

Q АЧАХЕ МЬРАД

МЬН ЧЬ ДИТ

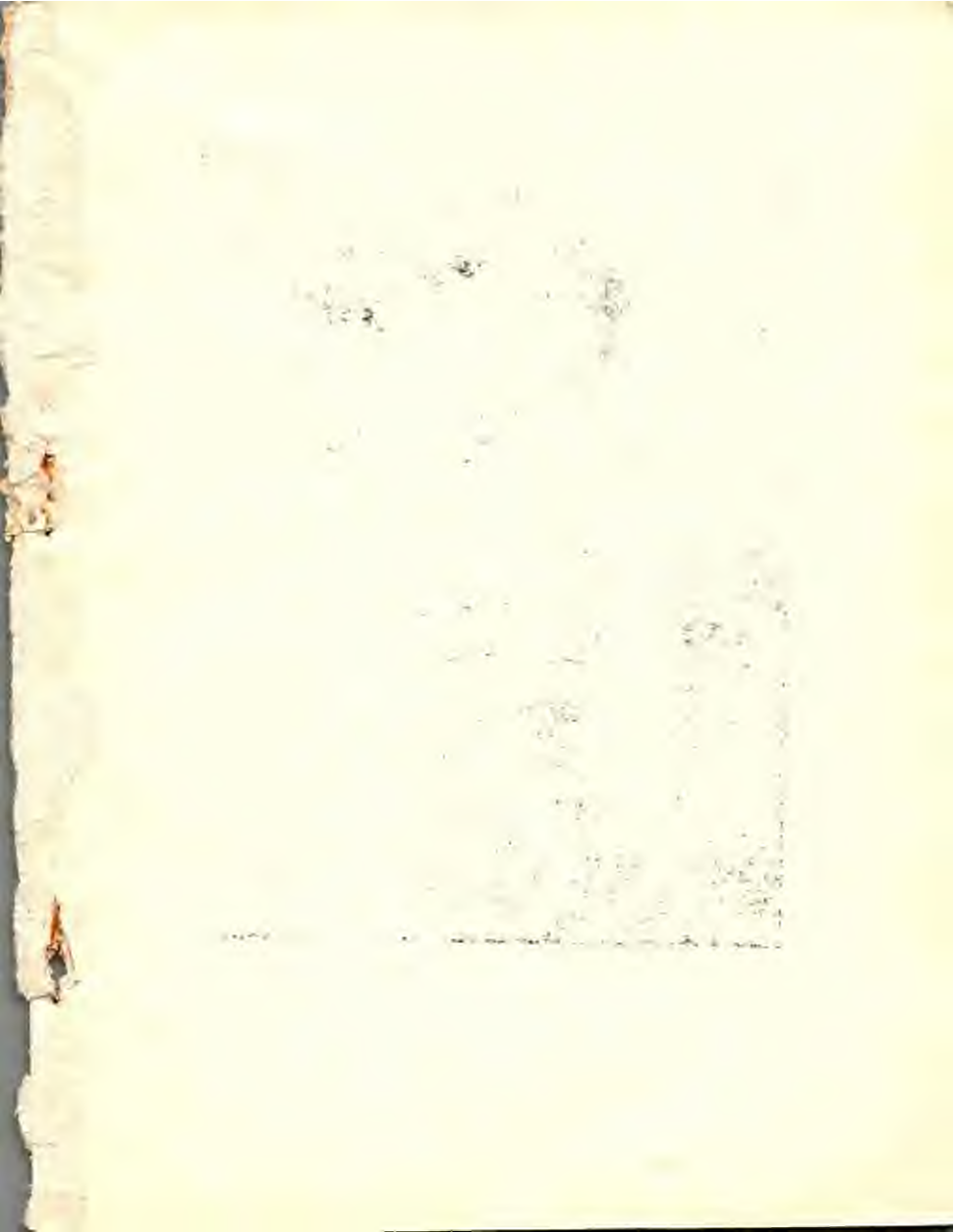

EZDIKI.COM

Ex. 1

ҚАЧАХЕ МЬРАД

Qaçaxê Mirad
Min çi dît

МЬН ЧЬ ДИТ

НӨШИРӘТА «СОВЕТАКАН ГРОҒ»
ЕРЕВАН 1981

ԳՄԴ 84. Քրդ
Ղ 39

Qачахе Мьрад
Q 39. Мьн чь дит. Сәрһати.—Ер.
Ереван. «Советакан грог'», 1981—136 р'у.

Ве бәрәвокеда әw нвисаред Qачахе Мьрадә вәкьри һатьнә щиwакрьрьне, кӧ әwи сале башqә-башqәда нвисинә. Т'ема сәрһатийә һ'имли ә'мре бәре, Шәр'е wәт'әниейи мәзьнә. Бәрәвокеда ӧса жи әw п'ара р'омана wийә "Р'әв у сьт'ар„ һатийә нәшьркьрьне, кӧ нвиск'ар пер'а нәгиһанд к'ӧта бькә. Т'ема достийа щьмә'та әрмәнийа у к'ӧрда минани т'еләки сор нава т'әмамийа ә'франдьне ве бәрәвокер'а дәрбаз дьбә.

К $\frac{4702730000}{705\ (01)\ 81}$ 74—80 «М» «մեկ»

© Нәширәта «Советакан грог'», 1981.

QAЧАХЕ МЬРАД

Наве демәки литература к'ӧрдайә советнейи наскьри, шайир, жур'налистәки к'ӧрди э'йан, т'әвгәләки Шәр'е wәт'әннейи мәзьи Qачахе Шәваве Мьрад зува хwәндәване к'ӧрдр'а насә.

Qачахе Мьрад мәһа декабре сала 1914-а гӧнде Тәндурәке, нәһ'нийа Синәке (qәза Qәрсе) жь дйа хwә буйә. Qачахи чар сали бу, гава бәр зӧлм у зерандьна Р'оме мала wан жи мәщбур дьбә дьдә сәр р'е-дьрбе нәнас. Сьфтә тенә Әрмәнистане, паше дьчьнә Гӧрщьстане. Һәма ведәре жи баве wи дьчә р'әһ'мәте у т'әмамийа qар'анийа мале дьк'әвә стуе бре wийи мәзьи-Осе. Qачахе бьч'ук жи һьндава хwәда к'омәк дьда бре, дьчу бәр dewер. Әw гӧнд, кӧ мала wан теда сьт'ар бубу, гӧнде урьса бу. Һәма ви гӧндида жи Qачах дьчә мәк'т'әбе. Паше, гава мала wан те Т'билисие, әw дьчә we мәк'т'әба к'ӧрда, кӧ Лазо сәрк'ари ле дькьр. Паши к'ӧтакьрьна we, әw ӧса жи мәк'т'әба урьсайә орт'әйә №4 хьлаз дькә, те Ереване у техникума к'ӧрдайә Пьшкавказейә дәрсдариеда те qәбулкьрьне. Ле зутьрәке әw ве техникуме дәрте у дьк'әвә института урьсайә педагогиейә дӧсалә.

Сала 1937-а Qачахе Мьрад институте к'ӧта дькә у wәкә дӧ сала бажаре Ленинаканеда дәрсдарие дькә.

Сала 1939-а Qачахе Мьрад дьчэ эскэрие у wэкэ 20 сали щерге Ордийа Советиеда qӧльх дькэ. Сале Шэр'е wэт'эниейи мэзьнда Qачахе Мьрад сильh' дестда бь э'фати wэт'эне мэйи советие хwэйи дькэ, жь чэнд щийа бриндар дьбэ, ле диса вэдгэр'э пешэ'ние. Бона э'фатийа wэхте Шэр'е wэт'эниейи мэзьи эw бь дӧ орденед "Стэйрка сорва„, 9 медалава те р'эwакьрьне.

Паши бь алт'ьндари к'ӧтабуна шер' жи Qачахе Мьрад щергед Ордийа Советиеда qӧльх дькэ, гэлэк хэбате щабдар дькэ, дьгhижэ р'ӧт'бе капитан.

Qачахе Мьрад wэкэ дӧ сала р'едаксна хэбэрданед р'адиоейэ к'ӧрдида хэбьтийэ. Сала 1960-да эw р'ожнэма "Р'йа т'эзэ„-да дьхэбьтэ, пешие чаwа к'атьбе щабдар, паше, h'этани мьрьна хwэ, чаwа дэwсгьртие р'едактор.

Qачахе Мьрад ӧса жи института Ереванейэ педагогиейэ дурэкэ к'ӧта кьрийэ (сала 1966-а) у хwэндьна блынд стэндйэ. Сала 1973—74-йэ хwэндьнеда эwи п'ара к'ӧрдзаниеда йа факултета университетa Ереванейэ дэwлэтейэ р'оhлатзанieда дэрсе литература к'ӧрдайэ класик дайэ.

Qачахе Мьрад жь сала 1945-да ӧзве Партиа комунистиейэ Т'ьфаqа Советие бу. Эw ӧса жи ӧзве Т'фаqа нвиск'аре Т'Р'СС у Т'фаqа жур'налистед Т'Р'СС бу. Се щара бь hӧрмэтнэма Садртийа Совета Р'еспулика Советиейэ Сосиалистиейэ Эрмэнистанейэ т'эwрэбльндва hатийэ р'эwакьрьне.

Qачахе Мьрад 4-е декабре сала 1979-а паши нэхwэшийа гран бажаре Ереванеда wэфат бу.

* * *

Шьера Qачахе Мьрадэ пешьн сала 1935-а р'ожнэма "Р'йа т'эзэ„-да нэшьр буйэ. Ле дӧ сала шунда бь т'эрщма wи сэрhатийа Лев Толстойэ э'йан-"Диле Кавказе" бь к'т'ебэкэ башqэ р'онкайи дитийэ. 4 бэрэвоке э'франдьне wийэ хwэхwэтие бь змане к'ӧрди р'онкайи дитьнэ: "Шэwq„ (сала 1958-а), "Гӧлп'эри„ (сала 1962-а), "Бahара т'эзэ„ (сала 1965-а) у "Гава чара„ (сала 1972-а). Хенжь we, поэма wийэ "Мирзэ Мэh'муд„ сала 1956-а бь т'эрщма змане гӧрщки бь к'т'ебэкэ башqэ р'онкайи дитийэ. Хенжь hазьркьрьна бэрэвока "Э'франдьне нвиск'аред к'ӧрдайэ советие„ (бь зьмане к'ӧрди, сала 1961-е)

кӧ Qачахе Мырад у Щасьме Щәлил т'әвайи h'азькърынә, әwи ӧса жи бәрәвока "Р'йа т'әзә„ hазър кърийә, кӧ сала 1958-а бь зьмане урсьи Т'билисиеда р'онкайи дитийә. Ве бәрәвокеда h'имли э'франдьне э'франдк'аре к'ӧрде Гӧрщстана Советие нәщьр бунә. Әwи ӧса жи "Кәнститусиа Т'Р'СС„ т'әрщмәйи зьмане к'ӧрди кърийә у сала 1959-а бь к'т'ебәкә башqә дайә нәшьркърьне.

14 сала зедәтьрә, wәки шагьрте мәк'т'әбе гӧндед к'ӧрдайә к'оме VII-VIII бь we к'т'еба дәрса ("Литература wәт'әние„) hини литература к'ӧрди дьбьн, кӧ Мирое Әсәд у Qачахе Мырад т'әвайи hазьр кърынә. Qимәтәки ве к'т'ебейи мәзьн жи әwә, wәки щәм мә щара э'wлын э'франдьнед класикед мә бунә qийатед дәрса

Говәка т'ематика э'франдьне шайир гәләкй фьрәйә. Әw дәрhәqа э'мре ве п'ара щьмә'та к'ӧрдайә иройинә бәхтәwарда дьнвисә, э'длайе дьпәсьнә, шер' у шәр'база гӧнәк'ар дькә, шәр'к'арийа щьмә'тед зерандийә млэтие-азадарие дьпәсьнә. Ььлбәт, шьеред бь мотива әвинтие у дәрhәqа т'әбийәтеда жи кем ниньн.

Шайир бәнгэе гӧнде мәйи ироййнр'а ша дьбә, гӧнд, кӧ бь нав у нишане хwәйә ироййнва буйә шә'дәтнәма бәхтәwарийа гӧндие мә ("Т'әwше гӧнде мә„), пәсне qиза к'ӧрдайә дәwра советие дьдә, кӧ бь фә'мдари, бәрбьр'ибун у дьненаскьрьна хwәва hатийә гӧhастьне, буйә чекьрчикә комунизмейә актив ("Жьнед wәлате Шewрер'а„, "Кәч'а к'ӧрда„, "Лэйле„, "Мәйанә„ у ед майин).

Т'ема шер' у э'длайе нава поэзиа Qачахе Мырадда щики бәрбьч'э'в дьгрә. Шайир тә'ли у тәнгасийа шер' дитийә, занә әw зӧлмәкә чawанә, лэма жи бь дәнгәки бльнд гази щьмә'те дьнйае дькә, кӧ э'длайе хwәйкьн, нәhельн шәр' пешда бе.

Чawа т'әвгәләки Шәр'е wәт'әннейи мәзьн Qачахе Мырад чәнд шьер у поэм п'ешк'еши hәвале хwәйә шәр'вание кьрынә, ед кӧ шәр'е гранда э'мре хwә данә р'ьh'ина wәт'ән, п'ешк'еши wан hәвал-hогьре хwә кьрынә, ед кӧ бь алт'ьндари вәгәр'йанә мале. Ве дәрәщеда бәрбьч'э'вьн поэма wийә "Тәйар„ у "Р'астhатьна Р'уст'авие„. Мәри дькарә бь щӧмләке сәрәщәма поэма пешьн бежә: кӧр'е к'ӧрдайи мерхас Тәйар шер'да бона азакьрьна qиза qазах э'мре хwә наhевшинә, ле дьле we qизе у пирәдеда h'әтани-h'әтайе дьминә. hәq жи ӧсанә.

Wət'əne məйи советиеда h'əму щьмə't бранə, р'оже оґ'ърме гъранда пьшта həв сəкьнинə.

Чawa ве поэмеда, öса жи йа "Р'астhатьна Р'уст'авиеда„ h'əсина мала щьмə'те Т'фаqа Советиейə йəкти, идеаед дости, братийа wан, ə'фатийа wək'иле урьса, ərмəнийа, гöрща у щьмə'те майин hатьнə диhаркьрьне.

Qачахе Мьрад эп'ещə шьер у поэм п'ешк'еши шəр'к'арийа к'öрдайə млəтие-демократие кьрьнə, əw шəр'к'арийа həq пəсьнандийə. Ə'франдьне бь ве т'емае нвиси алавинə, гəрм у гöр'ьн.

Əвинти у т'əбийəт дö мотивед поэзиа Qачахе Мьрадə h'имлинə. Əвинти жь həр тьшти зедəтьрə, бина бəр р'öhе шайирə. Т'əмамийа назькайи у бəдəwийа т'əбийəте те бəр ч'ə'ве хwəндəвана, гава ə'франдьне шайирə бь we т'емае нвиси дьхунə.

Бьhар хəwe р'абу,
Бəлге даре шинə,
Гöла назьк вəбу
Шайе хwəр'а тинə.

Qəлиботк нава ə'франдьне Qачахе Мьрадда щики бəрбьч'ə'в дьгрьн. Wан qəлиботкада əw чawa кемасие мəрийа, хəйсəте wан, öса жи ə'дəте кəвнə зйандар критик дькə.

Р'астие жи qəлəн щьмə'та мə буйə т'əшqəлə. У Qачахе Мьрад дəрhəqа ве йəкеда гьлие хwə готийə, əw гönək'ар кьрийə:

Həй qəлəн, qəлəн, урт' тə бьqəлə—
Чь мьлəте к'öрд буйи т'əшqəлə...
Чьqас qизед щан, чь хорте талийан—
Мраз ч'ə'вда ман, тö байисе wан.

Qачахе Мьрад бь щур'е qərф-qуч'ке щьмə'те wан мəрийа дьк'ənə, кö дькьнə фикə-фик, дəсте wан щеведайə, ле баре гран сəр пьшта жьнейə.

Qəлиботкəкə хwəйə майинда ("Мəри у мə'р„) шайир мəрие бешекьр гönək'ар кьрьнə. Əва qəлиботка бь щур'ə, т'əqла хwəва незики р'öh'е ə'франдьна щьмə'тейə у тə т'ьре шайир жь щьмə'те hьлдайə.

Qачахе Мырад нава э'мре хwэйи э'франдариеда гэлэк щара бэрбыр'и зарготына мэйэ дэwлэмэнд буйэ, нмунед we вэчекырынэ. Эwи h'имли ч'ир'ок hылтанин у вэчедыкырын ("Чир'ока Мирзэ Мэh'муд„, "Qадыре неч'ирван„, "Диwана кӧлилка„, "Гӧргани Зиндани„ у ед майин.) Чаwа нава ч'ир'оке щымэ'теда, ӧса жи нава ч'ир'оке Qачахе Мырадэ вэчекырида мэрие қэнщ алт'ындарие дыбын, мэрие нэп'ак тенэ алт'кырыне. Эw ч'ир'ок бы чапа свык hатынэ нывисаре.

Э'франдыне Qачахе Мырад wэ'де башqэ-башqэда бы чэнд змана (урыси, эрмэни, гӧрщки) hатынэ т'эрщмэкырыне. "Энсиклопедина советнейэ мэзында„ дэрhэqа wида hатийэ нвисаре. Ковар у р'ожнэме к'ӧрде wэлате дэрэкэйэ прогресив жи дэрhэqа wида нвисинэ у э'франдыне wи нэшыр кырынэ.

Qачахе Мырад жи hындава хwэда литература к'ӧрдайэ советие бы т'эрщме т'эзэва дайэ дэwлэмэндкырыне. Эwи гэлэк э'франдыне шайире урыса, эрмэнийа, гӧрща, украина, адрбещанайэ класик у wэ'де нha т'эрщмэйи зымане к'ӧрди кырынэ.

Нава э'мре хwэй э'франдариеда Qачахе Мырад ӧса жи нвисара вэкырива мыжул буйэ. Чэнд сэрhатие wи р'ожнэма "Р'йа т'эзэ„-да нэшыр бунэ.

Ве бэрэвокеда, кӧ р'эh'мэти hэла сахийа хwэда hазыр кырыбу у т'эслими нэшырэте кырыбу, эw сэрhати щиwар бунэ, кӧ эwи сале башqэ-башqэда нвисинэ. Щики мэзын п'ара р'омана wийэ "Р'эв у сыт'ар„-э пешын дыгрэ, кӧ сэд йазых нивщи ма, нвиск'ар пер'а нэгинанд we т'эмамкэ.

П'ае сэрhатнайэ п'ыр'е дэрhэqа Шэр'е wэт'эниейи мэзынданын, т'эвгэлэки к'нжани нвиск'ар бы хwэ буйэ. Сэрhатие бы ве т'емае минани биранинанэ: нвиск'ар дэрhэqа we йэкеда дынвисэ, чы кӧ бэр ч'э'ве хwэ дитийэ. Wанда нишандайина wэт'энh'ызийа мэрывед советие, дости у братийа wан щики мэзын дыгрэ. К'эмалэкэ ван сэрhатнайэ майин жи эwэ, wэки фыкра wанэ т'эрбийэткырынейэ мэзын hэйэ.

П'ара р'омана "Р'эв у сыт'ар„-э пешында э'мре п'арэкэ щымэ'та **к'ӧрдайэ бэри р'еволйусиае ль qэза Qэрсе те нишандайине. Эw щи** гэлэки h'ӧкӧми сэр мэрийа дыкын, ль к'ӧ нэп'акийа сыныфа к'эдхӧр, достийа щымэ'та к'ӧрда у эрмэнийа, э'рф-э'дэт, дэба щымэ'та мэ тенэ

нишандайине. П'эвгредана Хечо, Э'слан, эwлэде wанэ достие, шэр'-к'арийа wанэ т'омэри мqабьли зöлмк'ара щики сэрэкэ дьгрьн. Эв п'ара р'омане бь дэма р'эвева к'öта дьбэ у фэр'ьh' те к'ьвше, wэки пэйhатьна we we hэбуйа.

Эм бawарьн, wэки эв бэрэвока Qачахе Мьрадэ вэкьри нава литература мэйэ т'эзэда we щне хwэйи лайиq бьгрэ.

Э'мэрике Сэрдар

БЬНӘТ'АРА СМОЛЕНСКЕ

Ӈавина сала 1941-е бу. Т'аг'бура Р'остом Қарапетйан паши шәр'е гьран бьнәт'ара Смоленскеда бь әмре қөмандаре алайе шәв 10—12 километра пашда вәк'ьшийа щие т'әзә, wәки нәк'әвә нава h'әсара дьжмьн у дәстбь к'олана сәнгәр'ед т'әзә кьр. К'е көсәh'әтәке-дөда бәри we wan әскәред к'әсьри бьньӈер'ийа, bawap нәдькьр әwe бькарьбьн сәнгәр'а бьк'ольн. Ле ч'арә т'өнәбу. Ӈ'әмуйа фәм дькьр, wәки ӈ'али чәтьнә у йәки ч'әв дьда е дьне у жь қәwата xwә дәр дьхәбьти, дьхәбьти, көсьбе дәрбе бьгьӈинә әскәред фашиста у техника wийә зор, көқөмандарийа фашиста дәрхьстьбу пешәнийа Р'оавае. Т'әне мәрьв дькарьбу әщебмайи бьма, көәw we қәwате жь к'ө тиньн.

Қарапетйан щики сәмт бона т'аг'буре бжартьбу. Әw нава мешәда сәр бльндщики бу. Т'әбиед сәнгәр'айә пешьн дәрдьк'әтьнә п'әр'е мешә. Пешийа wан р'астәкә дуз бу, ль к'ө зәвиед гаргалос зәр дькьрьн. Дәсте р'асте ч'әм бу. Р'астә, әwи бьч'ук бу, щийа-щийа к'ур бу. Қамише к'әнаре ч'еми сьх сәр бәжна мәрьвр'а давит. К'әнаре ч'ем щийа-щийа даре бие шин дьбун у кәзиед шахе wан р'уе аве т'имар дькьрьн. Дәсте белукейи ч'әпе р'йа шоше

бу, йа кӧ Смоленск, Вйазма у Москва һэвр'а дьданэ гьредане. Wи бэри шоше диса дуз бу, зэвиед геньм бун. Зэрайи к'этьбу wан жи. Эw к'эсьри һивийа нандьруйа бун, ле нандьру нэдьһатьн, һ'эйаме wан һатьбу т'эр'ьбандьне. Зэвийа wедатьр диса мешэ бу.

Нивро, wэхта фр'ьнде фашиста сэнгэр'ед эскэра данэ бэр бомба Карапетйан иди те дэрдьхьст, wэки һьнэки дьне шунда эскэре алман we һ'ьщум бькьн. Эwи һ'эму т'эбие дэстэка ньһер'и у паше бэрбь т'эбие дэстэка Qадьр чу. Т'эбиед we дэстэке незики р'йа шоше бун, дьжмьи дькарьбу эw зу т'эг'минкьра у дэрба пешьн ль wан хьста. Ле т'эне эw нибу мэ'ни, wэки Карапетйан бэрбь дэстэка Qадьр чу. Эwи хwэхwэ жи ньзаньбу, wэки чьма эwqаси һ'эйра wиданэ. Тьштэки батьни т'ьме һ'ӧкӧми сэр дькьр, wэки э'сэйи wи хорте бэжнбьльнди демqэмэр бьбинэ, пер'а хэбэрдэ. Бона qӧмандаре белуке һ'эму эскэр у qӧмандаре р'ӧт'ббьч'ук йэк бун. Эw борщдар бу бона һ'эмуйа, бона һэр йэки бьфькьрийа. Эгэр т'эне бона we йэке бу, wэки эwи мела Qадьр дьк'ьшанд, кӧ эw wэлатване һэв бун, жь Эрмэнистане бун, ле хенжь wи wэлатване wийэ дьне жи-Алек'сандр Мелик'йан, Р'афик Саһакйан, Миша Осипов ль wьра бун. Ле чьма дһа гэлэки мела Qадьр дьк'ьшанд, мӧкӧр'ийа wи дькьр? Wи щаба we пьрсейэ р'аст нькарьбу бьда.

Чэндэки пешда, wэхта шэр'е р'эх щьмщьма незики ч'эме Березинае се эскэре фашиста к'этьбунэ сэнгэр'ед т'эг'бура wи, дор qӧмандар гьртьбун у эw бу we эw бькӧштана, wэхта Qадьр хwэ пер'а гиһанд. Гэло qэмбэра дэста, кӧ Qадьр авитэ т'эбийа wан эскэра, чь зйан

да фашиста, кәсәк hаж пе т'өнәбу. Т'әне паши we нә дәнге гөллед wан hатынә бьhистьне, нә жи қәрәт'уе wана hатынә ханекьрьне. Дьбә кө hәма сәба we йәке бу, wәки қөмандар әwqаси жь Qадьр h'ьз дькьр? На у на... К'ижан әскәре т'аг'бура wи дәwса Qадьр буйа, we хут өса бькьра. Бьзанбә мә'ни тьштәки дьнеда бу...

Р'астә, Карапетйан чәнд сала жь Qадьр мәзьнтьр бу, ле бәжнеда әw wәкә hәв бун, т'әне Карапетйан дhа навмьлфьрә бу. Hәрдө жи демqәмәр у бәнгширьн бун, к'өбра wан ноли hәв, к'әне wан ноли hәв, h'әтани р'евәчуна wана жи ноли hәв бу. Щарәке, wәхта Qадьр шандьнә әрк'ана алайе, запьте әрк'ане әw дәwса Карапетйан данин у же пьрсин:

— Р'остом, әw к'әнге чине тә ньмьзкьрьнә у ед сержантие данинә сәр мьле тә?

Т'әне wәхта Qадьр щаба wана да, wәки әw Р'остом нинә, wана те дәрхьст, кө шаш бунә.

Ле иро мә'никә дьне жи hәбу, кө Карапетйан зу hатә сәнгәр'а әскәред Qадьр. Әw нәма хушка Карапетйан бу. Wәхта нәмәбьр нәмә ани, нәмә да wи, wи дит, wәки сәр нәмәкә дьне жи дәстнвисара хушка wийә. Wи нәмә hьлда у дит, wәки хушка wи нәмә сәр наве Qадьр шандийә. Гәло әw жь к'ө hәвдө нас дькьн у әw хорт чь тәһәри бәрбь хушка wийә h'ьзкьри дьбә? Дьбә кө Алек'сандр Мелик'йане hәвале wи мала wанр'а нәмә шандийә, wәки Qадьре к'өрд бьре we жь көштьне хьлазькьр у нhа жи хушка wи р'азибуна xwә дьдә wи? Wан хөшушийа т'абәти нәдьданә wи.

Әw незики т'әбие дәстәка Qадьр бу, р'ьнд дина xwә

да wана у т'ӧ қӧсур теда нәдит. Әскәра wәкә бәжна мәрики әрд қәлаштьбун, әw wәкә мәзила се метра дьреж дьбу, паше ч'ьванә дьда, диса се метра дьчу, ч'ьванә дьда у wи тәһәри һ'әта к'ӧтасие. Әw бона we йәке ӧса һатьбунә к'олане, wәки wахте бомб гозәкек'әвә, зийан нәгһижә әскәред гоза майин. Һәр гозәкеда се әскәр щи дьбун, дәwса т'ьвьнгед wан бь wи қәwли һатьбу көрткьрьне, wәки пешийа wана щи р'ьнд бе ханекьрьне. Әскәра хwәлийа к'олайи дузкьрьбун, к'ӧләш у чьрпиед дара авитьбунә сәр, wәки нәенә к'ьвше. Бь әмркьрьна Qадьр әскәра ч'ьqле дара мәрхе бьр'ибун у сәр т'әбийа нькандьбун. Дурва мәрьв чәтьн те дәрдьхьст, wәки wьра т'әбинә. Әскәред дәстәке ӧса жи т'әбик бәрбь пьште к'ола бун, wәки wәхте лазьмбә, һеса щәбьрхане әскәрар'а бьгһиньн, йане жи пащда вәк'ьшьн. Щие зәг'ира у щәбьрхана бона дәстәке жи башqә һатьбу һазьркьрьне.

Карапетйан бь гӧһдар ль т'әбийа нһер'и у фькьри; т'әлима Qадьр wәде әдьли стәндийә нһа чьqаси кери wи те. Нә ахьр йазийа һәр әскәрәки дәстәке данә дәсте wи. У т'әне әw қӧмандар бәхтәwарә, кӧ т'ӧ дәqа бир накә, wәки әw бона әмре һәр әскәрәки щабдарә, wәки ч'әве де у бава, жьи у зар'а ль р'йа һәр әскәрәкийә у дәqа чәтьнда хwә ӧнда накә, һ'әму тьшти дькә, wәки әмре әскәред хwә хьлазкә. Һ'ьзкьрие wи хут йәки ӧса бу.

Қӧмандар бона шәрәзатийа Qадьр дьле хwәда гәләки шабу, т'әне готе:

— Хьраб нинә...

Паше әwи мьле Qадьр гьрт, ч'әла бәрбь пьштер'а чун у щики хәwлә р'уньштьн. Дьһатә ханекьрьне, wәки

qӧмандар жи гәләки к'әсьрийә. Әwи щьг'арә жь щева хwә дәрхьст, вехьст, qӧлапәк лехьст у паше готә Qадьр:

— Иро, wәхта нәмә анин, мьн дит, wәки qизәке тәр'а нәмә нвисийә, әw чи тәйә?

Qадьр hивийа we пьрсе нибу. Әw соро-моро бу у сәре хwә бәржеркьр. Р'остом те дәрхьст, wәки wи нәhәqи hha әw пьрс дае, ле иди нәдьхwәст пашда вәк'ьшийа. Wи qәста же пьрси:

— Дьбә кӧ хушка тәйә?

— На... әw hәвала мьнә.

— Hәвала тә?... Wә к'идәре насийа хwә дайә hәвдӧ?

— Ереванеда, hәвале qӧмандар. Әм чар сала т'әвайи институтеда hин бунә.

Т'әзә к'әтә бира Карапетйан, wәки wәхта wи насийа хwә дьда к'аг'әзед Qадьр, wи дит, кӧ Qадьр әw институт хьлазкьрийә, йа кӧ хушка wи. Wи hәла дәрбәке дьхwәст же бьпьрсийа, гәло әw хушка wи нас накә. Ле мәщал нәк'әтә wи у паше жи әw лап жь бира wи чу. Бь we йәкева wи дькарьбу дәре турке хәбәрдана хwә гьреда, ле бона хушке әw бинтәнг бубу, бьруйе wи дак'әтьбунә жере у мәрьв т'ьре әw hазьр дьбә шәлмаqәке бьдә бьн гӧhe хорт. Wи дьхwәст нета хортә к'ӧтасие бьh'әсийа у же пьрси:

— Дә чawанә, qизәкә башә?...

— Qизәкә зә'ф башә, hәвале qӧмандар. Ширh'әлалә. Аqьлсьвьк нинә.

— У тӧе we бьстини?...

— Әгәр сах бьминьм...

Жь хәбәре пашьн әw вәщьньqи. Р'астие жи, к'и дька-

рə бежə, чька сьбе чь ль пешийа wийə, чька əwe сьбе сах бьминə, йане на, wəхта мьрьне мəйдан хwəр'а кьрийə qорьх у həр дəqəке ду тə те. Иди эп'ещə эскəр у qöмандаред wийə баш сəре хwə данə р'ьh'ина wət'ən. Гəло иро сьрийа hьнəке дьне жи нинə?... Жь wан фькра мəрьв т'ьре ньштьра хуне ль дьле wи хьстьн...

Дурва дəнге гöр'ине hат. Qöмандар гöh да сəр, паше жь щие хwə р'абу у гот:

— Дə п'ак... Əме паше дəрhəqa wеда хəбəрдьн. Ле нha, чawa те к'ьвше, незик дьбьн. Гöhдарбə!... Бежə лawька, wəки зу хwə нəh'əсиньн, бьра незик бьн, паше агьркьн. Əгəр тəр'а чəтьнбə. щабе сəр мьнда бьшинə.

Əw hат, бəр гоза гöллəбароке сəкьни, йа кö тəлде к'ока дарейə qальмда фəсал щиwаркьрибу, ль бəста пешийа we нher'и, паше бəрбь т'əбийа qöмандарие чу, wəки əшарəтие бьдə qöмандаре алайе, кö пешийа wана гöр'ин те бьhистьне. Паше wи əмркьр, wəки h'əму əскəр т'əбиед хwəда щи бьгрьн у хwə нишани дьжмьн нəдьн. Əскəра пер'а-пер'а əмре wи qəдандьн у hивие бун. Wана гöh дьда сəр лəрьзандьна həр чьрпике, həр т'умəки гиhе, həр сьмьлəкə гəньм.

Даре дьнеда т'ö тьштəк жь we йəке хьрабтьр т'önə, wəхта мəрьв hивийа дьжмьнə. К'ин ле-лейə мəрьва бьхəньqинə, илаhи wəхта тö wəстиайи. h'əзар фькьр, h'əзар нет дьньqьтьнə дьле мəрийа. Мəрьв дьчə дьнекə нəнас, ль к'ö ньзани чь пешийа тəйə, сийа дара дьбьнə qəрат'у у qонще дара дьбьнə мəрьв, тö сəр h'əму тьшти шькбəри. Илаhи wи wəхти шькбəри зоре ль мəрийа дькə, wəхта həр тьшт сəqьр'ийə, wəхта дəнге гöлла нае, кö тö те дəрхи,

wəки дьжмьне к'и алида бе. Чарньκале тə həр тьшт кəр'буйə у тӧ р'ьнд дьзани, wəки əw кəр'буна хап-хапокə, тə т'ьре дьжмьи we нha ньшкева ноли лемьште бе у тӧ гəрəке бəр we лемьште тəйахди. Дha р'ьндə, wəки зу дəстбь шер' бьбə, мəрьв wи чахи бир дькə, wə́дə нак'əве, кӧ дəрhəqa тьштəки майинда бьфькьрə. Ле вьра гəрəке тӧ hивиеби, нəльпьти, əw жи ль бəр р'əфед мьхмьхке Белорусиаейə нəт'əwьти, ед кӧ дьк'əвьнə бəрстуйа мерьв, фьр'не мерьв, ч'э́ве мерьв. həр дəрəмəкə щане мəрьвə вəкьри бона wана дьбу нишан у нава чəнд дəqада дьwарьми.

Ньшкева дəнг hатə бьhистьне.

— Ль мьле р'асте танкед дьжмьи hатьнə ханекьрьне!...

h'əму hивие бун, wəки дьжмьне мьле ч'əпеда h'ьщумкə, чьмки р'е wьрр'а дьчу, ле чаwa дьhатə к'ьвше, паши h'ьщумкьрьна дӧh на пер, wəхта дьжмьн гəлəк мəрьв у щəбьрханə ӧндакьр, əw дha фəсалə, фəнəгӧрийа хwə гӧhастийə.

Танк hеди дак'этьнə дəве ч'ем. Пəйр'а əскəр дьhатьн. Паше тəлə-тəл дəве ч'емр'а чун, дьhатə к'ьвше дəлава дьгəр'ийан. Бəр т'умəки йəки дəсте хwə бльндкьр. Бьзанбə дəлав wьрайə. həма we дəме пьшта əскəре мəда бу гӧр'ина т'опа. Зəрпа пешьн щие лазьм к'ət. Əскəр, ноли мурие, кӧ тӧ ава гəрм сəр к'ола wандаки, вьрда-wеда дьр'əвийан. Дуки зьрав жь дӧ танка к'ьшийа жор, паше əw зедəбу у qьльхе танка нав хwəда ӧндакьр. Танкед майин зу жь бьн мешьндарийа т'опчиед мə дəрк'этьн у бəр тə́лде даред мешəда ӧнда бун.

Бист дəqе дьне шунда р'əфед фр'ьнде дьжмьн ћатьнə ханекьрьне. Əwана сəр мешəр'а дьфьр'ин у т'əwəкəли жорда qəмбəрə дьбарандьн. Ћ'ьщумкьрьна фьр'ьндар'а т'əвайи дəстбь ћ'ьщумкьрьна т'опед дьжмьн бу. Wиqина гöллед wан т'əви гöжина qəмбəра дьбу, мешə дьћьнгавт. Сəwта зəрпед wан нав мешəда бь тəћəрəки öса бəла бу, мəрьва т'ьре мешə к'öхька шин нəхwəш к'этийə у к'ур бинфəтьси дьк'öхə. Ə'рд дьлəрьзи. Щи-щина даре мешəйə мəзьн бь налин дьньхьлинə əрде, щи-щина жи шахед дара дьшкəстьн у жорда дьћатьнə харе. Гöллед т'опед мəйə зенит'ие ду ћəвдö нава əзманда дьт'əqийан у пе дуе хwə р'уе əзмане сайи wəдəли дəq дькьрьн. Əwи ћ'али wəкə нив сəћ'əте к'ьшанд.

Ћəла гöр'ина фьр'ьнда нəћатьбу бьр'ине, гава жь wи бəри зəвие читед əскəре дьжмьн нава мешə дəрк'этьн у тəлə-тəл дəве р'еда у нава зəвиеда бəрбь т'əбиед мə ћатьн. Qаише автомата мьле wандабу, дəсте wан сəр ч'əqмаqе автомата бу. Щарна wана т'умед пешийа хwə дьданə бəр гöлла. Дурва мəрьв т'ьре дəрк'этьнə неч'ире у нава зəвиеда кəр'итка дьгəр'ьн. Минамйот у т'опед дьжмьн агьре хwə гöћастьнə алие т'аг'бура Карапетйан. Чаwа дьћатə к'ьвше, дьжмьн дьхwəст бь дəсти т'опед р'ебьрие нəћелə, кö əскəре мə сəре хwə бльндкьн, ћ'этани, кö əскəре wан незики т'əбийа дьбьн. Паши we жь нава меше пешбəр танк у машине фашистайə зьрикьри ћатьнə ханекьрьне. Ду wана читед əскəра дьћатьн. Иди фəмдари бу, wəки əскəре wанə пешьн-əw чаwа р'евəкьр, пешие дьчу, ле qəwатед ћ'имли т'əзə хwə нишан дьдьн. Чəнд дəqе дьне шунда диса т'опед мə кьрьнə гöр'ин. Зəрпа пешьн

ль qəрахе мешəйи пешбəр к'ət. Се танк у пенщ машинед фашистайə зьрикьри жь бьн мешьндарийа wан дəрк'ətьн у бəрбь т'ӕбие мə зу дьhатьн. Чита əскəре фашистайə пешьн иди незики т'ӕбие Qадьр дьбу, qəрахе мешə дьда бəр гöлла. Ьəма we дəме дəнге Qадьр hатə бьhистьне:

— Агьркьи!...

Əw aqара мешəйə, кö дурва мəрьв т'ьре сəqьр'ийə, ньшкева ноли həспе жь бəнда азабуйи, жь щие xwə лəqийа. Т'əqина т'ьвьнга т'əви т'əqə-т'əqа гöлləбароке бу. Гöллед wан, ноли к'елəндийа тö зəвиехи, жəндьнə дьжмьн. Ььнəк жь wан ноли лӕса сəр həвда ньхьлин, ед дьне вəлəзийанə ӕрде у нава зəвиеда öнда бун. Щи-щина дькьрьнə qар'ин у мəрьв ньзанбу həwари дьхwəстьн, йане жи ӕшарəти дьданə читед ду xwə, wəки əскəре мə ль пешийа wаньн. Бь h'əжандьна сьмьле зəвиева дьhатə к'ьвше, wəки həрч'е саг'майи пашда дьшулькьн у дьхwəзьн жь бьн гöллед мə хьлазбьн. Дəсте ч'əпе qədəра дöсьд метри пешбəри т'ӕбиед əскəре мə гöлла т'опе ль т'ьрт'ьра танкəкə дьжмьн к'ətьбу, йа кö щида ньк'ьсибу у нькарьбу жь щие xwə бьлəqийа. We т'ӕбие мə дьда бəр гöллед т'опа у гöлləбарока. Ььнəки дури we дö машине фашистайə зьрикьри жи hатьбун хьрабкьрьне. Танка дьжмьнə дьне xwə дабу бəр тӕлде йа пешьн у агьр дькьр. Ду wер'а дəстбь п'ела h'ьщумкьрьна дьжмьнə дöда бу. Жь дəст т'əqина гöллед т'опа, минамйота шəled xwəлие ньлдьп'əкйанə жор у əw бəст нава т'озеда öнда бубу. Дьhатə к'ьвше, wəки фашиста иди т'ӕбие əскəре Карапетйан р'ьнд т'əг'мин кьрьбун у дəрба зор ль сəнгəр'ед т'аг'буре дьхьстьн. Əw əwqаси незики сəнгəр'е дəстəка

Qадьр бубун, wəки əскəра qəмбəред дəста дьданə хəбате. We лə'зе дəнге лейтенант Бекетов hатə бьhистьне:

— Мьле ч'əпе фашист к'этьнə т'ə́биед мəйə пешьн. Василев гьран бьриндар буйə! Гölлəбарок кəр' буйə!

Wи ə́мри сəр Qадьр кьр, wəки əскəре фашиста жь т'ə́бийа дəрхьн. Qадьр бь əскəрава xwə данə мьле ч'əпе. Əскəр Стручков xwə гölлəбарокер'а гиhанд у бəре we да чите дьжмьнə, кö незик дьбун. Паши шəр'е гьран əскəре Qадьрр'а ль həв hат. wəки дьжмьн жь т'ə́биед зəвткьри дəрхə, дhа р'аст əw фашисте, кö к'этьбунə т'ə́бийа əскəре мəйə пешьн йəк сах нəма. Əw h'ьщумкьрьна фашиста жи ньк'ьси у əw пашда вəдьк'шйан. Ле гör'ина т'опа у гьрмина qəмбəред фьр'нда гör' бу. Əw сəнгəр'а əскəре Qадьрда дьт'əqийан у бина qьмьли ль бəсте к'этьбу. Ньшкева Qадьр те дəрхьст, wəки ноли шужьнəкə туж тьштəк р'ə́на wида чу харе у р'еч'а ч'ика wи дəрбази нава зьк бу. Паше шьр'ькəкə зьравə широгəрмо жь р'ə́на wи к'ьшийа, дəльнгер'а к'этə щьзма ч'əпе. Т'əзə əw xwə h'əсийа, wəки гьран бьриндар буйə, щара ə́wльн бриндар буйə. Гəло we сах бьминə, йане бь we йəкева шəр' həq у h'əсабе xwə wир'а дузкьр?... Hha əw дəрhəqa we йəкеда дьфькьри. Ле жь щие xwə нəлəqийа. Т'əне чəqмаqа автомате гövашт у дö-се р'ез данə бəста пешбəри xwə бь we гömане, wəки дьбə кö гölлəк фашистəки к'əвə у əw h'əйфа xwə hьлинə. Бь ə́мре Карапетйан əскəра т'ə́биед xwə гöhастьн, ле Qадьр нькарбу жь щие xwə бьлəqийа. Свиридове həвале wи əw йəк т'əг'мин кьр, ле əw жи мьле xwəда hатьбу бьриндаркьрьне у нькарьбу к'омəк бьда wи. Т'əне wи дəрhəqa we йəкеда готə Меник'.

йан, кӧ щерга т'әбийайә сьсийада бу. Мелик'йан хwә зу Qадьрр'а гиһанд, әw пьшткьр у т'әбиеда пашда шульки. Мелик'йан хортәки зьнонәк бу у мәрьв әщевмайи дьма, wәки wи qәwат к'ӧ дани, кӧ Qадьре бь говдә пьшткә у нава т'әбийада бьшулькә. Щарна wи дәqәке-дӧда бина хwә дьстәнд, паше диса дьчу, һ'әта әw wәкә 50—60 метри бь wи тәһәри пашда чу, т'опа у фр'ьнда дәнге хwә бьр'ин. Qәзийа дәрәме гӧллед т'опа у qәмбәре фр'ьнда дәрбаз бу, кӧ бәри we ноли меша һәр дәра дькьрьнә вьнгин. Мелик'йан иди дькарьбу р'абуйа п'йа, ле әw дьтьрсийа, wәки ньшкева дәрәме гӧлла дькарә Qадьрк'әвьн у әw дәрбази чаләп'ийа бу. Wәхтәке, гава т'әбиеда Qадьр дани у дьхwәст бина хwә бьстәнда, wи дит, кӧ Карапетйан сәр сәре wир'а сәкьнийә. Әwи гәләки мәдәкьри бу, т'әне же пьрси:

— Әw жи бьриндар буйә?...

— Әре, Р'остом гьран бьриндар буйә.

Qадьр ч'әк жь дәсте хwә навитьбу, һ'ьше wи р'аст дьхәбьти, ле иди ч'ика бьрине хwә дьһ'әсанд. Р'остом куз бу у же пьрси:

— Чawани Qадьр, к'идәреда һати бьриндаркьрьне?...

— Зькда, һәвале капитан. Щьг'арәке бьднә мьн!... Щева мьнә ч'әпеда "Беломор„ һәйә.

Wәхта Мелик'йан "Беломор„ жь щева wи дәрхьст, әw әщебмайи ма, дәсте wи ләрьзин, т'ьре дузан лек'әтийә. Һ'әму папирос хунеда мабун. Навда анщах йәкә п'ак дитьн у данә Qадьр. Wи дӧ-се qӧлап лехьстьи, кӧ эша бьрине биркә.

Һәма we дәме жь qӧмандаре алайе әмр һатә стәндь-

не, кӧ к'е гьран бьриндар буйэ, бэре ӭwльн wан вэр'екнэ пьште, wэки бьшиньнэ hоспитале. Эскэра чарбэр чекьрьн у эскэре бьриндар ду hэвдӧ вэр'екьрьнэ пьште. Wэхта сьре гьhиштэ Qадьр, Карапетйан жи али эскэра кьр, кӧ Qадьр дайньнэ сэр чарбэре. Дэсте Карапетйан ньшкева шьл бун у wэхте wи дэсте xwэ нhер'и, эw хунеда мабун. Wи ньзанбу, wэки эw хуна бре wнйи тӭме де у бавейэ, кӧ эва бист сала зедэтьрэ йазне эw жь hэвдӧ qэтандьнэ, нhа р'асти hэвдӧ анийэ у эw we йэке ньзаньн. Т'эне к'ъзин жь дьле wи hат, hесьр т'ьжи ч'ӭве wи бун у wэхте эскэра иди чарбэр дьбьрьн, wи xwэ Qадьрр'а гиhанд у готе:

— Э'сэ нэме бьнвисэ! Тӧ дьзани, wэки эw qиза, кӧ тэр'а нэмэ ньвисибу, эw хушка мьнэ. Тӧ жер'а бьнвисэ, эwe бьзанбэ эз к'ӧмэ.

Бьнвисэ!...

СӦР'А НЭМЭКЕ

Эw йэк qэwьми сала 1944-а. Эскэре пешӭнийа Украинаейи I-е дэрб пэй дэрбер'а дьгиhандьнэ эскэре фашиста, эw жь т'ӭби у hасегӭhа дэрдьхьстьн у бэрбь р'оавае р'адьqэтандьн. Бэр'эванийа дьжмьн жь wи бэри бажаре Р'ава-Р'усаке h'этани ч'эме Вислае hатьбу qэлаштьне. Сэре р'е у дьрб т'ьжи т'оп у щэбьрхана храбкьри у qьльхе танкед дьжмьнэ щэwьтанди бун. Щмаӭта леh бь шабунэкэ мэзьнва эскэре мэ qэбул дькьрьн, гэлэк леh дьбунэ

бәләде мә у р'йа бәрбь Вислаейә көрт нишани мә дьдан. Шәв у р'о моләт нәдьк'әтә мә, кӧ бина хwә бьстиньн. Ле әскәре мә ӧса жи моләт нәдьданә дьжмьн, кӧ әw qәwата хwәйә тиш-тишикьри бьщьвинә. Нава т'оз у хӧбара шер'да р'әнге к'ьнще әскәра qьмьли бу. Бәрэваре, wәхта к'әла шер' hьнәки дадани у әскәра ль р'уч'ке hәвдӧ дьнhер'ин, wана дьдитьн, wәки h'әтани бьру у бьжанге wана жи жь дәст т'оз у хӧбара гәwр бунә.

Белука, кӧ мьн теда wи чахи qӧльх дькьр, белукәкә майинр'а т'әвайи дhа незики ч'әме Вислае дьбу. Wи бәри ч'ем, ль сар т'әпе бажаре леhа дhатә ханекьрьне. П'әр'е бажер дак'әтьбу сәр к'әнаре бог'азәкә Вислае, ль к'ӧ дӧсе гәмиед бьч'ук у чәнд qәйк сәкьни бун, ед кӧ гәрәке, wәхта п'ьра бьhата hьлшандьне, алман бьгӧhастьна wи али. Ле "Қатйушае„ мә дhа дьран ль wан ч'ьр'ькандьбун у чәнд дәqе дьне шунда әw щида мәльсандьн.

Wи чахи qӧмандаре белука майор Дроздов незики мьн у лейтенант Бекетов бу у готә мә, wәки әм гӧh бьднә сәр п'ьре, йа кӧ ль мьле мәйи ч'әпе бу у жь сәмта мә дәрбу. Феза мә, алие р'асте п'ьра р'йа h'әсьн бу. Ньзаньм фьр'ьнде мә әw хьраб кьрьбун, йане жи әскәре алман әw т'әqандьбун, т'әне р'әхед п'ьрейә пола, нолани qиле фила, дальqийабунә орт'а wи ч'әме мәзьн. Hәла qӧмандаре белуке жь мә дурнәк'әтьбу, wәхта нава вьзина гӧллада агьрәки зьрави ноли тирәмәра бәрбь п'ьре шульки. Hатә бьhистьне: "Пашда, пашда вәк'ьшьн!„ Әw фьтила ләqәмебу, кӧ әскәре алман вехьстьбун.

Чәнд дәqа шунда бу гӧр'инәкә зор. Шәлед qире, хич', т'оз у думан hьлп'әкийанә жор у хӧмаме р'уе

ӕ̀змен гьрт. Мӕрьв т'ьре нӕ̀линӕкӕ к'ур жь п'ьре ћат у ӕw ньхьли нава аве.

Ћ'ӕсӕне Шӕвав, кӧ типа ӕскӕре мьнда шӕр' дькьр, ль мьи ньћер'и у гот:

— Ӕwана р'е ль мӕ бьр'ин...

Дьжмьи дӕсте хwӕ давитӕ ћ'ӕму тьшти, wӕки пешдачуйина мӕ бӕнд бькӕ. Р'астие жи ль пешийа мӕ р'е ћатьбу бьр'ине. Чьқас дьчу р'ӕқӕма ӕскӕред мӕ ль к'ӕнаре ч'ем зедӕ дьбу. Ћӕр йӕки дьхwӕст бь ч'ӕ̀ве хwӕ бьдита, чька ӕw к'е тӧрӧш кьрийӕ, кӧ к'ӕла мӕйӕ эришкърьне бьдӕ сӕкьнандьне. Ле wӕхта ч'ӕ̀в ль ч'ӕме фьрӕ дьк'ӕтьн, дьк'ӕтнӕ нава фькра.

Ньшкева фӕрмана қӧмандарие бь зар бӕлакьрьн, wӕки пашда вӕк'ьшьн, хwӕ бӕр тӕ̀лдада ӧса вӕшерьн, кӧ т'ӧ тьшт нӕе ханекьрьне у ћеса бьн.

Чawa Ћ'ӕсӕн, ӧса жи ӕскӕре майин дћа сӕр ћ'ӕса-ћ'ӕса дьк'ӕтьн, wӕки чьма ӕw ӕ̀мр данӕ.

Чӕнд дӕқед дьне шунда ль р'ӕх к'ӕнаре ч'ем т'ӕне лӕwӕнда хwӕ ль т'ӕ̀бийада тӕландьбун у ль wи бӕри мезӕ дькьрьн. Ле ӕскӕре майин пашда нӕк'ьшийан у ль бӕр тӕ̀лдада бина хwӕ дьстӕндьн. Шӕр', ноли кале хӕw ле т'ӕqьси, мӕрьв т'ьре ньк'ьси у кӕр' бу.

Т'ӕне фьр'ьнде мӕ типи-типи бӕрбь р'оавае дьфьр'ин, баре хwӕйӕ гьран ль сӕр сӕре дьжмьнда дьбарандьн у р'екӕ майинва вӕдьгӕр'ийанӕ мӕйдане хwӕ.

Паши нивро фӕрмана қӧмандарие бӕлакьрьн, wӕки к'аре ћ'ӧщумкьрьне бьбиньн. Дӕстбь wи т'ьвдарӕки бу, wӕхте к'ижане ћазьрбун у щӕ̀д пешда дьчӕ, ћӕр йӕк дьбӕ машоqе шӧхӧле хwӕ, зен у шӕрӕзатийа хwӕ дькӕ нава

wи шӧхӧли, h'əму тьшти бир дькə у т'əне əw шӧхӧлə ль бəр ч'ə̀ве wи. Мəйдана hӧнӧр у шə̀рəзəтийа əскəра wə̀де шер'да əwqаси мəзьнə, wəки т'ӧ кəси həла нькарбуйə we чап бькə у синоре we нишан бьдə. Wəхта əскəре мə дитьн, кӧ qəйк у мəщале техникиейə майин т'ере накьн, wəки ед майинр'а т'əвайи əw жи дəрбази wи али ч'ем бьн, wана хwəр'а жь т'əхта qəйк чекьрьн, мəрəкед незики ч'ем hьлшандьн, у чахе тə̀ри к'əтə ə̀рде, к'еране мəрəка анинə к'əнаре ч'ем, пе мəфтуле пола həвдӧва гьредан, берькед дьреж т'əр'аштьн, кӧ "гəмиед хwə р'аст бажон„. Дəста əскəрайə, кӧ h'əсəн qӧмандари ле дькьр, дhа зува к'еран бьрьбу р'əх ч'ем, həвдӧва гьредайи ль сəр аве хьстьбун, сьнг ль к'əнаре ч'емда к'ӧтабун у "гəмийа хwə„ пе мəфт'уле дьреж пева бəндкьрьбу. Дəстəед əскəре майин жи бь wи тəhəри к'аре хwə кьрьбун. Ле феза мəда, ль щие h'ьщумкьрьне, qəйкед мотор'ие, qəйке п'ьфдаи у техника майин дhа ль сəр аве бу у h'əмушк hивийа хəбəрəке бун; "Пешда!„. Ле шəвəр'əшеда мə фəрмана дьне бьhист. "Хенжь ləwəндед шəве т'əмам hеса бьн. Шəбəqе, чаwа кӧ к'əw к'əтə ə̀змин, ль щие хwəда hазьрбьн!„.

Т'əне wəхта əз дəста h'əсəнва hатьмə həйwангəке, ль к'ӧ к'ӧлəш р'ахьстбун, мьн чəлтə хwəр'а кьрə бə'лги шьнеле хwə авитə сəр хwə, т'əзə əз пе h'əсийам, wəки чьqаси к'əсьримə у əw к'ӧлəше бьн мьнда we дəqе бона мьн жь щи-ньивине qӧшт'уки четьрбу. Чəнд дəqе шунда əз типа хwəр'а т'əвайи к'əтьмə we хəwа ширьн, йа кӧ wə̀де шер'да дəгмə дəст əскəра дьк'əвə.

Сəр к'ижан к'елəке əм вəлəзийабун, həма сəр we к'е-

лəке qəрəбəрбанга сьбе дəй ль мə кьрьн. К'əw дһа к'əтьбу сьбе. Паши тəште, кӧ жь хашиле у шəлбькəки чайа ширьн бу, мə бəре хwə да к'ənаре ч'ем. Вьра хəбата мəйə эваре ль бəр ч'əве мə р'ьнд һатə ханекьрьне. Мəрьв т'ьре əждəһəки мəзьн шəв ль к'ənаре ч'ем əрафе мəйдана һ'əзар щур'əй хwəр'а һазьр кьрийə, qанате хwə ль сəр ч'ем р'ахьстийə у һазьрə жь wьр qӧлозбə, дəрба хəдəр бьгһинə дьжмьн, кӧ нава чьрпие дарəбиайə тəр'азьнда хwə тəландьбу у һивийа мə бу.

Wəхта һəр тьшт һатə qьшьрандьне, жь пьш мəва бу гӧр'ина т'опа-дəстбь we хьрьнгела шер' бу, чахе ль пьш мəрьвва те бьһистьне бор'ина т'опа, сəр сəре мəрьвр'а дьбə вьзина гӧлла, пешбəри мəрьв дьбə гӧр'ина гӧллед т'əqиайи, т'оз у думан һьлдьбьнə жор. Т'опа qəрахе пешəнийа дьжмьн дьһ'ədьмандьн р'е мəр'а вədькьрьн, чаwа дьбежьн, нədьһиштьн дьжмьн сəре хwə жь нəла хwə дəрхə у мə бьдə шəрпəзəкьрьне. Гӧллед т'опа мəр'а бьбунə п'ərдə, бьн к'ижанада мə гəрəке хwə wи али ч'емр'а бьгһианда.

Хелəкə шунда ль чəнд щийа гӧллед р'акетайə сор һьлп'əкийанə жор у р'еч'а дуе wана ноли кер'айа банокийа ль сəр ч'емда хар бу. Əw əшарəтийа we йəке бу, кӧ пешда һəр'ьн. Əм һьлк'ьшийанə сəр "гəмийа„ хwəйə жь к'ерана, мə əw жь бəнда азакьр у пе март'анге дьреж жь к'ənар öса дəфда, wəки we ль пешийа хwə п'ел qəлашт у бь лəз пешда чу.

Р'уе ч'ем жь qəйка һатьбу гьртьне у мəрьв т'ьре сийаре һəспе к'ьһ'ельн, һəвдӧр'а к'ətьнə qоше, чька к'е бəри һ'əмуйа бəлгие буке дьгһинə мала зəве.

Феза мəда əскəред сəр қəйкед мотор'ие дһа зу гьһиштьбунə wи бəри ч'ем у дəнге "ур'айа„ урьси чьқас дьчу гömрəһ' дьбу. Бу т'əqə-т'əqа т'ьвьнг у автомата. Иди һьндьк мабу, wəки əм жи бьгьһиштьна щи, wəхта ль бəр ньч'е қəйка мə бу гöр'ин, стуна авер'а т'əвайи, к'еранед бьи мəда жи бь дəсти зəрпе сəре хwə ноли һ'ута бьн аве дəрхьстьн, сəр к'елəкəке мел бун у щарəкə майин ньхьлинə сəр аве. Тö нəбежи əскəред алман феза əскəред мə минед совайикьр давитьнə нава ч'ем, кö қəйкед мə к'əвьн у wана бьт'əqиньи. Р'астə, зийан нəгьһиштə т'ö əскəрəки, ле 12 əскəред сəр қəйке т'əмам жи гölол бунə нава аве, кьрасед wани сəр, ноли һ'изе п'ьфдайи, wəрьмин. Һьнəк щарəкə дьне һьлдьк'ьшийанə сəр к'ерана, ле һ'əсəн у һ'əвт əскəред майин, кö совəк'ари р'ьнд заньбун, нава аведа сапоге хwə эхьстьн, wəки нəбьнə гьрани у бь совай бəрбь к'əнар чун. Чəнд дəqед дьне шунда к'ома мьн дһа ль wи бəри бу, т'əне ч'əк, т'орбə, шьнел, ле ед һьнəка жи сапог ньқои бьне аве бубун. Ле т'ö кəси хwə жь хирəта һ'öщумкьрьне нəда паш у дəнге "ур'а„ мə жи т'əви дəнге əскəред майин бу.

Гöр'ина т'опед мə һəла нəһатьбу бьр'ине. Т'əне wан агьре хwе пешда дабу, wəки зийан нəгьһижə мə. Əм иди гьһиштьбунə орт'а шəһəр, хут we дəме жь п'əнщəра авайики əм данə бəр гöллед автомата. Се əскəред мьн бьриндар бун, ле ед дьне хwə авитьнə бəр тəлда. Ль дəсте мəйи р'асте белука алайа мəйə сьсийа бу. We белукеда гöндие Һ'əсəн-Qадьр қöльх дькьр. Əw мəһəк бу, wəки wана һəвдö нəдитьбун. We р'оже қəйка wан жь йа мə зутьр гьһиштьбу wи бəри у əw р'ьнд һаж пе һебу, чь

ĥатə сəре мə. Wəхта wи дит, кӧ əwə дəстəваланə у к'этьнə тəнгасие, чəнд əскəре майинр'а т'əвайи бəрбь wи авайи лəзандьи, жь к'ӧ алмана əм дабунə бəр гӧлла. Ĥ'əсəн дӧ əскəред майинр'а т'əвайи бь бае бəзе хwə авитə т'əбиед дьжмьнə хьрабкьри, wьра автоматед əскəред алманə кӧшти ĥьлдан п'əнщəра дьжмьи дан бəр гӧлла. Əwи ĥьн əм хwəй дькьрьи, ĥьн жи мле р'асте, нəдьĥишт, кӧ гӧндие wи бьк'əвə фəсала дьжмьи. Wəхта Qадьр незики чəпəра wи авайи бу, кӧ алмана хwəр'а кьрьбунə ĥасегəĥ у нарьнщок кəwки кьрə п'əнщəре, ньшкева мəрьв т'ьре льк'ӧми у ə'рде к'ət. Нарьнщока wи п'əнщəрер'а к'ətə от'ахе у бу гӧр'ина we. Дəнге гӧллед дьжмьи ĥатьнə бьр'ине. Мə ĥəw заньбу Qадьр хwə qəстика авитə сəр ə'рде, wəки дəрəмед нарьнщока т'əqиайи ле нəк'вьн, ле ӧса нибу. Qадьр гьран ĥатьбу бьриндаркьрьне. Ĥ'əсəн бəри мьн хwə пер'а гиĥанд у wəхта сəре wи ĥьлбьр'и, р'əнг ле чубу. Гӧллə qəфəса wи к'ətьбу, пьшта пиле wир'а дабу дəр. Нəмək нава печ'ие wида бу у т'əне дьгот: "Дйа мьн... дйа мьн!...„

Wəхта сьтийа хwə пер'а гиĥандьи, брина wи гьредан, у əw сəр чарбəсте бьрьи, Ĥ'əсəн нəмə жь нава печ'ие wи дəрхьст. Адрес сəр нəме т'ӧнəбу. Нəмеда Qадьр ньвисибу:

"Дйа мьнə ə'зиз! Тӧ бьбахшинə, wəки əва мəĥəке зедəтьрə, кӧ мьн тəр'а нəмə нəньвисийə. Əз зə'ф р'ьнд дьзаньм, кӧ малда чьqаси ч'əвнĥер'ийа нəма мьньи. Əз дьзаньм, дае щан, wəки тӧ ĥəр шəбəqа голька дəрдьхи сəр т'əпе пешбəри гӧнд, ль р'е дьнĥер'и, ĥ'ətани кӧ нəмəбьр нəе, щабəкə хере тəр'а нəйнə, мьзгинийа хwə жь тə нəхwəзə. Ле əва мəĥəкə дьбə кӧ нəмəбьр те, бəр т'əпə дьсəкьнə у

дьбежэ "Мэт'е, кӧр'е тэйи беисаф, иро жи эз жь мьзгинние бьр'им„, т'эне wи чахи тӧ вэдьгэр'и мале. Нэ ахьр эз эwлэде тэмэ у р'ьнд hаж дьле тэйи нэсьт'ьри hэмэ. Ле, дае щан, мэщал нэдьк'этэ мьн, кӧ нэма бьньвисьм, чьмки мэ дэ'бэ жь лане дэрхьстийэ у наhельн, кӧ бина хwэ бьк'ьшинэ. Чьмки хэйсэте h'эму дйа ӧсанэ, кӧ нэмед эwлэде хwэ чэнд щар дьхуньн, паше нишани щинаред хwэ дькьн, кӧ эw жи пер'а шабьн, мьн эв нэма хwэ бь щур'е тедэрхьстьнока ньвисийэ, кӧ hэwаск'арие пешда бинэ. Эз нhа ль р'эх шэhэре леhа дькьмэ шэр'. Наве wи шэhэри эвэ: h'эрфед пешьн-дӧ h'эрфе наве кӧр'е мьнэ э'wльньн, паше h'эрфа наве хушка мьнэ э'wльн дайньнэ р'эх wан, паше h'эрфа наве апе мьнэ дӧда, ду wер'а те h'эрфа наве бьре мьни мэзьни к'ӧтасие, ду wер'а тен hэрсе h'эрфе наве бьре мьни бьчу'кэ э'wльн. Эгэр hун wан h'эрфа р'аст бьднэ р'эх hэв у ль хэрите бьньhер'ьн, hуне бьзаньбьн эw чь шэhэрэ„.

Хwэндэванед э'зиз, ле hун бьзанбьн, кӧ наве кӧр'е h'эсэн Салэh' бу, наве апе wи-Аде, наве хушка wи-Назе, наве бьре wии мэзьн-Сьмо, ле наве бьре бьч'ук-Мирзэ, hун зэ'ф hеса дькарьн сӧр'а нэма wи бьh'эсьн у бьзанбьн эw чь шэhэр бу.

БЬШКОК

Р'эшиде Сэлим, ноли h'эму зар'а, гэлэки жь тьштед бьрьqок h'ьз дькьр, илаhи жь бьшкокед т'унщ. Ле ван

пашwəхтийа бьшкокед т'унщ бəр ч'э̀ве wи р'əш бун у wи дьхwəст мэ̀ре р'əш бьдита, т'əне бьшкокед т'унщ нəдита. У əw йəк ви тəhəри qəwьми.

Паши нивро бу. Баве Р'əшид-Сəлиме Хошнав т'əзə жь хəбате вəгəр'ийа бу мале. Wи сəр qьсиле п'алда бу, кӧ дьhатə h'əсабкьрьне р'əwша мале. Р'əшиде шəшсали сəр синге баве р'уньштьбу у дэ̀w ле дькьр, wəки жер'а ч'ир'оке бежə. Ситэ̀вке жь р'əwaqe qаси п'əлтькəке авитьбу нава мале у нава п'ор'е Р'əшиди кӧришкида дьлист.

Ве щаре жи баве ч'ир'ока Гӧргане Зиндани жер'а гот, йа кӧ кӧр' гəлəки же h'ьз дькьр.

— Гӧргане Зиндани,— баве дьгот,— р'ева р'асти гӧндики те, е кӧ зəви ав дьда. Wи пе мəр'а хwəйə тəр'ьки гьр дьгӧhастьн у р'е бона аве вədькьр. Wəхта Гӧрган əw дит, гот:

— Пəй əв чь э̀щебə?...

Гӧнди гот:

— Əва э̀щеб нинə. Э'щеб əw э̀щебə, wəки Гӧргане Зиндани шиша h'əсьн мəрт'ала полар'а дəрани. —Э,— гот,— Гӧргане Зиндани əз бь хwəмə.— Дə, wəки ӧсанə,— гот,— наве мьн Гьргӧhезə, тӧ бре мəзьн, əз жи е ч'ук. Ви тəhəри жи əw чун р'асти Т'ернəбəз hатьн, е кӧ h'əвт бəраше аша льнге хwəва гьредабу у жь к'ewришке бəзəктьрбу, р'асти Т'ернəхар hатьн, е кӧ ч'əм h'уфи хwə дькьр у дьмьч'ьqанд, р'асти Гӧhcəкьр hатьн, е кӧ пьш h'əвт ч'йада дьбhист чь дьготьн, р'асти Блурван hатьн, бəр блура к'ижани фьраq жи дьр'əqьсин у аг'ьрие р'асти Сьмелп'ус hатьн.

П'адше ӧса wана нькарьбу, бона we йəке жи wи бь

фәнәгӧри дьхwәст сәре wана бьхwәра. Wи от'ахәкә һ'әсьни чекьр. Гӧргане Зиндани, Гьргӧһез, Т'ернәбәз, Т'ернәхар, Гӧһсәкьр, Блурван, Сьмелп'ус кьрә we от'ахе, дәри сәр дада, һ'әвт әрәбә дар ани, дора от'ахе кьрә к'урә у агьр бәри хени да. Wәхта агьр гӧр' бу, от'аха һ'әсьн сьнщьри, һәр шәше дьне готьнә Сьмелп'ус:

— Гьди әм бәхте тәнә, мә хьлазкә!

— Гьдино, бьсәкьньн, әз һьнәки гәрм бьбьм.

— Һ'әтани тӧ гәрм бьби, әме бьшәwьтьн,— wана готе.

— Дә, гӧне wә ль стуйе wәбә,— Сьмелп'ус гот у һукьрә хени. Пер'а-пер'а диwаре һ'әсьни п'ус гьртьи у зәмбәликед бузе пева дальқийан. Жь сәрма һәр һ'әвт гьртийа хwә қьнщландьнә сәр һәв.

Сьбәтьре, wәхта қәwазе п'адше һатьи дәре от'ахе вәкьрьн, кӧ һәст-п'әсте гьртийа бьбьн, ч'әлкьн, дитьн, wәки гьрти т'әмам сах у сьламәт жь от'ахе дәрк'әтьн.

— Бьзанбә, хьлаз бун?— Р'әшид бь шабун жь баве пьрси.

— Әре, лаwо, хьлаз бун... Ве щаре жи жь гӧра хьлаз бун.

Һәла хәбәр дәве Сәлимда бу, гава се мәри дәрда һатьн. Бьшкоке т'унщ сәр к'ьнщ у шәwqе wан дьбьрьқин, у Р'әшид дьле хwәда дьфькьри, wәки we чьқаси п'ак буйа, әгәр әw бьшкок т'әмам ед wи буна. Әw һәрсек-әскәр бун, ед кӧ һатьбун, wәки Сәлим бьгрьн. Иәки бь һерс готә Сәлим, wәки зу р'абә у бьдә пешийа wан.

Р'әшиде бьч'ук готә wан:

— Әз нахwәзьм баве мьн wәр'а бе, бьра мьнр'а ч'ир'ока бежә...

— Баве тә мәрики хьрабә,— әскәрәки готе,— wи h'әтани ӈha хәрще xwә нәдайә.

— На, баве мьи мәрики хьраб нинә, ӈ'әму щинар дьбежьи, wәки баве мьи мәрики башә,— wи гот у hесьр т'ьжи ч'ә́ва бун. Ле әскәра гӧh нәданә wи, мьле баве гьртьи, данә пешийа xwә у бьрьи. Т'әне бь hесьре де әw пе ӈ'әсийа, wәки qәзийакә мәзьи hатйә сәре wан, wәки xwәйе бьшкоке бьрqок мәринә п'ак ниньи.

Р'әшид чу бәр шемике, qаба xwәйә т'әнокә дәрхьст, се-чар бьшкокед т'унщ жь нава п'әрч'ед ч'ьни у шушайә бьрьqок бьжарт.

Wи бьшкок ӈьлдан у бәрбь к'әнаре ч'әме Дьщле лә-занд, кӧ wәкә 50 метри дури h'әwша wан бу.

Ч'әм, ноли мә́нәкийа бе гәм, дькьрә хӧшин, п'ел дьда у дьләзанд. Дәрбаhаре әw h'әтани qума к'әнара жи дьньхемә. Р'әшид незики к'әнаре ч'ем бу. Феза wида се-чар qәйкед жь qамуш ль сәр п'елед ч'ем дьh'әжийан у ә́рәбе ль бәр тә́ве qьмьли март'анге дьреж аведа нькандьбу, мел бубу сәр у ль п'ела дьнhер'и, мәрьв т'ьре р'әмла йа-зийа xwә давежә. Ньшкева Р'әшид дәст кьрә щева xwә, бьшкокед т'унщ дәрхьстьн у бь бае xwә авитә нава п'еле шелу.

Wи дьле xwәда баве xwә ӈьмбәри Гӧргане Зиндани дькьр у бawар бу, wәки hәвале wийә ноли Гьргӧhез, Т'ернәбәз, Т'ернәхар, Гӧhсәкьр, Блурван у Сьмелп'ус hәнә, кӧ we ахьрие хӧдане бьшкоке бьрьqок алт' бькьн у баве wи аза бькьн.

ЧАWА ӘW ҺИНИ ЗЬМАНЕ Т'ЬРКИ КЬРЬН

Р'ожәкә шәмие Мьстое Шәмо, к'ӧрдәки жь эла мьлийа, сьбе зу р'абу дәи ль жьна хwәкьр у к'аре хwәкьр, кӧ Һәр'ә бажер. Әwи гӧҺдьрежа Һ'алк'әти жь т'әwле дәрхьст, хӧрща п'ъзьни авитә сәр пьште, к'упе р'уне Һ'әландийи пенщ Һоqә кьрә т'аки, чәнд кәвьр кьрә алие дьне, кӧ так'еши нәбә, гази хӧде у мьлйак'әта кьр у бәре хwә да бажер.

Р'ева, wәхта әw к'әтә сәр р'йа бәрбь Әрзьрӧме, Мьсто гәләки жьна хwә дьшеwьри, кӧ бь чь баҺаи р'ун бьфрошьн у гәло Һәqе р'уне т'ере бькә, кӧ хәрще хwә бьдьн у зар'ар'а Һьнә к'ьнщ бьстиньн.

— Дере Щәмила мьн qәтийайә, әм жер'а дерәки бьк'ьр'ьн, ле qьтитка мьнә бьч'ук-лап тәзийә.

Wәхта әw гҺиштьнә сәре бажер, ль к'ӧ чәрчи ноли гӧре п'әр'анә т'оп дьбун, чәрчики әw да сәкнандьне, бь т'ьрки жер'а хәбәрда, хwәст р'уне wи бьк'ьр'ә.

— Һоqа р'ун дӧ лирайә, т'ӧ кәсәк жь wи баҺаи зедәтьр надә тә,— чәрчи гот.

— Тӧ чь дьбежи, qӧрба,— Мьсто гот.— Жь хӧде бьтьрсә, гӧнде мәда аг'а К'әзим пенщ лира дьда Һоqәке. Шәш лира кемтьр набә.

— Нәви дьди wи мӧрг'ӧзи. Жь Һ'әмуйа четьрә әм Һәр'нә бажер.— Жьна Мьсто бь к'ӧрди готә мере хwә.

— Нәтьрсә, әw нькарә мьн бьхапинә,— Мьсто бь к'ӧрди щаба wе да.

— Әw чь змане бәйанйанә, кӧ Һун пе хәбәр дьдьн? Һун р'ун нахwәзьн бьфрошьн, Һәла сәрда жи нахwәзьн

бь т'ърки хәбәрдьи. Ло, полиса, вьра бь змане к'örди хәбәр дьдьи.

Полисае qальми ноли гамеше п'ути незики wан бу у гот:

— Әw чь qалмә-qалмә, гöндие гәни? Тö чьма змане мәйи ләт'иф дьһәр'ьмини, змане мәймуна хәбәр дьди?...

Мьсто вәгәр'ийа сәр жьна xwә у готә we:

— Ч'ер'и змане к'örда дькьи. Чьqаси шьвьке бәр куч'ька бьһ'әжини, әwe әwqаси бьәwтьи. Жьньк, әм жь вьра һәр'ьи.

Полиса дһа һерс готә Мсто.

— Тö һәла хәбәр дьди, мörг'öз... Мә к'ока к'örда зуда анийә. Тö т'ърки хәбәрдә!... Әзе нһа тә һини т'ърки бькьм.

Полиса дада баре гöһдьреже, п'ьһ'инәкә öса баре we хьст, wәки һ'әjwана бәләнгаз жь щие xwә qöлоз бу. Ле льнге wи wан һ'ита к'әтьи, кö т'ае хörщеда бун у ч'ика эше да qафе wи. Паше wи һерса дәст авитә бәрстуйа Мьсто, әw һ'әжанд у к'öлмәкә öса ль wи хьст, wәки Мьсто шәwьши у ноли мәйт'әки әрде р'аст бу.

— Чawанә, тöе нһа т'ърки хәбәрди?— wи ноли дәщала же пьрси.

Мьсто нава хунеда öнда бубу. Әw р'абу сәр п'ийа у бь инк' готә полиса:

— Сәкбаб... К'әлбе һ'әрам...

Полисае qöт'ам һәw заньбу әw бь т'ърки дьбежә: "Сәбәб qәлпе һ'әрьмийә„. Әw к'әнийа у паше бь qörбәти готе:

— Ахьрки мьи тö һини т'ърки кьри...

Паше пьшта xwә дае у р'еда бәржер бу.

ГАЗЬИЕ КАЛЕ

Ль бәр канийа орт'а гӧнде мәда диwарәки нивһьлшиайи һәйә. Дьбежи қәй wәхт ле һатийә хәзәбе у Әмре wи бәрә-бәрә дьқӧсинә. Нава шанәшинед гӧндә т'әзәчекьрида әw ноли п'ине сәр дәвзәндкейә. Һәрр'о дӧ кал-Һ'әсәне Қадьр у Мусае Ә'ли, паши нане нивро тенә бәр wи диwари, сәр кәвьре жь диwер һолбуйи р'удьнен у ширьн-ширьн һәвр'а дьк'әвьнә мьслӧте. Әwқас мәрьв ль wьра р'уньштьнә у пьшта хwә ль кәвьра сотьнә, wәки кәвьр шьмшат бунә у ноли т'ьзбие дәсте һәрдӧ калайә жь дәндьке шәвт'әла ль бәр тә'ве дьбьрьқьи.

Р'ожәке әз бумә шә'де хәбәрдана wан. Һ'әсән дьготә Муса:

— Ба-баво, тӧ һәла wәрә ве нәвич'ьр'ка мьи бьиһер'ә!... Әw қьтитк жь мәк'т'әве те мале, чәлте хwә датинә, гезие һьлдьдә дәсте хwә, п'әшцәре вәдькә, авьр'әки тә'л дьдә мьи, нав мале паqьш дькә у дьбежә:

— Қалко щан, нә ахьр мьи тәр'а гот, wәки тӧ һьндьки бьк'ьшини, тә мал дузәрки кьрийә. Паше, мьи к'озидәиг данибу бәр тә, ле сәр пола т'ьжи к'озийә. Шәрмә, бәлки һьнәк дәрда һатьи.

— Ахьр, қьтитк, дьбежьме, ноле тә we ӧса жи дьбьрьқьи, тә жь мьи херә.— Тә һәw дит ноли п'ьшика банздьдә, мьи пач' дькә, wи тәһәри дьле мьи дьк'ьр'ә, у паше жи сәрда зедә дькә:

— Қалко щан, тӧ иьзани.

— Ле әз чь иьзаньм? Щаба мьи надә. Йане жи мьи пач' дькә, паше жи мә'де хwә дькә, пашда вәдьк'ьшә:

— Тə диса сəр-сурəте хwə ћьлнəдайə, муйе тə ноли стьрина леве мьн qöлкьрьн, нə ахьр əз дьхwəзьм, wəки тö т'ьме щаћьл беи ханекьрьне.

— Ахьр, qьтитк, дьбежьме, мьн сəд сали ə̀мьр кьрийə. Чь wəхте мьн щаћьлтиейə. На, дьбежə, шест сале тə жь дəwра бəре əw ноли п'оте кö шест п'инə ленə, wана wеда бавежə, демəк тə чьл сала ə̀мьр кьрийə, тöи щаћьли, к'ö-табу у чу.

Щарəке, wəхта мьн льнге хwə шушт у əwе т'əшта аве ль бəр мьн ћьлда, ньзам чьма тəндур к'əтə бира мьн у жь дəве мьн п'əкийа: "Ах, хера хазьлр'а, тəндурəк ћəбу-йа мьн льнге хwə даћиштае, лоп бавита сəр дəве тəндуре у ћöлм-гöлма wе əз гəрмкьрьма„. Чəндəки шунда əwе qьтитке тəвшо, мьqарə у бьр'əк ћьлда, чу к'охе мə у бу р'əqə-р'əqа wе. Мьн ћəw заньбу əw дьхwəзə ћащəтəки бона мəк'т'əбе чекə. Ћ'əwаса wе сəр тьште öса гəлəкə, ћəрр'о дьбежə, wəки wəхта əw мəк'т'əбе к'öтакə, wе ə̀сə бьбə тракторист...

Мьн гöћ нəда wе, сəре хwə дани сəр бə̀лги у ћəма öса жи хəwр'а чум. Wəхтəке шунда мьн те дəрхьст, кö йəк wе öса фəсал, öса назьк дəй ль мьн дькə, мьн т'ьре дйа мьн бəр сəре мьн сəкьнийə, дəй ль мьн дькə. Мьн ч'ə̀ве хwə вəкьр у дит, кö əва нəвич'ьрка мьнə. Əwе готə мьн:

— Дə, калко щан, р'абə, мьн тəр'а тəндур че кьрийə, льнге хwə техе у ћане лопе жи бавежə сəр дəре wе.

Wəхта əз зьвьр'имə сəр тəньшта дьне, мьн ə̀щебəкə гьран ль бəр ч'ə̀ве хwə дит. Нəвич'ьр'ка мьн wе щьр'ни данийə бəр т'əхте мьн, орт'а wи qöл кьрийə, селька элек-трикиё данийə орт'а шьр'ин, т'еле электрикие жь сельке

бърийэ штепселева кърийэ, сельк-сор буйэ у гэрма we дэве щър'нир'а дэрдьк'эвэ.

— Ахър, дьбежьме, qътитк, тэ мала мьн хъраб кър. Нэ эва щър'ние тършинейэ, тэ чь анийэ сэре wи? Тэ ощахе мьн кор кър!...

Хöлэсэ, чь сэре тэ бешиньм, мьн ньфър' ле кърън, ле чь фэйдэ. Щър'ние мьн хъраб бу, чу. Қöла сэр кöла эw бу, wэки qътитк we р'оже ӭньри у мьн чьqас лава у дилэк ле нэкьр, газет мьнр'а нэханд. Ле мэрьве бе газет, xwэ дьзани, жь дьнйае кэр' у гежэ.

Эваре, wэхта баве we жь хэбате hатэ мале, мьн т'эwaqэ wи кьр, wэки мьнр'а газете бьхунэ. Эw сэр h'ьсэ-h'ьса к'эт у готэ мьн:

— Эw чь буйэ... Дьбэ кö иро р'увйе р'эш орт'а тэ у Дилбэрер'а дэрбаз буйэ?— Дилбэра мьн пешда hат у готэ баве.

— Ле чь!... Эз дэсте xwэда hекэр'уне жи бона калко чекьм, h'эму йэкэ.

— Hэла бежьн, чька чь буйэ,— нэвие мьн пьрси.

Мьн h'ал у h'эwале xwэ у qътитке жер'а шьровэкьр.

Бу п'ърqина баве, к'энийа у готэ мьн:

— Тьшт накэ, калко, эзе сьбе тэр'а щър'ники дьне бьк'ър'ьм.

Ахър, qътитк, дьбежьме, wэки hэр зар'экэ советие щър'ники хърабкэ, we hэр'э к'ö? Wи чахи wэлате мэда т'ö щър'ник наминэ.

Qътитка мьн пешда hат у гот:

— Xwэ h'эму кальк жь тэндуре h'ьзнакьн.

На, мьн ле нhер'и, шӧхӧл хьрабә, ә̇рафе ве мәйданеда әwe мьн алт'кә, әзе тә ле сӧhатьм.

— Ахьр, дьбежьме, qьтитк, хwә әз зар'а тә ниньм, кӧ тӧ мьнр'а тәндуре чеки, лопе бавежи сәр. Чь кӧла тәйә?— Мьн hәw дит левед wейә назьк ләрьзин, ч'ә̇ве we т'ьжи hесьр бун, бу кур'ина we у гот:

— Бьзанбә, мәрьв нькарә жь калке хwә h'ьзкә, әре?...

Вьра әwe сәре лоде гьрт. Дә, тӧ хwә дьзани әз гәләки жь we h'ьз дькьм.

Дьле мьн т'ә̇мул нәда, әз бәр дьле wеда hатьм. Хӧлә-сә, we эваре әм ль hәв hатьн.

Ле паше... Паше әwe ә̇щебәкә ӧса ани сәре мьн, wәки әз т'ӧ щара бир накьм. Р'ожәке ньqьти дьле мьн, wәки хера хwә бьдьм.

Га кӧ к'ок дьбә, h'ӧр' дьбә-стрӧе хwә кәвьра дьхә, дьшкенә. Әз жи к'әтьмә wи h'али. Эваре әз hатьмә мале у мьн готә нәвие хwә, wәки әз дьхwәзьм хера хwә бьдьм. Нәвие мьн жь we бә̇се жь щи qӧлоз бу, ле Дилбәр щие хwәда сар бу, мерьв т'ьре ә̇лбәк ава звьстане ль сәр сә-ре wеда кьрьн.

— Хера чь?— Дилбәр дьбежә, диса тӧ дьхwәзи нәнә-рәке бьки. Шькьр тӧ сахи, сьламәти, әw чь ә̇щебә.— Дь-бежьме:— Ә'щеб нинә. Шькьр hәбуна мә hәйә әз дьхwә-зьм хера хwә бьдьм.

— Ахьр, калко,— qьтитк дьбежә,— р'оке тӧ дьбежи, wәки ә̇дәте кәвн wеранбә, әw ноли тоqа h'әсьн к'әтьбу стӧе мьләте мә у әw дьхәньqанд. р'ожтьра майин тӧ дьби qуле wан. Мәрьв qәт тъштәки жь тә фә̇м накә.

— Ахьр, цьтитк,— дьбежьме,— диса тӧ т'эви шӧхӧла буйи...

Әз нһа жи нәһ'әләте ль wи э'дәти дькьм. Т'әне әз дьхwәзьм, wәки мәникә öса һәбә, кӧ qәwм-пьзмамед мьн бен т'оп бьн, дәрһәqа мьида хәбәрдьн, щаһьлтийа мьн бир биньн, ләма мьн qрар кьрийә, кӧ хера хwә бьдьм. Чьма әмәке мьн нава ве маледа т'ӧнә, йане әз к'иси wә дьжим. Шькьр һ'ӧкӧмәте бир нәкьрийә, wәки бәре wәхта мьн дәрбәке хwә нава зәвийа колхозеда дьфьрьканд, мьн п'артәк гәньм дьдьрут у бона калтие мьнр'а п'әра бәрдьдә. Хwә ч'әве мьн дәсте wә нинә...

— На калко,— нәвие мьн гот,— пәз жи qӧрбана тәнә, дәwар жи. Йәке на, һ'ьз дьки дәһа шәржекә, т'әне нә бона хере, шәрмә.

— Әw шӧхӧле тә нинә,— мьн готә wи,— шәрмбә, шәрм нибә, әw бона мьнә.

Мьн һәw дит, цьтитка мьн жь щи р'абу, мьле баве хwә гьрт, бьрә гоза малейә дьне у wьра бу п'ьстә-п'ьста wан. Wәхтәке шунда һәрдӧ жи вәгәр'ийан у нәвие мьн гот:

— Тӧ чь р'оже к'ьвш дьки?— Мьн готе, wәки р'ожа пенщшәме.

— На хер,— wи гот,— we р'оже т'әмам сәр хәбате к'әсьринә. Әм лә́де дәрбазкьн. Мьн дит, wәки гьлие wи р'астә, мә öса жи qрар кьр.

Дә тӧ бь хwә дьзани, Муса щан, әдәте мәйә... Wәхта мәрьв хера хwә дьдә, гәрәке жь мал дәрк'әвә һәр'ә, ноли мәрьвәки кӧ т'әркәсәрати дьне дьбә. Р'ожа лә́де шәбәqе, wәхта әз жь нава щи р'абум, мьн дит, wәки нәвич'ьрка

мьн we к'ьнще мьнэ т'эзэ р'эqи кърийэ у данийэ бэр мьн, ле ед мьнэ hэрр'о hьлдайэ брийэ.

— Ахьр, qьтитк,— дьбежьме,— тӧ дьзани чьйэ, wэхта мэрьв хера хwэ дьдэ... Хwэ эз начьмэ дэ'wэте... Тэ чьма к'ьнще мьн гӧhастьнэ...

Мьн hэw дит, диса ноли п'ьшикэке банзда, эз пач'къръм у гот:

— Калко, мэ нава щинарада нэкэ р'овэт. Чьр'а хwэ дэсте мэ бьн кэвьрада нинэ, р'ожа лэ'де тӧ к'ьнще т'эзэ ль хwэ нэки. Пэй, тэ диса сэр-сурэте хwэ hьлнэдайэ... Дэ эм hэр'нэ щэм дэлак, тӧ гэрэке э'сэи сэр сурэте хwэ hьлди...

— Qьтитк,— дьбежьме,— мэрьве кӧ хера хwэ дьдэ, бьзанбэ жь дьне чуйэ. Тӧ чь буйи щьр'щьр'к, дькьм-накьм йаха мьн жь тэ хьлаз набэ...

— Эз we йэке фэ'м дькьм,— дьбежэ.— Тэ чь готэ мэ, мэ гӧр'а тэ кьр, мэ пэз жи шэрже кърийэ, мьришк жи, эмиш жи к'ьр'ийэ, шэрав жи к'ьр'ийэ, ле hа тӧ гэрэке гӧр'а мэ бьки. Баве we у дйа we т'эви хэбэрдана мэ нэдьбун, т'эне дьк'энийан у ноли qазийа гӧh дьданэ h'ӧщэта мэ. Ахьрки эwe эз анимэ сэр р'е. Wэхта эм чунэ дэлакхане, дэлак сэр-сурэте Щэмале кӧр'е Qэймэз hьлдьда. Эз сэр к'ӧрси р'уньштьм, ле Дилбэра мьн незики дэлак бу, тьштэк гӧhe wида гот, hэqe wи пешда дае у пашда вэгэр'ийа, кӧ hэр'э мале.

— Чьр'а п'эрэ щэм мьн т'ӧнэнэ?— Мьн готе.

— Калко щан,— дьбежэ,— шькьр п'эре тэ гэлэкьн. Тӧ мьнр'а hэрр'о ширьнайи дьк'ьр'и. Эз жи дьхwэзьм

тәр'а қәнщике бькьм. Тӧ пе п'әре хwә мьнр'а диса ширьнайи бьк'ьр'ә, бинә мале.

— Ахьр,— дьбежьме,— әз наемә мале, әзе һәр'ьм.

— На,— дьбежә,— һ'әтани тӧ ширьнайи нәйни, әз нан нахӧм, әзе һивийа тә бьм. Хwә тӧ нахwәзи әз бьрчи бьминьм?...

Р'астие жи әw қьтитк ӧса һин буйә, һ'әтани кӧ әз нәчьмә мале, нан нахwә у әсәй гәрәке бе к'еләка мьн р'уне, паше дьле wee р'ьһ'әтбә.

Хӧләсә, Дилбәра мьн чу мале, ле дәлаке мә хwә әглә дькьр, дьк'әтә хәбәрдане, тӧ нәбежи Дилбәре нав тедайә, wәки мьн әглә бькә. Һ'әтани кӧр'е Қәймәз р'абу, әз р'уньштьм, бawар бьки, сәһ'әтәк дәрбаз бу. Сәһ'әтәке жи әwи сәр сурәте мьн һьлда-бу дӧ сәһ'әт. Wәхта әз жь дәлакхане дәрк'әтьм, р'о иди әп'ещәйи блынд бьбу. Мьн һәw дит Дилбәра мьн ч'ьк, диса бәр мьнр'а дәрк'әт, мьле мьн гьрт, бәрбь мале к'аш кьр у гот:

—Қалко, дьле мьн бьрчина хава дьчә, әм һәр'н, нан бьхwә, паше к'ӧда дьчи, һәр'ә. Р'остәм жи жь Ереване һатийә, мьн щаб шандьбу, дьхwәзә тә бьбинә.

Р'остәм, әw нәвич'ьрке мьнә, бре we. Әw Ереванеда идара хwәндьнейә блындда һин дьбә. Мьн зуда әw нәдитьбу, гәләки бира wи кьрьбу. Чь сәре тә бешиньм, әз чумә мале. Мьн дит, қәwм-пьзмам, дәр у щинар we т'әмам т'оп бунә, сьврә р'ахьстьнә у һ'әму тьшт һазьрә. Әз у Р'остәм чунә дәст у р'уйе һәвдӧ, мә сьлав у к'ьлав ль һәвдӧ кьр, мьн һәw дит қьтитка мьн те, шәш дәзмале дәста у щотә горе хас ль дәстда, незики мьн бу гот:

— Қалко щан, ч'әве тә р'оньк, е мә жи пер'а!... Иро

сэд сале тэ т'эмам бун. Бьра дэсте тэ т'ьме сибэ, ль сэр сэре мэбэ. Тэ дьхwэст, wэки мэ'ник hэбэ, кӧ qэwм у пьзмам, дэр у щинар т'оп бы у hьнэки тэ бир бинын. Жь we мэ'ние четър т'ӧнэ, иро эме h'этани эваре т'эне дэрhэqа тэда хэбэрдын.

Паше эwе эз пач'кърьм у пашда вэк'ьшийа. Ду wер'а нэвич'ърке мын hатэ р'уйе мын, паше нэвие мын, qэмw у пьзмама, дэр у щинара сэдсалийа мын бымбарэк кърын, хер жь сэре мын фър'и, чу у эм дора сьвре р'уньштын. Ле нэвич'ърка мын ноли пьльнга чапьк дьчу-дьhат, фьраq ль бэр мевана дьгӧhаст, жь шабуна ч'ър'тък дьда хwэ, алие мьнда дьнhер'и у мэрьв т'ьре тэ'на ль мын дьхэ у дьбежэ:

— Дэ hэр'э, тэ гьртэ хwэ... Тӧе щарэкэ дьне дэ'wа хере бьки...

ЧАWА ТЭ'ЛО БУ БЭШО

Тэ'лое Бэлч'ьки сьбе зу h'ьшйар бу, нав щида чэнд тэвьзи данэ хwэ, мэрьв т'ьре эw дьхwэзэ qольнща хwэ бьшкенэ, паше кьрэ гази:

— Шэме, Шэме!... К'ока wэ бьqэлэ, к'ане тӧ у буква к'ӧда чунэ? Wэрьн, льбасе мын бьднэ мын, эз дьхазьм р'абьм.

Hэла к'эw нэк'этьбу сьбе, Шэме бука хwэйэ щаhьлва р'абубун. Эwана пэз дотьбун, гом у т'эwлэ пaqьшкьрьбун у иhа дора ч'елэка хwэйэ авьсэ бэш дьчун-дhатьн, эw

т'имар дькьрьи, дэсте хwэ дьданэ гӧһане we, тэ дьгот р'эмле давежьи, чька ч'елэке к'энге бьэе.

We мьслэ'теда мэрьв т'эне дэнге хасие дьбьһист. Буке йане дькьрэ ньч'ин, йане дькьрэ т'ьлэ-т'ьл. Эwe бэр хасийа хwэ хэбэр нэдьда.

Wэхта Шэме у буке дэнге малхwе мале бьһистьи, һэрдӧ жи бь лэз һатьнэ мале. Буке зу к'ьнщ дани бэр хэзуре хwэ, чу бэр стуна навмале сэкьни, дэсте хwэ т'эwар кьр у ноли эскэрэки гӧнэк'ар һивийа фэрмана хэзуре хwэ ма.

Тэ'ло, чawa һ'акьме мала хwэ у пьштоване э'дэте кал у бава, дӧ-се щара кьрэ ньр'ин, бьи ч'э'вада авьр'эк да Шэме у бука хwэ, паше пьрси:

— Ч'елэк һэла нэзайэ?

Шэме щаба wи да:

— Мерьк, wэхта ч'елэк бьза, мьне мьзгини тэр'а банийа, ле wэхта эм кэр'ьи, бьзанбэ һэла нэзайэ.

Тэ'ло ноли мэрьвэки э'ньр'и готе:

— Мьзгини... мьзгини... Хенжь we хэбэре, т'ӧ тьшт начэ сэре тэ. Мьи зуда тэр'а готийэ, мьзгиние т'эне wи чахи мьир'а бинэ, wэхта голька ч'елэке нербэ у ноли мака хwэ бэшбэ. Гае мэй Ч'э'вр'эш дһа пир буйэ, зэ'фзэ'ф дӧ-се сала мэр'а бьхэбьтэ. We шунда дһа эw кер нае. Ле К'увие мэ һэла чар салийэ, эw ноли мака хwэ qэмэр у нэ'тькбэшэ. Эз дьхwэзьм бре wи жи ӧсабэ.

Шэме же пьрси:

— Ле wэки гольк мебэ, wи чахи набэ?

— Ньлбэт, жьньк, набэ. Беи га дэст у льнге мьни гьредайинэ. Эз нькарьм зэвие р'акьм, нан бьчьньм. Ле

бей хәта щот һ'але мә хьрабә. Мәсәла щьмаәте дьбежә:— "К'е дьне дот? К'е к'ьр'и у фьрот, ле диса нәгьһиштә хәта щот„. Хенжь we йәке дьбежьи, wәки бәр дәре к'е щотә гае қәмәрә нәтькбәш һәбьи дәwләт xwә мала wи дьгьрә. Э... э... э... жьньк, әва гьлийа нә һ'ьше тәнә, жьи һаж бае дöне ниньи...

Хенжь пез у мьришка Тәло һ'әйwанәте ме һ'ьз нәдькьр. Куч'ке wи к'опәк бу, п'ьшика wи гьвьр бу, гöһдьреже wи нер бу. Әwи ч'еләк т'әне бона we йәке хай дькьр, wәки гольке нер жер'а бинә.

Ви тәһәри жи әw бәрбьр'и мәрийа дьбу. Бь нета wи, т'әне изна we жьне һәйә р'у һәwата дьне бьминә, йа кö мере xwәр'а кöр'а тинә. Wи т'ьре жь дәст зәwала жьнейә, wәки жьи қизе тинә. У wәхта кöр' жер'а бу, әwи гот: "Жь мера мер дьwальдьи„. Һ'әтани сонда wийә пашьи жи сәре мера бу.

Һ'әтани Тәло к'ьнщ xwә кьр, буке сабуна р'әqе жь п'әлтьке дәрхьст, шәлбьке т'әнокә т'ьжи ав кьр у ноли муме бәр хәзура xwә сәкьни. We сьбе Тәло бь ләзәт сәр ч'әве xwә дьшушт. Wәхта Тәло пе ч'әнге xwәйә мәзьи ав дьшәлпандә р'уйе xwәйи сәкави, ав се-чар гаве дьп'әжьқи һәр алийа. Әwи т'әне дьгот: "Оф, хаш,... оф, хаш!...„

Паши we йәке Тәло вәгәр'ийа мале, сәр к'öтик р'уньшт у һ'öкöм кьр, wәки жер'а қәwатике биньи. Жьна wи сьврә бәр р'ахьст, шәшә нане ләwаш дани сәр сьвре, к'аськәк т'ьжи қат'ьх кьр у дани бәр мере xwә, ле бь xwә жи, ноли мьришка авьш, бьнәт'ара wида р'уньшт.

Паши се-чар дәqа, буке дит, wәки we дәме әw дһа кери хәзур нае, әw чу т'әwле. Wәхта әwe дәри вәкьр, ша-

бунэк руч'ке we тэиси: эwe дит, wэки ч'елэка wана we голька вьр'ни далесэ у гольк ноли мака xwэ бэшэ. Чахе эw незики гольке бу, дела we блынд кьр, ӈындьк ма, кӧ жь шабуне техэ qужин:— гольки нер бу. Эwe дьхwэст, бэри хасийа xwэ мьзгинне бьдэ хэзуре xwэ, эwe дьхwэст, wэки мьзгини бьгӈижэ we. Ле тӧ wэрэ, бэхтр'а мере we шэв чубу аш у ӈэла жь аш вэнэгэр'ийа бу.

Буке нэ бэр хасйе хэбэр дьда, нэ жи бэр хэзур. Бэлэнгазе ньзанбу чь тэӈэри хэзуре xwэ сэрwэхт бькьра.

Нава ван мьталада бук вэгэр'ийа мале. Бу ньч'э-ньч' у т'ьлэ-т'ьла we. Хасие у хэзур тьштэк фэ'м нэдькьрьн. Ле буке диса дькьрэ ньч'э-ньч', дэсте xwэ дьда энийа xwэ. Хасие бь зорэке фэ'мкьр, wэки ч'елэк зайэ, голькэкэ бэш анийэ. Хасие нэмэрди нэкьр, дэсте xwэ qат'ьхда кьр, нэ'тка мере xwэ хьст у готе:

— Ле т'оп лек'эти, фэ'м наки, wэки ч'елэк зайэ, гольк эки awa бэши нер анийэ.

Тэ'ло пьзавэк да xwэ, дьхwэст р'абуйа у бьбэзийа т'эwле, ле ӈэма we дэме щинаре Тэ'ло дэрда ӈат. Эwи дьхаст бьгота "Сьба тэ хер, Тэ'ло,„ ле wэхта нишана qэрqаш сэр нэ'тка wи дит, готе: "Сьба тэ хер, Бэшо!„ у we р'ожеда гӧндийа т'эмама дэwса Тэ'ло wир'а дьготьи Бэшо.

"К'АПУС„

Сәртипе К'ъзруки нъзаньм жь к'е бъһистьбу, wәки хәбәра "Сәртип„ к'ъвш дькә қөмандаре эскәрие у т'ьме бь наве хwәва қөт'ам дьбу. Wәхта каләмер паши тәндура ль бәр диwер т'оп дьбун, сәрькед хwәйә мөштөкгелаз т'ьжи т'туна р'иши дькьрьи, ду ль сәр сәре хwә дькьрьнә хәләq у дьк'әтнә мьсьләте, Сәртип жи дьһатә wьра, п'ала хwә дьда диwер у ноли к'әспькәке диwерва дьqәмьти. Бәре, wәхта сәба хьзмәтәкә бьч'ук һәвала п'әйе wи дьдан, әwи дьгот:

— Чьма әз к'емә... Нә мьир'а дьбежьн Сәртип!— Ле пашwәхтие Сәртип дһа т'әwqе хwә һәвала qәтанд, т'әне дьчу бал кала. Р'астә, т'әбийәте шөрәта хwә әwqаси жи сәр wида нәбарандьбу, бәжна wи кьнбу, т'әшке wи харбун, анәгори гәwде wи ч'әпьлед wи дьреж бун, дьранед wийә пешьн ноли qила дәвр'а фьстьqибун, щарна әw ноли сәма мә'т дьбу ль мәрийа дьнһер'и, ле ч'әрме wи qәрqаш бу у qәт бина к'ъз же нәдьһат, лӛма жи һ'әтани щһа әм нъзаньн гәло чьма жер'а дьготьи К'ъзруки. Хенжь К'ъзруки жер'а өса жи дьготьи "К'апус„. Жьна wи әw нава данибу сәр у әw ви тәһәри qәwьми бу:

Гөнде wанда дӛwәт буйә. К'әсәки Сәртип т'әглиф нәкьрьбуйә, ле wи т'ьре, дьнйаеда т'ө qәwмандьнәкә мәзьи бей wи набә. Әw к'ьищед хwәйә т'әмьз хwәдькә у дьчә дӛwәте. Бәре әw дьк'әвә говәнде, дө-се фьтла дьзвьр'ә, ле wәхта дьбинә, кө к'әсәк сәр сәре wир'а шабаша надә, әw дьфькьрә,: "Нә ахьр әз гөла говәндамә, ч'әпле мьи ч'әпле р'әqасчйанә, малт'әраза чьр'а фӛм накьи?„

Әw дьэ'ныр'э, те мале, дӧ к'ас арәqе бәри гәwрийа хwә дьдә у qьч'е пар'а вәдьгәр'э. Һ'әта Сәртип дьчә we qӧрбәтие у те, хwәйе дә̀wәте дһа сьвре р'аст дькә, гьрә-гьр дора т'әхтә р'удьнен. Р'астә, дәфчи у зӧр'нәчи жи һатьбунә сәр т'әхтә, ле щаһьлед дьне дәрва говәнд гьртьбун, к'лам ль һәвдӧ вәдьгәр'андьн, дьлистьн у ша дьбун, ле Сәртип т'ьре әйната wир'а дә̀wәт бәтьли у кӧла шабаше дьле wида дьминә. Әw те сәр т'әхтә у хwәр'а щики сәмт дьгрә.

Wәхта доләбаши к'аса әwльн һьлдьбьр'э у әшqи һәрдӧ гӧла вәдьхwә Сәртип жи т'әмамар'а т'әвайи к'аса хwә вәдьхwә. Дӧ к'асе дьнейә т'омәри жи-әшqа де у баве бук зә̀ве-аw wи тәһәри кәр'ә-кәр' вәдьхwә. Паши чәнд к'аса дһа ч'ә̀в ле дьqӧльбьн, лев ле хар дьбьн, те бежи qәй дабунә бәр гәзгәзке. Wи т'ьре щмаә̀т т'әне дәрһәqа wида хәбәр дьдә, т'әне һатйә wьра, бьк'әвә к'ьр'е wи, пе бьк'әнә. Wи бәр хwәда дьгот: "Ахьр әшqа бук у зә̀ве, де у баве бук у зә̀ве вәхарьнә, нә әз жи кӧр'е qизмәт'а харзийа кӧр'е кӧр'апе букемә. Әwана әйнатар'а әшqа мьн вәнахӧн„. Әw чаqуйа, кӧ р'әмәтие баве wи жь нькӧле к'еләндие чекьрьбу у жер'а мират' ньштьбу, һедика жь щева хwә дәрдьхә. Дәве we вәдькә, дьхә нава истәгана шәраве, ләв дьхә, к'ере истәганеда дьһелә, р'адьбә п'ийа у бь һерс дьбежә:

— Чьма әм к'енә. Һәр к'әс кӧр'е баве хwәйә!... Әз ойинбазийа доләбаши дьзаньм. Әзе пе ве к'ере зьке wи бьдьр'иньм, хуиа wи текмә ве истәгане у сәр хwәдакьм, Мьир'а дьбежьи Сәртип.— Әw жь бәр т'әхтә дәрте чаqу-

йа хwэ истэганеда дьӀелэ, дьшэwьшэ у хэйди бэре хwэ дьдэ мале.

Чь тэӀэри эw дьгьӀижэ мале, чь тэӀэри жьна wи к'ьнще wи дехэ у wи дьхэ нава щи, Сэртип Ӏаж пе т'ӧнэбу. Т'эне бэрбанга сьбе ныкева дьбэ вьг'э-вьг'а wи у эw дькэ гази:

— Qизе, Ӏа qизе!... Гӧле, Гӧле, р'абэ, зу ч'ьре вехэ, мьн к'апус гьртийэ!...

Wэхта Гӧле ишьqе ведьхэ, эщебэкэ гьран ль бэр ч'эве хwэ дьбинэ: Сэртип тэна кьрас у дэрпе we сэр дошэке сэкьнийэ, чоке wи дьлэрзьн, льӀ'еф ль тьштэки аландийэ у зэг'м синге хwэва дьгӧвешэ. Бэр ишьqе Сэртип Ӏьнэки дьл дьстинэ у дьбежэ.

— Qизе, зу бькэ гезие бинэ эм дела к'апусва гьредьн, wэки т'эслими мэбэ, паше эм чь же бьхwэзьн, we мэр'а бинэ. Хӧде бэхте wа щарэке дьдэ мэрьва.

— Wэлэ, мерьк тӧ хэр'ьфи, кӧр'о, к'апусе чь-... Тӧ бь хwэ буйи "к'апус„, шэраве вэдхwи, хwэ ӧнда дьки, тьште эщеб тенэ хэwна тэ, нэ хwэ-хwэ р'адьзей, нэ жи дьӀели эм р'азен. Wэки эw т'эмам р'астбуна мьне зува гези пэч'ка тэва гьреда. Дэ, зу бькэ, льӀ'ефе дайнэ сэр щи у р'азе.

Паши wан гэфа, дэсте Сэртип сьст бун у льӀ'еф шьqьти сэр дошэке. Ӏэма wи wэхти п'ьшика wана жь нава льӀ'ефе дэрк'эт, тэвьзик да хwэ у р'эх сове мэр'ьси.

Т'ӘВИ ХӧДЕ НЕН НӘХWӘ

Wәхтәке т'ъреqәк у мьридәк р'еда дьчьн. Һәрдӧ жи гәләки бьрчи бунә. Ньшкева әw р'еда бог'чәки дьбиньн. Wәхта wи бог'чәйи вәдькьн, дьһер'ьн, кӧ кәри к'адә теданә. Т'ъреq дьбежә:

— Фланкәс, wәки әм ви п'ьрти к'адә орт'а һәвдӧда п'арәвәкьн, әм һәрдӧ жи we бьрчи бьминьн, ле wәки йәк бьхwә, we п'ьр'и-һьндьки т'оq бьгьрә. Wәрә әм жь р'е дагәр'ьн, сәр к'ӧләш һьнәки р'азен. К'е жь мә хәwнәкә дһа р'ьнд дит, бьра әw к'адә п'ара wи бьк'әвә. Мьрид гот:

— Бьрабә.

Чахе әw сәр к'ӧләш вәләзийан, т'ъреq гәләки сәр хәwна хwәда фькьри, wәки әсәйи жь мьрид бьбә у wи бьхапинә. Мьрид гәләки к'әсьри бу, пер'а-пер'а хәwр'а чу. Ле чахе һ'ьшийар бу, дит, кӧ т'ъреq р'азайә, wи бог'чә вәкьр, к'адә хwар у р'аза. Wәхта т'ъреq һ'ьшйар бу, дәйль һәвале хwә кьр у готе:

— Фланкәс, мьн хәwнәкә ӧса р'ьнд дитйә. Ле тә?...

— Wәлә, йа мьн тьштәки һа нәсафи бу, ноли хӧмамәке бәр ч'ә'ве мьнр'а дәрбаз бу. Дә һәла хәwна хwә шьро вәкә. Т'ъреq гот:

—Хәwнеда мьн дит, wәки әз у тӧ һа бьрчи сәр ви к'ӧләши вәләзийанә. Ньшкева жь әзмана п'еләган дахьстьнә жере. Әз пе we п'еләгане һьлк'ьшийамә әзмана у мьн дит, wәки вайә хӧде сәр сьвре р'уньштйә, чарнькале wи мьлийак'әтьн, һ'әзар-һ'әзар нәмәт we сәр сьвре р'аст-

кьрьнэ у хwэр'а нан дъхӧн. Wэхта эwана ч'эв мьн к'этьн, гази мьн кьрьн у к'елэка хwэ, сэр сьвре дамэ р'уньштандьне, мьн wьра т'ер нан хwар.

Ле хэwна тэ чawанэ, мьрид?

— Wэлэ, чь бежьм. Wэхтэке эз h'ьшйар бум, тӧ т'ӧнэбуйи. Вьрда т'ьреq, wеда т'ьреq, сэр у бэрат'е т'ьреq ӧнда бун. Паше мьн дит we жь эзмана п'елэганэк дахьстьнэ жере. Эз пе we hьлк'ьшийамэ эзмана у мьн дит, wэки тӧ wьра т'эви хwэде у мьлйак'эта нан дьхwи. Кэсэки гази мьн нэкьр, мьн шэрм кьр пешда бем. Эз дак'этьмэ жере у мьн эw п'ьртие к'адэ hьлда у хwэр.

— Ло, ло, тэ р'астие к'адэ хwэрийэ?...

— Сэре тэкьм, мьн хwэрийэ.

— Пэh'э... Бьра мала wи хьраббэ, к'и паши we йэке т'эви хӧде нан бьхwэ.

Р'ЭВ У СЬТ'АР

(Р'омана нэк'ӧтакьри)

СЭРЭТА

Орт'а гӧнде мэда голэк hэбу, йа кӧ жь ава бэрфе у баране т'ьжи дьбу у т'эне дэстпебуна пайизе дэwса аве h'эр'ир'эшк дьма. Баhаре у hавине дэwар дьhатэ мозэлана р'эх голе. Бьнэт'ара голе мэк'т'эба гӧнд бу, кӧ wэкэ

чокэк хали авитьбунэ сэр бане we, wэки пайэе у зьвьстание дьлоп нэкэ. Салед диwана советиейэ ӭwльнда, wэхта шӧхӧле калэмера малда т'ӧнэ бу, эw бэр диwape we мэк'т'эбе бэрэв дьбун у бь h'эwаск'ари hэвр'а дьк'этьнэ мьсьлӭте. Ле жь h'эмуйа зӭфтьр wана сэрhатиед хwэ, йане эw сэрhати гьли дькьрьн, кӧ жь кал у бавед хwэ бьhистьбун. Сэрhатиед wан гэлэки h'эwаск'ар бун-калэмера эw бь hостатикэ ӧса шьровэдькьрьн, кӧ мэрьв h'ьжмэк'ар бу рӧh бьда wан. Wана гэлэк бэйт', ч'ир'ок, сэрhати, qэлиботк, мэт'элок эзбэри заньбун у гэлэки hеса нава хэбэрдана хwэда мэсэлед жь wан дьданэ хэбате. Hэqие к'эвэ hэр йэк жь wан к'т'ебханэкэ т'эрих у мэдэнийэта щмаӭта хwэйэ зенди бу.

Р'астэ, орт'а мьн у калэмера хwэш бу, мьн wанр'а hэрт'ьм т'ьтуна сэрт дэст дьхьст, ле калэмер h'ьз дькьн, wэки тӧ qэдре мэзьнайа wан дьгьри, ле wан т'ӧ щара изьн нэдьданэ мьн, wэки эз жи wан сэрhатийа гьлкьм, ед кӧ мьн заньбун. Эw мьлк'е wанн нэп'арэвэкьрибу у т'ӧ ише щаhьлед ноли мьн, чawa кӧ wан тӭн ль мьн дьхьстьн, пе нэк'этийэ, wэки п'екьмэ мьлк'е wан.

— Ль к'ӧ мерьн, ч'ук гэрэке дэнге хwэ нэкьн, hэла гэлэк тьште тэ кемьн, wэки тӧ бьби мер, wана дьгот. Эз мэщбур бум бемэ р'ае. Qэйдэ-qанунед wан wи алида гэлэки сэрт бун, wэки эз лайqи дэстурдарийа wан бубума, р'астие жи гэлэк тьштед мьн кем бун.

Бэре ӭwльн сьмеле мьн т'ӧнэ бун. Эw йэк нэ бь дьле калэмера бу. Ẅэде хэбэрдана мэ wана гэлэк щара тӭн ль мьн дьдан у дьготьн, wэки "к'ӧрде бе сьмел к'ӧрд нинэ. Мере бь чь сонд бьхwэ, wэхта сьмеле wи т'ӧнэбьн?

К'е же бawар бькэ? Сьмел намуса меранэ, qэдре wанэ, сьмел бона мера qэwатэкэ мэзьнэ„. Ле мьн жь щаһьлтийа хwэ эw qэwата мэзьн к'оква р'адькьр.

— Ле чьр'а һун жь мьн бawар дькьн, wэхта эз wэр'а газета дьхуньм?— эз һерс дьк'этьм.

— Һэйло, Э'зизо... газет-эw тьштэки майинэ, wьрада р'асти һатийэ ньвисаре у тё we-р'астие дьхуни. Эгэр тё тьштэки хельф бежи, думька дэрэwа кёртэ, эме пер'а-пер'а те дэрхьн.

— Нэ ахьр кёр'кьрьна сьмела паqьжайэ,— мьн дьгот.

— Паqьжайэ... паqьжайэ...— кала qэрфе хwэ ль мьн дькьрьн,— тё һэw зани. Ленин һаж we паqьжайа wэ т'ёнэбу?... Ле эwи сьмеле хwэ кёр' нэдькьр.

Һ'эмиде каламер, кё чэнгуйа хwэ к'ётабу шьвдара зог'але у сэр сэле жерьн р'уньштьбу, ньшкева п'ап'ахе хwэйи qэwащёхии кэвн сэр сэре хwэ р'асткьр у дэстбь сэрһатие кьр.

— Wэлате Мушеда щинарэки мэ һэбу, мэ наве wи данибу "Стуно„. Нэ кё бона we йэке, кё эw блынд бу, ле бона we йэке, wэки дэрбэке, wэхта к'еране т'эwла щинаре wан qэльши у бане we т'эwле һындьк ма кё бьһ'эдьмэ, ч'елэка wана у чэнд пэза бьн хwэда бьһелэ, Мьшире тэ (наве wи Мьшир бу), һэрдё дэсте хwэ дьдэ бьн к'еран у эwqаси wи дьгьрэ, һ'этани щэм щинара стунэке дьбиньн, дьдьнэ бьн к'еран у wи р'аст дькьн. We р'ожеда мэ наве wи дани Стуно. Хёлэсэ, р'оке Стуное тэ мьлазьмэки т'ьрка бона we йэке дькёжэ, wэки эwи һ'эвт ч'эрм жь пьшта мэ р'адькьр. Лазьмбу, wэки эм Стуно хьлазкьн. Qазиед т'ьрка дэwса хуна мьлазьм сэд пэз дьхwэст. Эw-

qac пэзе мə т'öнə бу. Мöрт'öла бəг сəрəке эла щинар бу. Мə заньбу, wəки əw дьжмьне сöлт'ане т'ьркайə. Стуное тə дьчə щəм Мöрт'öла бəге, h'ал у h'əwале xwə жер'а шöровəдькə у сəд пəзи дəйи же дьxwəзə. Дö сала шундатьр wи готи əw пəз пар'а вəгəр'анда у муки сьмела xwə дьк'ьшинə, дькə нава дəзмале у чawa гьрав щəм бəг дьhелə. Бəг жь wи бawар дькə у сəд пəзи дьде.

Дö сала шундатьр мə у гöндиед щинар сəд пəз бəрəвкьр т'əслими Стуно кьр у шандə щəм Мöрт'öла бəге. Wəхта Стуно пез дьбə дьгьhинə щи, бəг малда нибийə. Ханьма wи wан пəза hьлдьдə, т'əслими шьвана дькə, дəзмале бь муйе сьмела wива жь qöт'ие дəрдьхə у пар'а дьдə Стуно. Дьбини сьмел чьнə?... Дьбини чawa жь мəрийа бawар дькьрьн!...

Ле hha əм шəдəтнəме тəр'а тиньн, морəкə мəзьн жи ль сəрə, тö панздəh щара we дəсте xwəда дьзьвьр'ини, ле дьhher'и, гəло əw qəлп пинə. Ле чьма бawар наки?... Чьмки тö сьмеле xwə кöр' дьки, тə нишана мера öнда кьрийə, бawари öнда кьрийə. Ле к'е кö бawарие öнда дькə, əw мəрəме əмре xwə öнда дькə. Əгəр тö мəрьви, тö готи бawарийа xwə жь мəрьва бини. Т'əмие мьн ль тə, we йəке бир нəки.

Ле сьмел əw həла ниве кöле бу, мьн дькарьбу сьмеле xwə бəрдана у нəбума пек'əние кала. Кöла мəзьн əw бу, wəки к'олосе мьи бь шəра р'ишива т'öнə бу. Дйа мьн зуда гьли дабу мьн, wəки мьнр'а к'олосəки чекə, ле льба мəйə qəрqаш т'öнəбу. Wəхте дйа мьн бьhист, wəки əз газьне xwə кала дькьм, we гьли да мьн, кö к'олосе мьне зутьрəке hазьрбə у дəвое мəйи мəзьн дəрхьст, п'əрə данə

мьи, кӧ щинаре мэр'а т'эвайи hэр'ьмэ Ереване, нэфте, пьтька у тьште майин бьк'ьр'ьм. (Wи чахи дьк'ан hэла гӧнде мэда т'ӧнэбу).

Wэхта р'ожтьра дьи эваре эз щинарар'а т'эвайи wастиайи у бьрчи вэгэр'йамэ мал у шемика малер'а дэрбаз бум, эщебмайи мам. К'олосэки чили qэрqаш, шэра р'иши ль доре аланди ль сэр стер'е мэ бу. Жь шабуна hьндьк ма, кӧ текьмэ qир'ин, мьн дйа хwэ h'эмез кьр у чумэ дэстe we, т'ьре эз qэт wэстиайи нибум. Мьн лэзэ-лэз к'олос кьрэ сэре хwэ, эщq у ша бэрбь оде р'эвим, ль к'ӧ hэрт'ьм каламере гӧнд бэрэв дьбун у гӧhдаре ч'ир'окбежэки бун.

We эваре Шех Шэрое жь Синэке ч'ир'ока "Гилгамеш„ дьгот. Т'эне дэwса "Гилгамеш„ wи дьгот "Гьргамеш„, йане гамеше гьр, ле дэwса "Инкуду„ wи дьгот "Инко„. Ниве п'ьр'е wи бь ч'ир'окти дьгот, ле гэлэк щийа жи дьстьра. Mqаме we незики mqаме бэйт'а Э'лие Шер у hэрдӧ кӧр'ед wи бу. Эз эщебмайи мабум, wэки эw поэма Асористана qэдими у йа дьнйаейэ пешьи чаwа hатийэ, к'этийэ нава к'ӧрда у нава чэнд h'эзар салада жь дэве мэрики дэрбази е дьи буйэ, бawарбьки бь т'эмами композисиа хwэйэ нигарие хwэй кьрийэ. Нава занэе ч'ир'ок, сэрhати, бэйт' у к'ламада Шех Шэро щие пешьи дьгьрт у чаwа wир'а дьготьи, п'адшае ч'ир'окбема бу. Эwи h'эвте сали зедэтьр э'мьр кьрьбу, ле эwqас ч'ир'ок, бэйт, поэм, сэрhати, к'ьлам у qэwл заньбун. кӧ мэрьв ль сэр бира wи эщебмайи дьма. h'эмуйа гэлэки qэдре wи дьгьрт иэ кӧ бона we йэке, wэки т'ьреq бу, ле бона we йэке, кӧ wи бь hостати сэрhатие h'эwаск'ар шьровэдькьр.

Wəхта əз чумə оде, qəстика к'öхийам, кö гöh бьдиə сəр к'олосе мьн. Ле h'əмуйа бь h'əwack'арикə öсайə мəзьва гöh дьданə Шех Шəро, wəки т'ö к'əси qət əз т'əг'мин жи нəкьрьм. Мьн бь хəйд п'не одейи жерьнда хwəр'а щик дит у зутьрəке h'əму тьшт бир кьр, т'əне бь гöhдар дьбьhист чawa Гьргамеш у Инко дьжмьнед хwə алт' дькьн, йане жи дəнге калəмера дьhат "П'ə-h'ə!...„ Əwe ч'ир'оке h'ətани ниве шəве к'ьшанд. Wəхта Шех Шəро хəбəре к'öтасийа həр ч'ир'окəке, йане бəйт'əке "əw чун мразе хwə шабун, hун жи мразе хwə шабьн" гот, əw бəрбь мьн бу:

— Хорто, тö жь дə'wəте тейи?

— На, кəко, əз чубумə шəhəр,— мьн щаба wи да у хwəда wəрьмим, wəки ахьрке гöh данə сəр к'олосе мьни т'əзə.

— Ле мьн həw заньбу бь we хəмла хwəва дə'wəтеда буйи,— wи нəрм гот у əз дамə фə'мкьрьне, wəки т'əне дə'wətада мəрьв дькарьн öса бьхəмьльн.

Ле əw жи hеч'. Wəки мəрьв бьбə мере ə'сли, лазьмə т'ьвьнга wи həбə, йане жи əw бькарьбə сəрədəрие жь т'ьвьнге дəрхə, мешьндарəки ə'йанбə. Р'астə, т'ьвьнга мək'т'əбейə лулəзьрав "ТОЗ—8„ hарт'ьм бьн дəсте мьнда бу, ле калəмера т'əне т'ьвьнга "Мусейни„ (йа Мосин) нас дькьрьн. Wəхта мьн дəрбəке ч'ьвикəкə т'орхə кöшт, wана бь ломə h'ьщуми сəр мьн кьрьн;

— Пе т'ьвьнге мəрьв гöлла т'əне бəри дьжмьна у дə'ба дьдə. Ле т'орхə нə дьжмьне тəйə. Аqьле тə həла нəпьжиайə...

У wана əw кьрьна мьн т'əне wи чахи бахшандьнə мьн,

wəхта мьн р'əшеләкə баскшкəсти жь чоле ани мал, баске we гьреда, qəнщкьр у бəрда.

Йа сəрəкə əw бу, wəки həспа мьн т'önə бу. Ле к'örде бе həсп, чawa кö каләмера дьготьн, ноли тəйре бе qанатə. Р'астə, мьн дькарьбу xwə hьнəки сəр пьшта həспе бьгьрта, ле qəwата мə нəдьгьhиште, wəки həспе бьк'ьр'ьн. Т'əне wəхта əw h'əму нишане мьн həбуна мьн дькарьбу xwə h'əсабкьра к'örde əсли у лайиqи röhдарийа каләмера бубума. Т'əне wи чахи wана дькарьбу изн бьда мьн, кö hедика дəрге дьнийа р'öh'е wана вəкьм у ль сəр п'епəлинга п'адшатийа wана р'öт'бе лапи бьч'ук бьстиньм. Ле əw нишане мьн т'önə бун, ләма жи каләмера изн нəдьданə мьн, кö əз wан сəрhатийа у ч'ир'ока бежьм, ед кö чawa мьн т'əг'мин дькьр, wанар'а нəнас бун.

Ле əз бона wи qəйдə-qануна wанə сəрт, щарна жи həq, жь р'испиед xwə нахəидьм, əз нахəидьм жь дəрсдаред xwəйə пешьн алие змане щмаəта к'ördада, алие əфрандьна щмаəтеда у бь мьнəтдарикə мəзьнва бир тиньм, wəки бьн бəнгзе wани эьвьрда дьлh'əлалийа т'əмьз, щер'ьбандьна əмрə мəзьн, филəсофиа садəйə xwəxwəтие, h'ьзкьрьна бəрбь xwəлие у т'əбийəтейə бе h'əд у h'əсаб дьhатə ханекьрьне, т'əбийəта кö wана бь щур'е xwə р'öh' бəрда бəрдьда у бона həр qəwьмандьнəкə we щаба we, йане жи сəрhатийа we щəм wана həбу. Awа, мəсəлə, дəрhəqа Р'йа Кадьзда wана гьли дькьр, чawa пəзе шьвен эьвьстане бе дəбьр дьминə у шьван сəбəте hьлдьдə дьчə ка щинаре xwə дьдьзə тинə, wəки бьдə пез. Бьне сəбəта wи qölбуйə, ка тер'а дьр'ьжə у р'еч'а xwə дьhелə, йа кö тинə бəр гома шьвен. Əw р'еч' h'əта-h'əтае ль əзман майə. Wи

тәһәри жи, кала дьгот, һәр тьште дьзи р'еч'а wи өнда набэ. Wана хөде дьһ'әбанд һәма өса, чьмки әдәт бу, ле нә кө бона we йәке, wәки wана бawар дькьр, кө хөде к'аре дьдэ. Хөдее өса лазьми wана бу, кө бе һәwарийа wана, к'омәкдарие бьдэ wан, бь гьлики хөдее хәбатчи лазьми wана бу, ле нә кө е нәдиһар. Лэма жи щарна, wәхта хәбат wанр'а ль һәв нәдьһат, wана өса хөде дьда бәр қамчие ч'ер'а, чawa гае қәлп, кө нирда хwэ дьда паш. Жь һ'әмуйа зәфтьр wана бәр Шәмс т'әмәнэ вәдьда, е кө р'онайи у гәрмайи дьда wана. Дәрәмед дине wани қәдими-зәрдушт нава we йәкеда дьһатэ ханекьрьне, wәки гөнәйэ, кө т'уйи агьркьн. Һәла сәрда жи бәри we йәке, wәхта лазьм бу аве сәр агьрдакьи, wана дөа дькьр, паше ав ль агьр дьр'әшандьи, чьмки чawa wана дьгот, агьр готи бь әмре хwэ "вәмьрэ„, ле нэ кө "бе көштьне„. Ньфьр'а wанэ лапэ гьран әw бу: "Бьра ощаха тэ корбэ!„, "Бьра ду жь ощаха тэ нәк'ьшэ!„ Хөде wана готи нава шөхөле конкретда бьһата ханекьрьне, е майин wана нас нәдькьр. Сонда wан өса жи әрд бу, кө әw дьдәбьранд у сьт'ар дьда wан. Щарна каләмера һәма р'астэ-р'аст дьгот:

— Дәрһәqа р'әма хөдеда дьбежьн. Дьбэ кө әw хөде һәма әрдэ, чьмки жь әрде р'әмтьр дьнйаеда т'ө тьштәк т'өнэ. Жь р'ожа хөльqандьна мәрьвайейэ пешьнда һ'әтани нһа чьqас хун һатийэ р'етьне, чьqас хьраби, чьqас зөлмк'ари һатийэ кьрьне у әрде бәр wан һ'әму тьшта тәйах дайэ, ноли дайка дьлр'әм, йа кө һ'әму тьшти дьбахшинэ. Әw һ'әму қьр'ежийа, һ'әму нәп'акийа дьшо, һ'әму зәда вәдьшерэ, һ'әму гөнәк'арийа т'әмьз дькэ ноли

парзуне әмр. Әwә у т'әне әwә хӧдае әсли. Т'әне әwи бе зар у зьманә, h'әйфе hьлнадә, h'әму тьшти дьбахьшинә. Бона wи h'әму мәрьв у h'әму щмаә't анәгори hәвьн, ед кӧ т'әне бькарьбьн hьнәки гӧhдарийа хwә бьднә сәр wи у дәрәмәкә р'әма дьле хwә бьднә wи.

Дәрбәке әм бәр дәре мәк't'әба гӧнд р'уньштьбун. Әwре хеж әзманда т'опи сәр hәв бун, бу гӧр'ина wана у бьруске бьрq вәда. Мьн жь кала пьрси, кӧ әw чьйә? Шех Шәро щаба мьн да:

— Әw хӧдейә, гӧрз-к'әмәнде хwә давежә Апьке мә, е кӧ жь бьн qәйа у зьнара дәрк'этийә у дьгәр'ә.

— Ле чьма хӧде ле к'этийә р'ьке?

— Әw дәрк'әт мqабьли готьне хӧде у агьр да мәрьва. Ләма хӧде әw жорда анийә харе у авитийә нава qәйа. У h'әта hha, wәхта Апьке мә жь бьн зьнара дәрдьк'әвә, хӧде гӧрз-к'әмәне хwә давеже, wәки диса hәр'ә бьн зьнара у баране дьбаринә, wәки агьре дәсте wи весинә.

— Бьзанбә хӧде зӧлмк'арә,— мьн гот.

— Ьстәхӧла!... Ӧса нәбежә, гӧнәйә...— әw hерс дьбун.

Wана ньзан бу, wәки фькред hьнәк ӧлмдара дәрhәqа we йәкеда, кӧ Апьке к'ӧрдед әзди әw мәләке хьрабнейәшәйт'анә у әзди шәйт'ан дьh'әбиньн, т'әне qәлиботкьн. Р'асти әwә, wәки Апьке к'ӧрдед әзди дәстәбраке Промет'ее hуна, Мьhере әрмәнийа у Амиранне гӧршайи незикә у хӧр'у жь фәмдари у нәзәрийәта к'ӧрдайә qәдими хӧльqийә.

Чь жи hәбә, мьн жь р'испиед хwә h'ьз дькьр у паши гәләк сәлед хәрибие, wәхта әз щарәкә дьне вәгәр'ийамә гӧнд у не h'әсийам, кӧ жь wан р'испийа гәләк чунә р'ә-

мэте, гэлэки бэр хwэ к'этьм. Wэхта эз бэр диwаре мэк'-т'эба кэвир'а дэрбаз бум, ль к'ӧ калэмер бэрэв дьбун, мьи бир ани, кӧ щаһьлтиеда чаwа дьщэданд we сэрһатие гьликьм, йа кӧ мьи заньбу, wэки лайqи гӧһдарийа wан бьм у бь дэсти we дэрбази нава щерга "мера бьм,,. Чаwа мьи дьхwэст щарэкэ дьне эw бэр wи диwари бьдитана, гӧһ бьда ч'ир'окед wанэ һ'эwаск'ар у бьк'этама нава дьнйа wан ч'ир'ока. Ле һэй wах!... Эw йэк нькарьбу бьqэ-wьмийа. У мьи qрар кьр сэрһатийа, кӧ щаһьлтиеда мьи дьхwэст калар'а бь зар бьгэта, нһа сэр к'аг'эзе бьньвисьм, һэла сэрда жи эмьр гэлэк тьшт сэр we йэкеда зедэкьр, чь кӧ мьи wи чахи заньбу. Эзе гэлэки бэхтэwарбьм, эгэр мьир'а ль һэв бе, wэки алие к'ӧбра зменда, алие шьровэ-кьрьна фькред хwэда п'ьр'и-ньндьки незики һостатийа wан каламера бьм. Эwе бьбэ шекьрдарийа мьи бона бирании wан.

1.

Һавина ч'йае Синэке гэлэки хwэшэ. Һэwа wьра һенькэ, эзмани ч'ик сайнэ, мэрьв т'ьре кэванийа хэбатһ'ьз пе мэхмэре т'эмьз бь һ'эwаск'ари сутайа wийэ ноли шуша һ'ьлукьрийэ. Кӧлилк гэрдэна хwэ к'ӧбар блынд дькьи, ноли к'эмбэра аwаз-аwази ль синге ч'йе дьальи у wи дьхэмьлиньи. Щи-щйа щэwька һедика дькьрнэ гӧшии, бэрп'ала ч'иер'а дьк'ьшйан у нэмайа хwэ дьданэ хwэлийа адан. Нава чайира сьхда эw анщахи тенэ ханекьрьне, т'эне бьнэт'ара ч'йе эw т'эви һэв дьбьи у дьбьнэ щэwэкэ мэзьи, кӧ гӧндийа щарна жер'а дьготьи ч'эм.

Һәрдӧ алие we щәwe синәкийа иди дәстбь гиһадьруне кьрьбун. Илаһи бәйара Әсланда хәбат дьк'әлийа. Wьра шәш мәрьв дьхәбьтин, Ә'слан у пенщ кӧр'ед wи. Чар кӧр' зәwьщи бун. Иди зар'е се кӧр'а һәбун, ле кӧр'е чара-Ә'гит зар'е wи т'ӧнәбун. Пирәжьна дьготьн, wәки жь нәзәра ч'ә'вайә, кӧ жьна wи зар'а найнә у жер'а бәньк вәдькьрьн, ле мәни we йәкедабу, wәки жьна wи т'әзә п'е кьрьбу сала һ'ьвда. Ширьн кӧр'е Әслани лани бьч'ук бу. Әwи һәла нәзәwьщи бу, ле де у баве wи һазьрайа хwә дьдитьн, кӧ wи бьзәwвщиньн. Әw кӧр' бь жьн у зар'ед хwәва щәм де-баве хwә, бьн банәкида дьман. Әw ощаха патриархал бу бь сәрәкванийа Әслан, йа кӧ готи бубуйа мәрт'ал мqабьли зорба у дәwләмәнда.

Wәхта дәрһәqа кӧр'ед wида гьли пешда дьһат, Ә'слан мәсәла щмаәтейә qәдими дани: "Һ'әму печ'ие дәста йәкьн, к'ижане жи же нәки хуне бе„. Ле дьле хwәда жь һ'әмуйа зәфтьр әw кӧр'е бьч'уква к'ӧбар дьбу. Ширьни бист у дӧ сали бу, бәжибльнд бу, навмьла wийә фьрә уймиши бәжна wи дьбу, йа кӧ мәрьв т'ьре жь пола р'окьрьнә. Бруйе wийә qәт'ранийә р'әш ноли кәвана сәр ч'әвед wийә wәк ед га дьреж дьбун у нә кӧ т'әне шӧрәта мерание, ле ӧса жи шӧрәта дьлр'әмие у хwәгӧмание ле дькьрьн. Дәрһәqа wида илаһи ван пашwәхтийа гәләки хәбәр дьдан, wәхта әw кӧр'е к'ьриве Хечо-Карапетр'а т'әвайи дь һ'әдадхана баве Карапетда дьхәбьтин, пе чагуч'е гьран һ'әсьне сьнщьри пән дькьрьн. Wәхта к'ьриве Хечо р'асти Әслан дьһат, дьготе:

— Ширьн әйнси п'әләwанә, һ'әдадәки зоре же дәре.

Ә'слан дәстәбьраке к'ьриве Хечо бу, заньбу, wәки әw

бадьлhəwa п'əйе кӧр'е wи надə у дьле хwəда ша дьбу. Həма вьра жи ль бəйаре бəр к'елəндийа wи лəсед гиhе бинхwəшə мəзьн дьман. У баве дьдит, кӧ əw иди гьhиштийə. Э'слан бь кӧр'ава зу бəйара хwə дьрутьн, гиhае р'ахьсти кьрнə qуч', ле həла р'о блынд бу, нəдьхwəстьн öса зу вəгəр'ьнə мал.

К'əнаре щəwейи р'асте, həма пешбəри бəйара Э'слан бəйара щинар у həвале wи Абас бу. Wьра чар мəрьв дьхəбьтин-Абасе кал, дӧ кӧр'е wи у Наза qиза wи. Дйа Назе зуда чубу р'əмəте, ду хwə дӧ кӧр' у qизəк hиштьбу. Абасе кал гəлəк чəтьнайи к'ьшанд h'этани зар' мəзьнкьрьн, ле Наза бьч'ук wи сəр дəсте хwə хwəйкьр. Назе дəлалийа баве у бра бу, нава кӧл у дəрде əмрда, ль бəдəна т'əбийəте дьhатə т'ərбийəткьрьне. Ч'уктиеда əw hин бубу мале hьлинə-дайнə, пез бьдошə, тəндуре дадə, нан лехə, харьне hазьркə, к'ьнща бьшо, бь гьлики, т'əмамийа хəбата навмале к'əтьбу стуйе we у we бь мəрифəти əw хəбат дькьр. Ле алие дьнда we хəбате əw кьрə qизəкə h'ӧкӧмдар у щӧлəт у изна we həбу т'əви сафикьрьна пьрсед малебə, т'əмийа бьдə бред хwə, сəр wанда hерсбə. Wəхта Абас həрдӧ кӧр'ед хwə зəwьщандьн, Назе бав у бред хwəр'а т'əвайи дьчу хəбата к'əwшəн. Баве т'ӧ щара зор ле нəдькьр, wəки əw həр'ə сəр хəбате у изи дабу we öса бькə, чawa кӧ дьле we дьхwəзə, бь we йəкева wи дьхwəст wан кӧла жь дьле we дəрхə, чь кӧ ч'уктиеда hатьбунə сəре we. Həла сəрда жи wи нəдьхwəст we бьбə к'əwшəн, ле əwe йа хwə дькьр у нəдьхwəст малда бьминə. Wəде бинтəнгие щарна we бадьлhəwa давитə р'əше бука:

— Бәси wанә,— we дькьрә бьлә-бьл,— дайкед wан сахьн, т'ьме дәwса wан хәбьтинә у р'у данә wана. Бьла һинбьн, ле бе шӧхӧл әз малда нькарьм р'унем, бина мьн дәрнае.

Назе нъзанбу, wәки р'астә, дайкед бука сах бун, ле әмр әwqаси р'у нәдьда wан жи у стринед wийә туж нә щарәке, нә дӧда дьлькe wани назькда дьчунә харе у дәг'ма хwәйә к'ур ле дьһиштьн. Абасе кал гӧһ нәдьда тәнед we, т'әне бьн левада лаqьрди дькьр: "Кәр'бьн!... плънга мә дьхwәзә хwә бавежә йәки, чәнщьке we бьтьрсьн, әwә тужьн„.

Пашн гьлиед баве к'әла дьле кәч'ьке дадани, we сәре хwә блънд дькьр у бәшәрхwәш дьгот:

— Дә п'ак, баве мьни һ'ьзкьри! Әзе нһа әмри сәр бука кьм, wәки әйдада тәр'а иди к'ада нәпежьн, wи чахи тӧе хәйсәте плънга хwә бьһ'әси.

Бь we йәкева һ'ӧщәта wана хьлаз дьбу. Чь жи нибуйа һ'әму нәфәред мале жь Назе һ'ьз дькьрьн бона р'астие у бәшәрхашийа we.

Иди чәнд щара хазгиние we дьһатьн, ле Абас нәдьхwәст р'йа кал у бавада һәр'ә у щаба wана дьда:

— Әз зоре надьмә qиза хwә. Әw кәwотка мьнә азайә, к'е бь дьле wебә, әзе бьдмә wи. Бей qаилийа we әм нькарьи бенә сәр qрарәке.

Ле wәхта гази Назе дькьрьи, we кӧрт щаба wана дьда:

— Әз һәла нахwәзьм меркьм.

— Ле әм дькарьн һивие бьн... саләке, дӧда,— qәwм у пьсмамед кӧр' дьготьн.

— Бьн банəки майинда ħивие бьн, бане мə к'ьлиткьрийə. Ħ'этани мала баве мьнда пə̀ри нан ħəбə əз мер накьм. Ле wəхта ве маледа нан нəднə мьн, wи чахи əзе ч'арəке бькьм.

Əwe, кö ħатьбунə хазгинне we фə̀м дькьрьн, wəки хəбəрдана зедə бефəйдəйə у п'ор у п'ошман вəдьгəр'ийа нə малед хwə. Гöндда иди бə̀с бəла бубу, wəки Абасе кал ħ'ьше хwə öндакьрийə у бəне qиза хwəйə р'устəнди сьсткьрийə, йа кö пе тиред хəбəра дьжəнинə ħ'əмуйа у ħ'əму тьшти. Ħьнəк ħəла же дьтьрсийан у дьготьн, wəки əw ħəр'ə к'ижан ощахе, дьħа зу we we ощахе к'амбахкə, нə кö авакə. Ħьнəкед дьне тьштед сəwдасəри дəрħəqа weда дьготьн, əw вдькьрьн чаwа сербаз у фə'лькчи, же дур дьк'этьн, илаħи паши we йəке, wəхта we wə̀де бьндаруке шəлмаqəкə öса да бьн гöħе хортəки, кö əw шəwьши. Wи хорти дьхwəст бь зоре дəзмала сəре we бьр'əванда. Ħьнəка жи дьгот, wəки əw жь qизтие к'этийə у ħəма öса жи мала баведа бьминə. Ле зутьрəке əw нав у нуч'ьк ħатьнə ħьлдане. Гöндийа т'əг'мин кьр, wəки Наза бистсали у Ширьн бьн ч'ə̀вада ħəвдö дьньħер'ьн у сöр'əк орт'а wанда ħəйə. Де-баве wана жи əw йəк т'əг'мин кьрьбун у гьли дабунə ħəвдö, wəки Назе Ширьнр'а бьхwəзьн. Ле ван мəħед пашьнда иди ħ'əмуйар'а ə̀йан бу, wəки зутьрəке бьзьна к'уви we дəсте Ширьнда бьбə йа кəдикьри. Нəфəред мала Абас у нəфəред мала Ə'слан əwqаси незики ħəвдö бубун, wəки нə кö т'əне хəбатеда али ħəвдö дькьрьн, ле дəрħəqа пьрсед фəрзда ль ħəв дьшеwьрин.

Бона we йəке жи wəхта Ə'слан хəбата хwə хьлаз кьр,

бь кӧр'ава чу алик'арие бьдэ Абас. Wэхта Э'слан сэр щэwер'а банзда, сьлав да hэвале хwэ бь лаqьрди гот:

— Чьйэ, э'рэба тэ hэр'иеда hасе буйэ у qэwата тэ нагьhиже дэрхи?...

— Гэло щинартийа ӧса дьбэ,— Абас бь к'эн дьготе,— гази мьн дьки, wэки бем т'эви тэ нан бьхӧм, ле нахwэзи али мьн бьки. Тэ тьрса Ширьн жи нэшандэ hэwарийа мэ. Hэла тӧ бьсэкьнэ, hэq у h'эсабе мьн у тэ гэлэкьн, h'эму йэкэ, эзе wи жь тэ бьстиньм, wи чахи эзе бэжн у бала тэ мезэкьм.

Зутьрэке шэш к'елэндик'еш к'этьнэ р'езе, се мэрьва жи пэй wана тьрмьх дькьрьн, ле Ширьн пе шэна дарин гиhа дькьрэ qуч'. Щарэке, wэхта wи пе шэне бьне qуч'е хьст у эw бльнд кьр, qэвзэ гиhа к'этэ сэр сэре Назе. We бьн ч'э'вада ле ньhер'и, к'энийа у готе:

— Фэсал, h'ьрч'о!...

Э'слане кӧ р'еза к'елэндик'ешада е пашьнбу, эw йэк бьhист, ле вэгэр'ийа у готе:

— Аhа, ӧса, qиза мьн, сэр wи hерсбэ! Р'астие жи эw h'ьрч'э, тӧ hэла жьна wи нини, тэ дешинэ.

Назе сороморо бу, хэзуре we дэнге we бьhист. Ле бавe we hатэ hэwарие:

— hэла wэ'де тэе hэбэ we ширэтки, ле hа готи бьхэбьти. Тэ эw хэйсэте жьна жь к'ӧ анийэ, wэки гӧh дьди сэр хэбэрдана щаhьла.

— Нэ ахьр эw щаhьл зар'ед мьньн,— Э'слан гот.

— hэла ле дьньhер'и!... Тэ hэла qэлэне мьн нэдайэ, ле иди qизе жь мьн дьстини... Хwэш заманэ!... Дэ п'ак эм пешда hэр'ьн, дьньhер'и, щаhьл жь мэ qэтийан. У wa-

на диса гиһа дьрут, һьнәки бь чәләнги, wәки бьгьһижнә щаһьла.

Хәбат р'ьнд пешда дьчу. Бәйареда т'әне хӧшина к'елән-диайә бь т'фаq дьһатә бьһистьне, йа кӧ щарна бь лаqьрд-ийа, йане жи бь т'ьр'ана дьһатә т'әр'ьбандьне. We гиһа-дьруне жь дӧ сәһ'әта зедәтьр к'ьшанд у wәхта qәwза чайира пашьн бьи к'еләндийа Әсланда ньхьли әрде, Абасе дәвк'әи готә һәвале хwә:

— Әз гәләки жь wә р'азимә! Һун р'астие жи щамерьи, ле qафе мьни кал һ'әтани иһа те дәрнәдьхьст, wәки һун дькарьи бьхәбьтьи. У әз qемиши wә нәдьбум. Иһа һун иди жь дәсте мьи хьлаз набьи. Һәла бьиһер'ә әз кара хәзалайә чаwа дьдьмә кӧр'е тә, һ'ьше хwә бәрәви сәре хwәкьи. Әзе ӧса бькьм, wәки һ'әму бук у нәвие тә жи ве бәйареда бьхәбьтьи. Т'әне паши we йәке әме говәнде бьгьрьи. Р'астие жи, Әслан, ща бьиһер'ә чь щики башә бона говәнде.

— Бәле, щики зәф башә,— wи щаба Абас да.

Паши һесабуне әw к'ома бь т'фаq, бь к'ән у лаqьрди к'әтә р'е бәрбь гӧнд чу.

2.

К'олос аг'а ль сәр чарп'е р'уньштьбу, кӧ халичәкә баш авитьбунә сәр, алие дәсте ч'әпеда һьнәки сәр бәлги-да мел бубу, льнге хwә кърьбу бьи хwә. Дәсте wии р'ас-теда т'ьзбие жь донздәһ щот морие к'арубар бун, кӧ wи щот-щот пе дӧ т'ьлийа дьк'ьшанд, ле дәсте ч'әпеда qәль-па бь мӧштӧка дрежва бу: Дуйе, кӧ wи позр'а бәрдьда,

нава сьмеле wийэ сьхда hьлдьк'ьшийа жор у дани бира мэрьв чьрпиед тэр', кӧ ду дькьрьн, ле hьнэки шундатьр алаве бьда дэр. Wи т'эне т'ьтуна Трапизоне дьк'ьшанд. У wи эw йэк бь wи h'эсаби дькьр, wэки нишандэ, кӧ т'ае wи т'ӧнэ, у h'эму тьшт бона wи hазьрэ. Ч'эве wи туж бун, ноли е qэрт'эла, кӧ сэр qэйа бльнд данийэ у hазьрэ hэр дэqэке хӧрӧши сэр неч'ира хwэкэ. Диwана wи бэла дьбу сэр сп-чьл гӧнди бь qьжлэ у зозанед хwэва, ед кӧ wи т'эслими хwэкьрьбу бь сайа сӧр'а орт'а wи у п'ашае т'ьрка, дhа р'аст бь сайа бэртила.

К'олос аг'а зэф р'ьнд заньбу, wэки набэ, кӧ т'эне гӧмана хwэ бьдэ сэр п'ашае т'ьрка. Лэма жи wи hэр тэhэри дьщэданд wан h'эму мэрийа бьк'ьшинэ алие хwэ, qэдре к'ижана нава бьнэлийада бльнд бу нэ эwqаси боңа hэбуна wан, чьqаси бона п'ьр'анийа кӧр', qэwм у пьсмамед wан, ед кӧ, чаwа wи т'эг'мин дькьр, эw дькарэ hэр сэh'этэке р'акэ мqабьли дьжмьнед хwэ. Wи дьhишт кӧ мэрьвед ӧса бенэ диwана wи, щарна hэла фькред хwэ wанр'а дьгот, ль wан дьшewьри, Э'слане кал жи дьк'этэ нава к'ома меред ӧса. Эw бьнэт'ара одеда р'уньштьбу у гӧh дьда сэр хэбэрдана аг'е у шех.

We р'оже К'олос аг'а дhа гэлэки дьхwэст нишанда, wэки эwи чьqаси р'эмэ. Wи хэбэр дьда дэрhэqа дэйне мэрьвайеда ль бэр хӧде у мэрьва, дэрhэqа нав у намуса мерада, дэрhэqа дьлр'э'миеда, дэрhэqа э'мре мэрьва we дьнеда, мэсэлэ жь т'эриqе, ле дhа гэлэки жь э'мре кал у бавед хwэ дани. Бь гьлики, wи дьхwэст нишандэ, wэки эwи р'э'мэ у мэ'нийа we йэке hэбу.

Шӧхӧл we йэкеда бу, wэки чэнд р'ожа бэри we кӧр'е

аг'ен мəзьн Т'емур у кӧр'е Шех чунə р'аw у неч'ире. Wəхта əw вəдьгəр'нə гӧнд р'ова Т'емур дьбинə, wəки шьване гӧндийа хəwр'а чуйə у п'арəкə кəрие пəзе гӧндийа к'ətийə мерга wаи. Т'емур ноли гӧра эрьши сəр шьвен дькə у wи дьдə бəр qамчийа, пьшта wи дьхə, сəре wи дькə. Хорте бəлəнгаз вəдьщьньqə, те дəрнахə чь qəwьмийə у тьрса дьр'əвə пьш зьнара. Т'емур сиари дьдə пəй у ч'ьванəкə нава кəвьрада həспе wи дьлькӧмə у сиаре хwə жь зин давежə. Тьштəк Т'емур нае, т'əне р'ə'не wи hьнəки дьh'əр'ьшьн, əw ноли дə'бае хуимьж дькə qир'ин, т'ьвьиге жь стуйе хwə тинə харе у шьвен дькӧжə. Əw шьван həвале Ширьни зар'отие у щинаре wи бу, маледа кӧр'е мəзьн у бəрдəсте баве хwə бу. Щинар щьнйазе шьвен тиньнə гӧнд у həма we р'оже жи т'əслими аха сар дькьн.

К'олос аг'а те дəрдьхьст, wəки həwa дора wи сьнщьрийə у сьнщьрийə мqабьли кӧр'е wи, мqабьли мала wи. Бона we йəке жи wи дəрhəqа йазийа мəрьва у к'ьрийамəтеда хəбəр дьда, дьгот, wəки чь кӧ ль э'нийа мəрьв hатнйə ньвисаре, же нькари хьлазби, к'əсəк нькарə qрара хӧде бьдə гӧhастьне. Шехе, кӧ к'елəка wи р'уньштьбу чawa т'ьреq, пер'а qайил дьбу, щарна мəсəлед жь дин дани, ле к'ӧтасиеда гот:

— Ваи р'ожа гьли дькьрьи, wəки гаване Мӧрт'ӧла бəге нəwаледа дəwар дьч'еранд. Ньшкева əw дьбинə, чawa h'ьрч' хwə давежə ч'елəкəке. Əw незики h'ьрч'е дьбə у дьхwəзə пе кəвьра у шьвдаре h'ьрч'е р'аqətинə. Н'ьрч'а h'арбуйи хwə давежə wи у wи жи дькӧжə, ч'елəке жи. На, аг'е мьи, йазн-мqədəра мəрьв чьбə, əw жи те пешийа мəрьв. Лəма дьбежьи: "К'уси, тӧ чьма бса п'иси,

дьбежэ, хöде энийа мьн öса ньвиси„. Эм h'эму ноли wи к'усинэ, чь кö хöде энийа мэ ньвисийэ, эwе жи бьбэ.

h'эмуйа фэм дькьр, wэки аг'а у шех фэнэгöрийа дькьн у дьщер'ьбиньн кöштьна шьвен öса бьднэ к'ьвше, кö эw тьштэки т'эwэк'эли буйэ у йазийа wи öса буйэ. Хэбэрдана wана дькарьбу гэлэки бьк'ьшанда, эгэр хöлам дэрда нэhата. Wи бэр аг'е т'эмэнэ вэда у гот:

— Нава гöндда бука wэ к'öтан, элбед ава кö wе дани, р'ьжандьн...

— К'е щöлэт кьр бука мьн бьк'öтэ?...— аг'е бь hерс пьрси.

— Кöр'е Э'слани бьч'ук-Ширьн.

Т'емуре кöр'е аг'еи кö диwанеда р'уньштьбу, лэз жь щие хwэ п'экийа, бэрбь wе халича диwархьсти чу, ль к'ö qэмэ, шур у т'ьвьнг дардакьрибун, т'ьвьнга хwэ hьлда у хwэст жь диwане дэрк'эвэ. Баве бь hерс готе:

— Сэрh'ьшкие нэкэ, кöр'е мьн! Р'ож те qэда жи пер'а. Гэрэке дури qэдеби. Орт'а мэ у Э'слан хьраб нинэ. Мьн г'ьме qэдре аqьлбэндийа Э'слан гьртийэ. Ощаха мьнда эw hэрт'ьм меване мэйи h'ьзкьрийэ. Вьра тьштэк hэйэ. Дьhа п'акэ эм гази Ширьнкьн у жь wи бьньрсьн.

Кöр' ноли мэрьве бэндкьри щие хwэда сэкьнибу у мqабьли баве нэчу. Wи ньзанбу гэло чь фькра баве wида hэйэ, ле те дэрдьхьст, wэки wэхта баве wи дэст жь мощалед беисафие дьк'шинэ у hеса хэбэр дьдэ, бьзанбэ тьштэк т'абэтие надэ wи у эw дьхwэзэ дэрhэqа wи тьштида бьзанбэ. Эw Ширьне гэдэ hэма хут эw нэвсэ, бь сэри к'ижани баве wи дьхwэзэ wи тьшти„ бьзанбэ. У хьраб набэ, wэки эw hаж wи тьшти hэбэ, кö т'абэтие надэ баве

wи. Р'астие жи гьлики т'абәти нәдьда баве wи. Әва чәнд р'ож бун, wәки бра у кӧр'апе шьване кӧшти гӧндда нәдьман, ћьнәка дьгот, wәки әw чунә элә̄кә дьне, ле гәло әw нәбунә қачахе сәре р'йа, ед кӧ хwә бәр тә̄лдада дьтәлиньн у ћазьрьн ћ'әйфа хwә жь кӧр'е wи ћьлдьн, йане жи шәве агьр бәри мала wандьн? Гәло wана Ширьн нәкьрьнә ћәвалбәнде хwә? Нә ахьр wәхта Ширьн, у бьзанбә мала Ә'слане кал, дәрбази алие мала шьвенбә, бьзанбә ниве эла wи зедәтьр we дәрбази алие wанабә, қәwм, пьсмамед wан гәләк бун. Ле аг'ае бе эл hеч'ә. Р'астә, п'ашае т'ьрка пьшта wийә, ле гәло we чьқаси р'астбә, кӧ әw дәсте хwә бавежә мәщала ӧса. У wә̄дә жи нәр'ьћ'әтә. Щарна Синәк дьк'әвә дәсте әскәред урьс, щарна дьк'әвә дәсте әскәред т'ьрка. На хер... лазьмә бь тәћәрәки дьн ћәqе дьжмьне хwә бе дәр.— К'олос аг'а wи тәћәри дьфькьри.

Ле сьт'ар Ә'слане бәләнгазда нәмабу. Wи фә̄м нәдькьр, бона чь кӧр'е wи готи бука аг'е бьк'ӧтә? Wи т'ӧ тьштәки п'ак we йәкеда нәдьдит, кӧ кӧр'е wи гази диwане дькьрьн. Әw т'әне дькарә бьбә шә̄де we йәке, чаwа кӧр'е wи тә'зикьн у бәр ч'ә'ве wи пьшта wийә тә'зи бьднә бәр қамчийа. Гәло дьле баве т'ә̄мулдә?... Гәло әwe бькарьбә хwә зәвткә у дәсте хwә навежә ч'әка?... Әw р'абу у готә К'олос аг'е.

— Аг'е мьн, әз ћәр'ьм у хwәхwә диwана wи т'уләйи бькьм.

— На хер, маqул, т'ӧ шька мьн начә сәр дьлћ'әлалийа тә. Ле әз дьхwәзьм мә̄ние бьћ'әсьм. Дћа п'акә р'уне у әм

т'әвайи һ'әму тьшти сафикьн. Ши чахи әзе изне бьдмә тә, кӧ диwана ши бьки.

Р'ева Ширьн дьфькьри, wәки чаwа бькә, кӧ аг'а шьке нәбә сәр, wәки нишана кьрьна ши нишана һ'әйфһьлдана шьване кӧштийә пешьн бу. Әw дьфькьри чаwа бькә, wәки һәма һьнәки к'ӧбарийа К'олос аг'е алчахкә, кӧләке текә дьле ши, һьнәки ләк'е ль әсле wихә. Wәхта ши п'екьрә диwане аг'е һ'әмди хwә же пьрси:

— Бежә кӧр'е мьн, чь бу мә'ни, wәки тә орт'а гӧндда бука мьн бенӧрмәткьр?

— Аг'ае мьн, чь кӧ мьн кьр-әw һ'әму бой qәдр у наве wәбу. Щмаә'т дьбежә хирәт авитьнә бәр се, се жи qәбул нәкьр. Әз бәр дәре мә сәкьнибум, мьн дит бука wә жь кание те, qәйнт'әрә ль сәр мьла бь дӧ әлбед авейә т'ьжнва. Жьнәкә дьн бь дӧ әлбед валава бәрбь кание дьчу. Әwе у бука wә сьлав данә һәвдӧ, сәкьнин у һәвдӧр'а к'әтьнә мьсьлә'те. Пешие мьн гӧһ нәда сәр we йәке у чумә мале. Сәһ'әтәкә дьне шундатьр жь мале дәрк'әтьм у мьн дит, wәки әw һәрдӧ жьн we диса щие хwәда сәкьнинә у хәбәр дьдьн. Әw йәк нә бь дьле мьн бу, ле әз диса чумә мале. Сәһ'әтәкә дьне жи дәрбаз бу, әз дәрк'әтьм, мьн дит, wәки әw диса ши щида сәкьнинә у к'әтьнә хәбәрдане. Әз фькьрим: гәло дӧ жьнед щаһьл әwqас wәхт дәрһәqа чьда дькарьн хәбәрдьн? Йане дәрһәqа гьлиед бенамусиеда, йане дәрһәqа qӧсура мала хwәда, мере хwәда, йане дәрһәqа мered хәлqеда, йане жи бӧг'дана давежнә жьнед хәлqе, йане жи дәрһәqа сӧр'а мала хwәда һәвдӧр'а гьлидькьн Әгәр шӧхӧле wана һәйә, әw дькарьбун бьчуна малед һәвдӧ у бәр һ'әмуйа гьликьрана. Ле бука аг'е

кемасийа чь дькарэ бьк'шинэ, wэки лава ль хэлqе бькэ? Хирэта мьи qэбул нэкьр, мьи эв шьв hьлда у hэрдӧ жи к'ӧтан... Эгэр эзи шашьм, бьбахшинэ, аг'а, бьзанбэ мьи нэзани кьр.

— На хер, на хер!... Тэ р'аст кьрийэ,— аг'е гот, паше вэгэр'ийа сэр кӧр'е хwэ:

— Мьи тэр'а дьгот сэрh'ьшкие нэкэ. Кӧр'е Э'слан нькарэ мэр'а хьрабие бьхwэзэ, тэ пер'а-пер'а бэрбь т'ьввьнге лэзанд. Т'ьввьнге дайнэ щие we!...

К'олос аг'а хwэ зэвт дькьр. Нэ ахьр эw пешда дьhат чawa сэрэке эле у чawa qази, ле qази готи р'астгобэ. Ле нав дьле wида бьлqэ-бьлqа тэндурэка hерсе бу, эw ле-лебу бьт'эqийа у h'эму тьшт дорбэре хwэда бьи к'озийа хwэда бьhишта. Эwи т'уле Э'слан бьи п'эрда хер-хазиеда ль бэр т'эмамийа диwане, ль бэр т'эмамийа гӧнд бука wи бенамускьр, наве wир'а лист. "Дьбини эw тэне чawa ль мьи дьхэ,— эw бэр хwэда дьфькьри,— дэрhэqа бенамусие, дэрhэqа qӧсура мере хwэда... Кӧр'е мьи буйэ гэр'оке qабэхана, рӧh дайэ сэр хӧмарбазие, се щара hьи п'эрэ, hьи жи hэспе хwэ да дэр, пе к'ижани эw дьчу шэhэр. Дӧ щара хӧмарбаза эw öса к'ӧтан, кӧ анщах жь мьрьне хьлаз бу, ле щарэке жи эw сэрхwаш, тэзи у п'ехас авитьнэ бэр диwape мала wан. Бэле, ханьме йэки qафсэqэт мьир'а анийэ. Гэло тэнед Ширьн hэма дэрhэqа we йэкеда нибун?... Дэ п'ак, эзе hэла биньмэ бира тэ!...„

Ле we дэqеда эwи бет'aqэт бу тьштэк бькьра. Бина хьрабие же дьhат, чьмки wэхта эw жь hэqе Ширьн бьhата дэр, т'эмамийа эле дькарьбу эw нэhэq бькъра у бьк'ьшийа элэкэ майин.

3.

Нə щаhьлтиеда, нə жи паше к'əсəки меранийа К'олос аг'а бь хwə нəдитьбу. Əwи йəки зьнонəки бəжнеда нивчə бу. Гöндийа жер'а дьготьн зурие зьвьстане. Ле дор у бəре wи т'əмама саwа кöле же дьк'ьшандьн. Wи "меранийа„ хwə бь дəсти хöламед хwə Севдин, Т'ещьр у Браhим нишан дьда. Wан həрсека, ноли гöре дəвхун, мəщал ль гöндийа бьр'ибун у wəй ль wи, к'е кö жь гöр'а аг'е дəрк'əта. Ле Севдин жь h'əмуйа хьрабтьр бу. К'олос аг'а т'ö щара наве wи hьлнəдьда, əwи т'ьме жер'а дьгот "п'əлəwане мьн„. У р'астие жи Севдин п'əлəwан бу. Такар'а стöкöра wи wəкə йа гамеша бу. Əwи сəр хwə бу у wəхта wеда дьhат, мəрьв т'ьре э̇рд бьн льнге wида дьh'əжə. Синче wийи к'öр'ньки, позе wи ноли ньköле qəрт'əлайи кер', бьруйе wийə сьхə кö дак'əтьбунə сəр ч'э̇ва, шöрəта мəрийа ле бьр'ибун. Чьqаси т'əбийəт ль синче wи к'əнийа бу, əwqаси жи əwе qəwат дабу wи. Чьqаси əwи зəг'м бу, əwqаси жи əwи беисаф бу.

Эледа хəбəрдьдан, wəки К'олос аг'а wе qиза хwəйə жьнəби бьдə wи. Бь wе йəкева аг'е дьхwəст аликива пьшта хwə дhа qəwинкə, ле алие дьнва нишандə, гьва, əw фьрqие данайнə орт'а хöлам у аг'а.

К'олос аг'а р'ьнд заньбу, wəки к'əсəк нькарə пьшта Севдин дайнə э̇рде у бой wе йəке жи wи гəлəк щара щаhьл у меред гöнд, йане жи е гöндед щинар т'оп дькьр. Севдин дəрдьхьстə мəйдане у qəwл дадани, wəки к'е кö Севдинр'а дəре гöлаше у wи э̇рдехə, бьра əw сьмеле Севдин кöр'кə, ле əгəр Севдин wи э̇рдехə, бьра Севдин сьме-

ле wи кӧр'кэ. Ле к'е тӧрӧш бькьра wи h'ърч'ир'а бък'эта гӧлаше. Чэнд сала пешда дӧ-се щаhьлед хуhгэрм wир'а гӧлаш гьртьн; we р'эqэмеда ӧса жи кӧр'е Хечое налбэнд. Севдин эw эрде дан, съмеле wан кӧр'кьрьн. Ньнэк жь wан бэлэнгаза лап жь we эле баркьрьн чун, ньнэк жи жь шэрма жь малед хwэ дэрнэдьк'этьн.

Р'ожэке Р'остэм бэге эла щинар бь се-чар гьрэ-гьред хwэва генэ меване К'олос аг'а. Аг'е дьхwэст ч'эве wан жи бьда тьрсандьне. Бона we йэке эwи гази гӧндийа кьр, wэки диса п'элэwане хwэ дэрхэ мэйдане. Хӧламе аг'е Браhим се-чар зьлам hьлдан, дэфа hэwаре жь мал дэрхьст у ноли т'элала нава гӧнд у эле к'эт. Гӧндийа заньбу, wэки батэр бе ба набэ. К'олос аг'а бона тьште хере гази wана накэ. Эwана бь дьлэши бэрбь бэста чиман дьчун, ль кӧ зиwин к'этьбу зӧр'не у гьрмэ-гьрма дэфе бу. Гэлэк мер, жьн, зьлам у qиз, илаhи, зар' бэрэви wьр бьбун. Wэхта бэст педа т'ьжи мэрьв бу, К'олос аг'а бь меван у хӧламед хwэва жь мал дэрк'эт у бэрбь щмаэте чу. Щмаэте р'е бэр К'олос аг'а, меванед wи, п'элэwане wи Севдин вэкьр. Wэхта К'олос аг'а дэсте хwэ блынд кьр, дэф у зӧр'не дэнге хwэ бьр'ин. Нава хэлэqа щмаэтеда wи кьрэ гази:

— Гэли щмаэте, иро мэринэ маqул у hежа меване мэнэ, эм гэрэке к'ефа меванед хwэ хwэшкьи, нишандьн, чька чь жь дэсте мэ те. Эм бь гӧлашева дэстпе бькьн. Эз-п'элэwане хwэ Севдин дэрдьхьмэ мэйдане. Эгэр нава wэда мерэк п'эйдабэ, е кӧ бькарьбэ пьшта Севдин дайнэ эрде; бьра пе ви дузани съмеле wи кӧр'кэ,— К'олос аг'а эw дузан бьлындкьр, е кӧ жь Франсиае жер'а к'ьр'и-

бун.— Ле эгэр Севдин ѡи ӡрдехэ, бьра пе ви дузани сьмеле ѡи кӧр'кэ.

К'олос аг'а гэлэк щара эw qэwл дадани пешийа гӧндийа, ноли тьштэки кӧ т'ьме qэрэт'уе Севдин ль бэр ч'ӡве ѡанбэ у т'ӧ к'эс "п'е хwэ гӧhе хwэ нэхэ„. Эw жь qэwата Севдин бawар бу у заньбу, wэки т'ӧ к'эс тӧрьш накэ дэлалие ѡир'а тек'эвэ гӧлаше. Щьмэ̀т сэqьр'ибу у аг'е т'ьре эw иди гьhиштэ мэрэме хwэ, бь ѡе йэкева ѡи тьрс ль гӧндийа фьр'анд. Эѡи бь хwэгӧман щарэкэ майин жи кьрэ гази:

— Чьйэ, чьма мере че ль wэ qэлийанэ?

Щьмэ̀т диса кэр' бу, кал hаж хэйсэте аг'ейи сэрт hэбун, фькар дькьрьн, бона ѡе йэке жи бэри h'эмуйа кьрьнэ гази:

— На, К'олос аг'а, мере öса т'ӧнэ.

Ле ньшкева жь щергед пашьн дэнг hатэ бьhистьне:

— На хер, мере öса hэнэ.— Мэрьва бэре хwэ ѡи алида кьрьн у дитьн, wэки эw Ширьнэ. Ньшкева эw р'асти авьр'е ч'ӡве Назейэ туж hат, йа кӧ дьгот: "Нэчэ, те мэ бенамус бьки„. Баве Ширьн жь алие дьне кьрэ гази.

— Тэ h'ьше хwэ ӧндакьрйэ? Тӧ хwэ сэwдасэри нини?...

Ле иди дэрэнг бу. Чаwа аг'а дьфькьри, иди ч'ьвик к'этьбу т'эле у hивийа qэсасе сэре хwэ бу. Ширьн орт'а мэйдане сэкьни бу у hивийа Севдин бу.

Ширьн хортэки бь гэwдэ бу у бэжнеда qаси Севдин бу, h'эйшт сала жь ѡи щаhьлтьр бу, т'эне навк'елкеда жь Севдин зьравтьр бу, се сале хэбата h'эдадхана к'ьриве Хечода, hэвалтийа бь кӧр'е ѡии бьч'ук К'арор'а эw hини

гәләк тьшти кьрьбун. Карор'а т'әвайи wи али h'әдаде кал дькьр, пе чакуч'е тәр'ьки h'әсьн сәр сьндйан дьп'әльханд, гисне щота зоп дькьр. Нава we хәбатеда бәрә-бәрә тамаре мьлед Ширьн шьдийан, навмьла wи фьрә бу у wәхта wи чакуч'е гьран зәг'м ль h'әсьн дьхьст, т'әмамийа h'әдадхане дьh'әжийа. К'ьриве Хечо пер'а ша дьбу у дьготе.

— Т'әне тӧ дькари жь hәqе Севдин бейи дәр, йане на, аqьле мьн жь т'ӧ к'әси набьр'ә.

У аha, иро шагьрт дьхwәст хәбәре т'әрбийәтдаре хwә баиийа сери, орт'а мәйдане сәкьнибу. Севдин бь qӧт'ам бәрбь Ширьн чу пе дәсте ч'әпе әw дьхапанд, ле пе дәсте р'асте ньшкева зәг'м навмьла Ширьн хьст, әw бәрбь хwә к'ьшанд у дьхwәст сәре wи текьра бьи бьч'әнга хwә. Wи т'ьме дьжмьне хwә ӧса алт' дькьр. Ле вьра ньшкева әw йәк qәwьми, кӧ т'ӧ к'әсәки bawар нәдькьр. Ширьн дәсте хwәйә ноли h'әсьн авитә нава Севдин, ньшкева әw щәндәке тәр'ьки hьлбьр'и жор у зәг'м әрде да. Шабуна щмаәте бе h'әд у h'әсаб бу. Нава weда т'әне хәбәрәк дьhатә бьhистьне. "Әфәрьм!„ Ширьн чок да сәр синге Севдин у әw әрдева гӧвашт. Жь нава к'оме йәки кьрә гази:

— Аг'а зу бькә, дузан бьде!.— Дәст у п'е Севдин зу гредан.

К'олос аг'а бь дьләки кӧл, пе дәсте р'ьщьфи дузан дьрежи йәки кал кьр, кӧ салә́ке пешда Севдин awa чок дабу сәр синге кӧр'е wи. Әwи зу дузан у ав hьлда у хwә Ширьнр'а гиhанд, сьмеле Севдин сабункьр у дузан да Ширьн. Чәнд дәqед дьне шунда сьмеле п'алъки иди нә ль бәр бевьла Севдин бун. Севдин әсәйи дьхwәст h'әйфа

хwə ħьлдə у чаwа кӧ Ширьн чока хwə ль сəр синге wи ħьлда, дəст у п'е wи вəкьр у дьхwəст бьчуйа нава к'оме, ньшкева пьштева ноли гӧре ħар р'аħиштə Ширьн, сəре wи кьрə бьн мьле хwə у дьхwəст əw бьфəтьсанда. Иди вьг'əвьг' Ширьн к'əтьбу. Wи бь тəħəрəки дəсте Севдин жь ħəв кьрьн, мьле wии р'асте гьрт, навмьла хwə к'ӧта бьн синге wи, бь бае хwə qузбу у щəндəке Севдини тəр'ки ноли т'опəке ħьлк'ьшийа жор, паше бь бае хwə ньхьли ə̇рде. Нə̇лина Севдин нава шабуна щмаə̇теда ӧнда бу. Мьле Севдин бəр пилда шькəст у əw ноли мəйт'əки ə̇рде ма.

Қ'олос аг'а нə мьри бу, нə жи саг'. Wи заньбу, wəки бь wе йəкева тəркəкə мəзьн ль ħ'ӧкӧме wи к'əт у дьле хwəда wи дьхwəст Ширьн жи, ħ'əму гӧнди жи бьда бəр гӧлла, ле бəр щмаə̇те wи дьхwəст нишанда, wəки т'ӧ тьшт нəqəwьмийə. Wи бь дəнгəки зиз гот, wəки Ширьн жи, шькьр, жь эла wанə, wəки дəст сəр дəстар'а ħəнə, у бьра əw т'ӧ шаиша нəк'ьшиньн.

Ле əw т'əне хəбəр бун. Р'асти əw бу, wəки нə щьрида к'ьħ'ела, нə жи агьркьрьна гӧлла у мешьндари нə бь дьле wи бу. Wи дьхwəст, wəки əw ħ'əму тьшт зу хьлазбə у əw вəгəр'ə мале у бьфькьрə чь бькə.

Ə̇слан, Абас, Назе, к'ьриве Хечо у кӧр'е wи Қаро аликида бона Ширьн гəлəки ша дьбун, ле алие дьнеда хӧшушикə батьни к'əтьбу дьле wан бона йазийа Ширьн.

4.

Т'əмамийа олк'еда дəнг бəла бу, wəки Ширьне ħ'əдад п'əлəwане Қ'олос аг'а ə̇рде хьстийə у сьмеле wи кӧр'

кьрийэ. Ћэр йэки тьштэк бэр хwэ дэрдьхьст, сэрда зедэ дькьр, ль ћэв дани, ћ'эсина дьле хwэ дькьрэ тьштэки qэwьми, дьзгина we бэрдьда, т'эркэсэрати дьне дьхьст.

Ћьнэка гьли дькьрьн, wэки ћ'этани п'ашае т'ьрка жи сэр qэwата Ширьн зэндэгьрти майэ у we wи бьбнэ Истэмбуле у бькнэ п'элэwане сӧлт'ан. Ћьнэка жи дьгот, wэки К'олос аг'а Ширьн бьрйэ бал хwэ, кьрйэ п'элэwане хwэйи пешьн.

Ле р'асти лап тэћэрэки дьне бу. К'олос аг'е бьнива ћэр тьшт дькьр, wэки бэла Ширьн бьде, ӧса бькэ, кӧ т'ӧ кэвьрэки wи сэр кэвьра нэћелэ. Р'астэ, орт'а wи у qаймэqайме олк'е Демирли п'аша зэ'ф хwэш бу, чаwа дьбежьн, ћэрдӧ жи гӧред п'эр'анике бун, ле диса wи чэнд ћогьч' чаwа бэртил Демирли п'ашар'а шанд, кӧ пьшта wи дћа qэwинбэ. Ћћа жи эw мэ'нийа дьгэр'ийа у зутьрэке, чаwа К'олос аг'е т'эг'мин дькьр, чэрха ч'ьр'ка Ширьн к'этэ дэсте wи.

К'олос аг'е зуда заньбу, wэки де-баве Ширьн у баве Назе гьли данэ ћэв, кӧ Назе — we хэзала ч'йа — бьднэ Ширьн. Wи ӧса жи заньбу, wэки дьле Ширьн у Назе ћэвдӧда ћэйэ у эw к'аре хwэ у нишание дькьн. Ле wи хwэ дэwса нэзана дани у хазгини шандэ мала баве Назе, wэки we кӧр'е хwэйи зэwьщир'а бьхwэзэ, чаwа ћewи.

Аг'е т'эми да шех у чэнд гьрэгьред майинэ, кӧ шандэ хазгиние Назе, wэки бэр мале дьне нэк'эвьн баве Назе чьqас qэлэн хwэст, бьра бьдне, т'эне Ширьн мразе хwэ шанэбэ. Эwи заньбу, wэки бав у бред Назе дэсттэнгьн у гӧман бу, кӧ ћэбуна дьне we ч'эве wана коркэ. Хенжь we, к'и дькарэ нанакэ у qиза хwэ нэдэ кӧр'е wи...

Wəхта мала баве Назеда шех сəре гьлийа вəкьр, Абасе баве Назе ӭщебмайи у фəсал готə шех:

— Əз хӧлам, мьн гьли дайə, wəки qиза хwə бьдмə Ширьн. Əwə həрекьрийə, шане мера нак'əвə хwə жь гьлие хwə бьдə паш. We сьбе чь мьнр'а бежьн? Нə т'ə— мамийа гӧнд Назе h'əсаб дькə чаwа дəргистийа Ширьн.

Шех мӧштӧка шелазейə дреж нава печ'нйада звьр'анд, се qӧлап ль щьг'аре хьст, пе дəсте р'асте р'идана хwəйə спи т'имаркьр у гот:

— Хwə бир нəкə, мьрид. Əw к'əрəмəкə мəзьнə, wəки тӧе бьби хьнамие К'олос аг'е. Qиза тəе нава зер' у зивда ӧндабə. Ле Ширьн к'ийə?... Əw гаване гӧhe гӧнда нə лайиqи qиза тəйə. Əгəр тӧ бона wи тьште бьч'ук бəр наве хwə дьк'əви, wəрə əм ӧса бькьн, wəки нə шиш бьшəwьтə, нə жи к'ьвав.

Həрдӧ бред Назе хwəда дьqьч'qьч'ин hьндьк мабу, wəки кӧла wан бьда дəр, шех у гьрəгьра жь мале р'аqəтиньн. Баве wан əw йəк те дəрхьст у сəр кӧр'ада hерс бу, ле wи дьхwəст нета шехə к'ӧтасие бьh'əсə, ləма жи же пьрси:

— Чь тəhəри бькьн, шехе мьн?

— Мьрид, дьбежьн "р'əва жьне-ӭдəте дьне„. Тӧ т'əне qайилбə, əме дӧ р'ожа шунда кӧр'е аг'е бь чəнд зьламава бьшиньн. Бьра qиза тə бьр'əвиньн, биньн. К'ӧта бу, чу. К'е тəр'а чь бежə, wəхта йəки ноли К'олос аг'е у кӧр'е wи пьшта тə сəкьнинə?

Баве т'ьре тирəк ль дьле wи дан. Wи заньбу, кӧ К'олос аг'а we h'əта-h'əтайе бьбə дьжмьне wи, кӧр'а у qизе, həла щə̈нма wи, п'еки wи ве дьнейə, йəк we дьнейə,

ле Назе? Нэ ахьр Назе пе бьh'эсэ, we ӭщебэке бинэ сэре хwэ. Wи ньзанбу, wэки Назе пьш дерива сэкьнийэ, гöh дьдэ сэр хэбэрдана wана у дьле хwэда дьбежэ. "Дьбэ кö баве мьн qэлсие бькэ...?„

Ле баве бэлэнгаз к'этьбу орт'а дö агьра, хwэда дьшэwьти, к'ьзин жь дьле wи дhат. Эw к'этэ нава мьтала, паше вэгэр'ийа сэр шех у гот:

— Эз хöлам, h'эвтеке молэте бьдьнэ мьн, эзе гьлие к'öтасие бьдмэ дэсте wэ.

— Бьзанбэ тö qайили,— шех готе.— Тö qэлэне хwэ чьqаси бьхwэзи, эм бэр тэ hазьрьн.

— Мьн гьлие к'öтасие нэдайэ wэ, шехе мьн. Мьн гот, h'эвтеке молэте бьднэ мьн.

— Дэ п'ак, п'ак, нэхэйдэ, эме öса жи бежнэ К'олос аг'е. Бьзанбэ, h'эвтеке шунда... Эм qайильн h'эвтеке hивийа тэ бьн. Хödае мьн дайэ тэ, жь дэсте хwэ бэрнэдэ, h'эмуйар'а ль hэв нае бьбьнэ хьнамие аг'е.

Шех те дэрхьст, wэки иди wӭдэйэ, кö дэре туре гьлийа дадьн. Бь т'эг'мина wи h'эму тьшт баш дэрбаз бу у чawa паше wи готэ аг'е, wи карьбу Абас бьтэwинэ у бинэ сэр р'е. Эwи ч'ӭв кьрэ гьрэгьра, wэки р'абьн. Иди ниве шэве бу. Бэр шемике шех гот:

— Ощаха тэ шеи у авабэ! Тэ наве мэ ӭрде нэхьст, шэва wэ бьминэ хwэш.

Чawa кö дэри пьш wанва hатэ гьртьне, hэрдö кöр'а h'щуми сэр баве кьрьн.

— Тэ чьма гьлие р'аст нэда дэсте wана у нэгот "на„? Чьма гэрэке h'эвтеке молэте бьдэ мэ? Р'ьнд бьзанбэ, тö Назе нэди Ширьн, эм тэр'а кöр'тие накьн.

Абас заньбу, wəки кӧр'е öса бежьн у дьле хwəда фьрнах дьбу, wəки əw сəр р'астиенə. Wи заньбу, wəки паши мьрна де гьранийа мале к'этьбу стӧкӧра Назе, йа кӧ брар'а ћьм хушк бу, ћьм жи де у нћа бра ћазьрьн сəре хwə бьдьн, т'əне к'əсəк хатьре хушка wан нək'əвə. Əw бəр дьле кӧр'ада ћат у готə wан:

— Wəхта шех наве р'əве да, нqьти дьле мьн, гəло дћа р'ьнд нинə, wəки əм щабе бьднə Ширьн, кӧ əw Назе бьр'əвинə. Əме фелед дьжмьн мqабьли wи бьднə хəбате, ћьм йаха мəе жь К'олос аг'а хьлазбə, ћьм жи мразе Назе у Ширьн we ћəвдӧбə. Т'əне тьштək, наве р'əве we сəр Назе к'əвə, ле илаща мə т'ӧнə. Бона we йəке ћ'əвтек бəси мəйə.

Ћерса кӧр'а ћьнəки дани. Wан дьхwəст гази хушка хwə кьрьна у ћ'əму тьшт жер'а бьготана. Ле Назе иди малда нибу. Wəхта əw пьшт дерива дьбьће, кӧ баве we дьбежə шех, wəки ћ'əвтеке молəткьн, we ћəw заньбу баве we тьмайа мале дьне дькə у иди гьли дьдə шех. Əw дьчə гоза малейə дьне, к'ьнще т'əмьз хwə дькə, дьбежə бука хwəйə бьч'ук, wəки дьчə бал Ширьн у дəре т'əwле-р'а дəрдьк'əвə дəр.

Р'астə, ћавин бу, ле дəст əwравие шəвəр'əш бу у мəрьва анщах р'е дьqьшьранд. Назе нава мьталед к'урда к'əwшəнр'а гав дьда у к'əла инк'е əw дьфəтьсанд. "Чьма,— əw дьфькьри,— баве мьн öса кьр. Нə ахьр əwи бь хwə готə мьн, wəки əw Ширьн бəгəм дькə! Ле иро чьма əw сəр бəхте мьн р'удьньшт? Р'асти т'ӧнə„,— əwе гот у пешда чу.

We бьћистьбу, wəки гəлие Гəзода ћ'ьрч'əк п'əйда

буйэ, зйане дьдэ гöндийа, илаћи шьван гэлэки газьне хwэ дькьн. Чаwа р'о дьчэ ава, шьван кэрие пез дьхьнэ аг'ьла у дэри дьгрьн, wэки h'ьрч' пез нэбэ. Бь т'эwэqэкьрьна гöндийа Ширьн у Карое ћэвале wи эва чэнд р'ож бу h'ьрч'е дьгэр'йан, wэки we бькöжьн у гöндийа жь we qэзийае хьлазкьн. Назе заньбу, wэки аг'ьле пез к'идэрейэ. Эw бawар бу, кö Ширьн ль щэм шьванайэ у ћивийа h'ьрч'ейэ. We дьхwэст хwэ зу пер'а бьгьћианда, h'эму тьшт жер'а шьровэкьра у дьле хwэ р'эh'эткьра. Ћесьра эw дьхэньqанд, р'ева п'е we ль кэвьра у т'уме h'эwшане дьк'эт. Ле we дьлэзанд, дьлэзанд, кö зу бьгћижэ мразе хwэ.

Wэхтэке we те дэрхьст, wэки дэнге к'элба те у эw незики аг'ьл буйэ, we чэнд щара гази шьвана кьр, ле к'эсэки щаба we нэда. We ћэw заньбу, wэки жь дэст э'wтина к'элба шьван дэнге we набьћен, эw незики диwаре аг'ьла бу у диса кьрэ гази. К'эсэки щаба we нэда, т'эне куч'ьк дћа гэлэки дьэ'wтийан. "Дьбэ, кö набћен,— Назе фькьри.— Эгэр Ширьн wьра буйа, we э'сэ дэнге мьн ббьћиста, бьзанбэ эw бэр заг'ейэ„. We иди гази шьвана нэкьр у бэре хwэ да заг'е. Ле шьвана дэнге we бьћистьбун, р'астэ, дэнгэки сьст, ле бьћистьбун у сэр дэнге жьне ниве шэведа э'щебмайи мабун. Бэре wан т'ьре эw дэнге батьнибу у р'ьщаф к'этэ нав дьле wан, паше wана те дэрхьст, кö дэнге жьнайэ, ле we чь дьхwэст, wана нэбьћист, т'эне незики диwаре аг'ьл бун, ле тьрса h'ьрч'е дэри вэнэкьрьн.

We шэве хэw нэк'этэ ч'э'ве Абасе кал у ћэрдö кöр'ед wи. Эwана чьqаси Назе гэр'йан, р'асти сэр у бэрат'е we

нәһатьн. Р'астә, бука бьч'ук готә wана, кӧ дьбә Назе чуйә щәм Ширьн, ле wана жи заньбу, кӧ Ширьн у Каро ль ду һ'ьрч'е дьгәр'ьн у дьбә кӧ ве шәве заг'еда хwә бәр лана we тәландьнә, ләма сәр мала баве Ширьнда нәчун. Назе жи әw йәк заньбу, бона we йәке жи дәгмә әw бьчуйа мала wан. Wана т'әг'мин дькьр, wәки дһа зу Назе хwә щики вәшартийә у һнвийа Ширьнә.

Бона we йәке жи wәхта бәрбанга сьбе Абас Ширьн ль бәр дәре мала wан дит, дьльке wи дһа гәләки к'ӧта у әw ләзә-ләз бәрбь wи чу. Бь даинәта к'ӧрда шане wи нәдьк'әт, wәки әwи дәрһәqа qиза хwәда же бьпьрсийа. Нә ахьр әwи qиза wи р'әвандийә у әw нһа "дьжмьне„ wийә. Ле дьле бавтие т'әмул нәкьр. Хенжь we йәке wи qаси кӧр'е хwә жь Ширьн һ'ьз дькьр у баве Ширьн дәстәбьраке wи бу. Ләма жи wәхта незики Ширьн бу, сьбәхери дае у же пьрси:

— Назе мала wәданә?

— Наза чь?— Ширьн әщебмайи щаба wи да. Wи те дәрхьст, wәки Ширьн wи нахапинә у йәко-йәко жер'а гьли кьр, чь кӧ шәв һатьбу сәре wана, к'ӧтасиеда сәрда зедәкьр:

— Бука бьч'ук дьбежә, wәки we бьһистийә чawa Назе наве тә дайә у бәр хwәда готийә, кӧ we һәр'ә щәм тә.

Ширьн иди һнвийа Абас нәсәкьни, чу мале, т'ьвьнг у qәма хwә һьлда, һәсп зинкьр у бәре хwә да гәлие Гәзо. Т'ӧ тьшт бәр ч'әве wи нәдьһатә ханекьрьне, һ'ьш у сәwде wида т'әне Назе бу, Наза wи, бәдәw у к'ӧбарийа әле. Һ'әзар фькьр һ'ьше wир'а дәрбаз дьбун у ноли дәрзийа дьльке wи qӧл дькьрьн. Шька wи бәре әwльн дьчу сәр

гәлие Гәзо, кӧ Назе чуйә wи бьгәр'ә у буйә хӧре h'ърч'е. Wи сәд щара ньфьр' ль хwә дькьр, кӧ we шәве чьма гәрәке бьhата мале. Әw чьqаси чу у чаwа hәсп дажот wи те дәрнәдьхьст, т'әне әwтина са әw жь нава хәм у хьйалед к'ур дәрхьст. Әw иди незики заг'е бубу, шьвана кәрие пез бәрдабунә бәрп'але у wәхта Ширьн т'әг'мин кьрьн, бәри сәед гӧрехә мәзьн дан, ед кӧ hазьрбун хwә бавитана сийар. Әw незики шьвана бу, сьбахери да wан у пьрси, гәло шәв, йане шәбәqе р'асти Назе нәhатьнә. Сәрәшьван щаба wи да:

— На хер, Ширьн щан. Т'әне ниве шәве к'әлбә нәр'ьh'әт бун. Мә hәw заньбу диса h'ърч' дора аг'ьл дьчә-те. Паше дәнге жьнәке мә т'әсәлә бу, к'әлба нәhишт мә р'ьнд бьбьhиста. Ду wер'а h'әму тьшт сәqьр'и у h'әтани бәрбанге мә тьштәк т'әг'мин нәкьр.

Бәле, т'ӧ шьк т'ӧнәбу... әw ишәв вьра буйә у h'ърч'е әw к'ӧштийә у бьрийә лана хwә, Ширьн фькьри. Ширьн иди әглә нәбу, wи мьле сәрәшьван гьрт, бьрә сәрфеза заг'е, бьшмет у к'олосе хwә, кьрасе хwә, qаиша хwә вәкьр, дьзгина hәспе да дәстę wи у готә шьвен:

— hан тәр'а к'ьнще мьн у hәспа мьн, сәh'әтәке шундатьр әгәр hатьм, әзе р'азибуна хwә бьдмә тә, әгәр нәhатьм гӧне мьн ль стуйе тәбә, к'ьнще мьн бьби мале, бьла сәр шине бькьн.

Паше wи т'ьвьнга хwә дани, qәмә жь qабе дәрхьст, ноли дина дак'әтә заг'е у бәрбь лана h'ърч'е чу, ль к'ӧ чаwа wи т'әг'мин дькьр, готи h'ърч у бәрат'е Назе буна. Әw ләзә-ләз нава зьнарар'а дәрбаз дьбу, щарна ль сәр р'уйе wанә шьмшат дьшьмьти. Ле жоре шьван сәкьни-

бу, жь щие-хwэ нэдьлъпьти у бубу ноли зънарэки wэh'ид. Мэрьв ньзанбу, жь сawа h'ьрч'е, йане жь qэwат у щӧлэтийа Ширьнэ сэwдасэрие зар у змане wи нэдьгэр'ийан. W'эки нэспе нибуйа, йа кӧ щарна дьзгин дьк'ьшанд у чайира бэр п'е wи дьчьрпанд, кэсэки т'эг'мин нэдькьр, кӧ wьрэ мэрьв сэкьнийэ.

Эп'ещэ wэхт дэрбаз бу, ле Ширьи нэдьhатэ ханекьрьне. Дӧ-се шара дэнге мэрийа бэр гӧhе wи к'эт, ле паше h'эму тьшт сэqьр'и. Хӧшушикэ батьни к'этэ дьле шьвен. Wи дани бэр ч'эве хwэ, wэки нhа ль лана h'ьрч'еда мэйт'е Ширьи ль бэр дэвейэ у хwэ гӧнэк'ар дькьр, кӧ эw хорт сэрwахт нэкьр у нэда бawаркьрьне, wэки дэсте хwэ жь we гава нэбхерие бьк'ьшинэ, йане hэма т'ьвьнг хwэр'а бьбьра, ле wэхта т'эне бь qэмэке дьчьнэ пешийа h'ьрч'е, бьзанбэ дэсте хwэ жь сэре хwэ дьк'ьшиньи.

Wи ньзанбу, wэки wэхта Ширьи пьш qуч'а кэвьрар'а зьвьр'и, дьлъке wи дьк'ӧта у леле бу жь qэфэса wи дэре, нэрмэба орт'а дӧ зьнарада ньч'е лач'ька жьнайэ awазawази дьh'эжанд. П'энще тэва шэбэqе т'эзэ авитьбунэ сэр зьнаред кӧ wир'а зэф р'ьнд нас бун, ед кӧ т'эне чэнд гава дури дэве заг'е бун. Wи т'эг'мин нэкьр чawа эw мэзил щэданд, чawа сэр кэвьрар'а фьрqас дькьр у wэхта незики wан hэрдӧ зьнара бу, ль бэр wи Назе бу. Дьhатэ к'ьвше т'эмамийа шэве эw р'анэза бу у hэма пешийа wи жь дэст гэрма п'энщед тэвейэ эwльн хэwр'а чубу. We пьшта хwэ дабу зьнер, сэре we сэр кэвийа зьнерда мел бубу, ле дэсте weйи р'астеда сорани дьбьрьqи. Ширьи нолани сэwдасэра ль бэр we сэкьни у бь h'ьжмэк'ари ль h'ьнаре сурэте weйэ сор дьньhер'и, кӧ шьр'ьке п'энще

тэ̀ва шэбэqейэ зер'ин сэрда р'ьжийабун у т'эне хэбэрэк жь дэве wи п'экийа "Назе!„— Əw вэщьньqи, жь ч'э̀ве xwэ баwар нэдькьр, ле wэхта сэр h'ьше xwэда hат, бь qур'ин xwэ авитэ h'эмеза wи. hесьра молэт нэдьдае у нэ э̀йан бу жь шабуна, йане жи дэст кӧл у дэрда, т'эне жь дэве we hатэ бьhистьне: "Ахьрке тӧ hати!„

— Наза мьн!... Дэлала мьн!... Шькьр ве гавер'а, тӧ сахи! — wи дьгот.— Əз hаж h'эму тьшти hэмэ.

Wи əw hьлда сэр дэстед xwэйэ зэг'м, hедика hэвраз чу у əw жь дэсте xwэ данэйни h'этани кӧ hьлнэк'ьшийа жор у сэре шьване э̀щебмайи нэhатэ ханекьрьне. Wэхта ч'э̀ве Назе wи к'эт, əw xwəxwə жь дэсте Ширьн фьльти, жь шэрма дhа гэлэки сороморо бу. Нэ ахьр бона жьна к'ӧрд шэрм бу, кӧ изне бьдэ, wэки мер we hьлдэ сэр дэсте xwэ, h'ьз дьки əw жьна wибэ жи. Чахе əw незики шьвен бун, wи бь шабун гот:

— Шькьр жь хӧдае мьнр'а, тӧ сахи, qиза мьн!

Ширьн зу-зука к'ьнще xwэ xwэкьр, р'азибуна xwэ да шьвен у т'əwaqэ wи кьр:

— Т'эне бежэ мале, бьла вьра ль мэ нэгэр'ьн, эм дьчьнэ щие дур.

Ду wер'а wи дьзгин жь дэсте шьвен гьрт, hэспе сиарбу, Назе авитэ т'эркийа xwэ, бэржер бу бэсте у р'йа ч'ьванэр'а пьш т'опькда ӧнда бу.

5.

Абасе кал ноли щьнуйа дьчу-дьhат, чьqаси əw у кӧр'ава гэр'ийан, тьштэки нэh'эсийан. Мала Э̀слан у

Хечо жи т'эвhэв бубун, ле нивро иди т'эмамийа гӧнд дэрhэqа бэтавэбуна Назеда гьли дькьрьн. Каро мэ'дэкьри дьгэр'ийа у дьда зора qафе хwэ, кӧ Ширьи сийари к'ӧда чуйэ. Нэ ахьр hэрт'ьм wи нет у мэрэме хwэ жь wи вэнэдьшарт, дьбэ кӧ сӧр'экэ wийэ ӧса hэбу, кӧ hогьре wи жь wи вэшартийэ. Эw hедика жь к'ома мера qэтийа у бэре хwэ да чоле бь wи мэрэми, wэки гӧлока we сӧр'ейэ нэбинайи вэр'эсинэ. Wи илаhи гӧмана хwэ дьда сэр шьвана, кӧ щмаэ'те wанр'а дьготьи "Лэwандед к'эwшэн„. Ч'эве wана ноли ч'э'ве тэйра туж бун у wана зэ'ф дур дьдитьи. h'этани бь qьр'авийа шэбэqейэ сэр чанрева жи wаи дькарьбу те дэрхьста, wэки wьрр'а мэрьв, йане дэ'бэ дэрбаз буйэ, ле wэхта бь кэрие пезва хwэ дьдьнэ h'афа ч'ийае бльнд р'астеда h'эму тьшт wанава р'ьнд дьhатэ ханекьрьне. Бэри h'эмуйа эw h'эму тьшт wанва э'йанэ, чь кӧ к'эwшэнда дьqэwьмэ.

Орт'а гэлие Гэзо у гӧндда Каро р'асти гавана hат, ед кӧ т'ӧ гьлики qэнщ жер'а нэготьи. Ле жь wана эw не h'эсийа, wэки wэкэ сэh'этэке пешда кӧр'е ar'e Т'емур бь hогьред хwэва сийари hатьнэ щэм wаи у дэрhэqа Назеда пьрсии. Паше эw чунэ щэм шьвана у hьнэки бэри wи пашда вэгэр'ийаи у пьш т'опьква бэре хwэ данэ гӧнд. We бэ'се хӧшушикэ дhа мэзьи кьрэ дьле Каро. Wи заньбу, wэки ч'э'ве Т'емур зуда ль Назе бу, т'эне эw дьтьрсийа, wэки баве wи qайил нэбэ, кӧ qиза гаване гӧhе гӧнда бьбэ бука wи. Ле иhа, wэхта баве wи бь хwэ хазгини шандийэ мала баве we, эw лэздьк'эт, wэки we зу бькэ хӧре нэвса щане хwэ. Р'астэ, эw чawa жьна wийэ дӧда готи малда паши жьна пешьи

щие дӧда бьгьрэ, илаhи чахе бь ӭсле хwэва нэ ӭйанэ, ле дьле wида эwе щие пешьи бьгьрэ. Дьле wи жьна wийэ пешьнда т'ӧнэ бу у зэwаща хwэ wи дhа зу h'эсаб дькьр чаwа фэнэгӧриед баве хwэ, ле нэ кӧ h'эсина дьле хwэ.

Каро ӧса жи заньбу, wэки гэлэк жьнании эw нэ ӭрф-ӭдэте к'ӧрдайэ. Чаwа щэм к'ӧрдед эзди, ӧса жи щэм к'ӧрдед мӧсӧлман hэрэма бона жьна т'ӧнэбуйэ у хэбэра hэрэм щэм к'ӧрда дhа зу к'ьвш дькэ щие р'азана мевана, щие р'азана нэфэред мале, ле нэ кӧ щие жьнед малхwе мале. У эгэр к'ӧрдэки дэwлэти р'эсти wан дьhат, кӧ чэнд жьнед wи hэбун, эw нэ кӧ ӭрф-ӭдэте щмаӭта wи бу, ле wи ч'ӭв дьда гьрэгьред млэтед мӧсӧлманэ, кӧ h'акьмдаред wи бун. Hэма К'олос аг'а бь хwэ т'эне жьнэкэ wи hэбу, ле wи дьхwэст кӧр'е хwэ щара дӧда бьзэwьщанда у нэ кӧ бона wе йэке, кӧ ӭрф-ӭдэта ӧса дьхwэст, ле бона wе йэке, wэки wи мэрьви п'епэскэ, к'е кӧ нэ бь дьле wи бу.

Каро эп'ещэ wэхт чу у ль п'еша ч'йе кэрие пез дит. Иди нивро бу у дэсти гэрме пэз дора канне к'этьбу к'орие, феза канне шьван сэкьни бун. Бона wана эw wэде р'ьh'этие бу. Сэh'эт ль щэм wана т'ӧнэ бу, ле wана дькарьбу wэде р'оже бь щур'е хwэ чапкьрана. Эw щур'э ви тэhэри бу: дэсте шьван у гаванада т'ьме шьвдар бу, ле щэм шьвана дhа гэлэки чомах бу. Шьвдарэ дэh-донздэh газ бу. Эw бона wана hьн ч'ӭк бу, hьн р'ожниш бу, hьн жи сэh'эта тэвейэ тэhэрэки бу. Чаwа р'ожниш wана hэр h'эвтеке к'эртэкэ бьч'ук ль шьвдара хwэ дьхьст. Се к'эрт ед бьч'ӱк бун, ле к'эрта чара жь wана дрежтьр бу у к'ьвш дькьр h'эвтийа

сьт'аре бьбинэ. Ле к'идэрейэ эw щи, wи ньзанбу. К'ötасийа мьсьлэ'теда шьване кал готе:

— Ьнэки бэри лэ Т'емур ьатэ вьра у пьрса Назе дькьр. Мэ готэ wи к'элби, wэки мэ к'эсэк нэдитийэ. Эw ьэвалед хwэр'а т'эвайи пар'а вэгэр'йан, т'эне эм ньзэ-ньи к'öда чун. Нолани сэе ави ван дэра бин дькьрьи, ле чун. Паше Ширьи гот, wэки эшарэтие бьдиэ qэwм-пьсмамед wи у Назе, ле тьштэки хэлqер'а нэбежьи.

Каро р'азибуна хwэ да шьвана, ьерса wи ьнэки данибу у эw пар'а вэгэр'йа. Эw ша дьбу, wэки ьогьре wи у Назе сах у сьламэтьи, ле алие дьнда wи т'ьре баре хэм у хьйалайи т'эзэ данинэ сэр пьшта wи. Р'йа кö шьвана нишан дан, бэрбь Qэрсе дьбьр. Эгэр эw чуйэ бал Сурене бре wи, бьзанбэ we р'ожеда **чawa** Сурен, öса жи эw бь баве хwэва бь сэре хwэва бона Ширьи щабдарьи у нава мьталада эw нькарьбу бьната сэр qрарэке бьсэкьнийа. Нэ ахьр эw вьрайэ, ле ьогьре wи wьрайэ. Гэло Т'емуре бине ьлнэдэ, wэки эw Qэрседаньи у мьр'дарие нэкэ?... We qэwьмандьне тьштэки т'эзэ кьрэ нава эмре wи, тьштэки хофк'ешие, борщдарие, кö ьэр дэqэке дькарьбу эw мэщбур кьра, wэки wи дэсте хwэ бавита мэщала пашьи. "Лазьмэ хwэр'а т'ьвьнгэке дэстхьм,,, к'ötасиеда эw фькьри. Р'астэ, т'ьвьнга бре Ширьни мэзьи щэм wи бу wи чахида, wэхта эw у Ширьи т'эвайи дьчунэ гэлие Гэзо, кö ь'ьрч'е бькöжьи, ле лазьм бу, кö т'ьвьнга wи бь хwэ ьэбуйа.

Нава wан мьталада Каро вэгэр'йа гöнд. Р'астэ, шэбэqда wи хöринийа хwэ нэшкенандьбу, ле эw нэчу мала хwэ у р'астэ-р'аст чу мала Эслан. Кöр'ед wи дэр-

готə мьн, wəки wана öса qрар кьрийə у бəрбь р'йа Qəрсе бəржер бунə.

У wи йəко-йəко жер'а шьровəкьр, кö шöхöл чаwа буйə. Абасе кал т'əзə hатə сəр h'əмде хwə у hесьред шабуне жь ч'ə́ве wи hатьнə харе, həла сəрда жи öса qəwьми, чаwа кö wи дьхwəст, т'əне бəр хwə дьк'əт, кö ньзанə к'öда чунə. Wи чахи к'ьриве Хечо незики wана бу у h'əму тьшти h'əсийа. We р'оже wи h'əдадхана хwə вəнəкьрьбу, ле wə́де хəбатейи лапи гöр' бу, т'əмбə гəлəк буи. Wи т'əне щотə га солкьрьн у h'əспəкə р'еwики налкьр, əw жи паши we йəке, wəхта wана гəлəки лава ле кьрьн. Мöштəрие майин wи пар'а вəдьгəр'анд у дьгот, кö сəре wи дешə.

Хечо да у пива у нета хwə гот, кö Ширьн дькарə həр'ə к'ö. Wи бь h'əмди хwə ль Ə́слан у кöр'а ньhер'и, паше бəр хwəда гот: "Əре„, бь we дьхwəст бьда фə́мкьрьне, wəки бəре əw готи нета хwə бежьн. кö чь бькьн. Wи ə́дəте к'öрда р'ьид заньбу. Сурене кöр'е wи т'əне wи чахи дькарьбу дəстура Ширьн у буке бьда, кö жь мала wан həр'ьн, əгəр пьсмамед зə́вейə калəмер бенə пəй wана. h'əму тьштед майинда Сурен бона wан щабдар бу у wана готи h'əму тьштида гöр'а wи бькьрана. Ə́дəт öса бу, кö к'е сьт'ар дайə зə́ве, дьбу т'əвгəле р'əва qизе у зə́ве у пьсмамед wир'а т'əвайи дьбу дьжмьне qəwмпьсмамед qизе, ед кö h'əтани льhəвhатьне дькарьбун h'əйфа хwə hьлдана. К'ьриве Хечо hаж h'əму гьлийа həбу у хоф нə кö жь qəwм у пьсмамед qизе дьк'ьшанд, ле дhа зу hивие бу, кö дəрбе жь алие нəвса дhа дəщал у дhа фелбаз-К'олос аг'еда бе.

т'əви шайи у шина Əслан у кӧр'ед wи дьбу, wана т'əвайи, чаwа дьбежьн, сəре нанəки кəр дькьрьн у к'омəкдари дьданэ həвдӧ. Р'астə, паши wе р'ожа р'əш, wəхта Севдин Сурен əрде хьст у сьмеле wи кӧр'кьр, Сурен иди нəдьhатə Синəке у h'əдадханеда Ширьн дəwса wи гьрт, ле Сурен ноли бəре h'ьэкьрие h'əмуйа бу мала Əсланда. Qəwлед майинда h'əдаде кал дькарьбу лаqьрди бькьрана, мəрьве дора хwə бьда к'əнандьне, ле вьра əw кəр' бу, чьмки заньбу, wəки гьлие пашьи е hогьре wийə. Əслан əw йəк т'əг'мин кьр у мəрьв т'ьре бь зоре гот:

— Əз жи сəр we фькремə, wəки Ширьн чуйə щəм Сурен. Лазьмə т'ьме ч'əве мə ль Т'емур у хӧламед К'олос аг'ебə, əw к'ӧда дьчьн, чь дькьн. Qəрседа пьсмамед Хечо гəлəкьн, wьра ӧса жи əскəред урьса гəлəкьн. Шəhəрда дəгмə əw тӧрӧш бькьн дəсте хwə бавежнə хьрабие. Ле жь шəhəр дəр əw дькарьн хwə щики бьтəлиньн. Əм нькарьн wан бе нан у ньвин бьhельн, бьла сьбе кӧр'е мьни мəзьн Тосьн у Каро дӧ чəwал гəньм, ньвина, пəнер у р'ун сəр əрəбе баркьн у həр'нə Qəрсе. Əгəр Ширьн у бук wьра бун, бьла бьднə wан у вəгəр'ьн. Əгəр нə wьрабьн, бьла Суренр'а бежьн, кӧ əw жи hаж ле həбə у вəгəр'ьнə мал.

Хечо жи р'е тер'а дьдит, wəки ӧса дhа п'акə. У həрдӧ мала к'аре хwə кьрьн.

6.

Шəве hавина ӧса кӧртьн, wəки гӧнди эваре пер'а нагьhиньи ч'əве хwə бьднə сəр həв чаwа шəбəq пер'а

Сурен ль Ширьн к'эт у ч'энгед ѡи һэма öса вэкьри ман. Жьна ѡи эѡ йэк т'эг'мин кьр у готе:

— Чаѡанэ, тэ хьлазкьр?...

— Ща һэла бынһер'э к'и һатэ мала мэ!— Эѡ бь лэз чу пешийа Ширьн у эѡ чунэ дэст у р'уе һэв.

— Чаѡанэ, хѡэ тӧ нэхальфи?— Ѡи же пырси.

— На хер... К'е щарэке ль ощаха апе Хечо қэсьдийэ, т'ӧ щара нахальфэ.

Сурен ч'уктиеда Назе нас дькьр, бра у баве ѡе нас дькьр. Эѡ öса жи һаж пе һэбу, ѡэки зутьрэке ѡе бьбэ дэ̀ѡата ѡе у Ширьн у ѡэхта ль сэр пьшта һэспе Назе дит, бь лаҷьрди готэ Ширьн.

— Чаѡанэ, тэ бей мьн дэ̀ѡата хѡэ кьрийэ у нһа бэдэѡа хѡэ дьгэр'ини, кӧ нишани хэлқеди?

— На хер... бей тэ дэ̀ѡат нэбу, аһа мьн аннйэ, ѡэки эм вьра дэ̀ѡате бькьн.

— Зэ̀ф баш, зэ̀ф баш, дэлале мьн,— ѡи һэѡ заньбу Ширьн һ'энэка дькэ,— йане на Сируш бе мэ̀ни к'аса шэраве жи надэ мьн.

Ширьн али Назе кьр, кӧ жь һэспе пэйабэ у Сурен дэвк'эн дьзгина һэспе гьрт у готэ жьна хѡэ:

— Насийа хѡэ бьде, Сируш, эва бука мэйэ,— у һэсп бьрэ т'эѡле. Сируша бэлэнгаз т'эне эѡ йэк дькарьбу бькьра, ѡэки чу р'уйе Назе, дэсте ѡе гьрт у бьрэ мале. Ѡе т'эне чэнд хэбэред к'ӧрди заньбун, эѡqас, чьqас кӧ Назе ед эрмэни заньбун у ѡана дһа зу пе дэста һэв дьданэ фэ̀мкьрьне. Ле Сурен у Ширьн чаѡа эрмэни, öса жи к'ӧрди һеса хэбэрдьдан у нһа Ширьн бубу т'эрщмэчие Сируше у Назе. Қимэте ѡи чаѡа т'эрщмэчи

xwə дитьн, жь сəр чарп'е пəйа бун, Ваче дькьрə qажин: "Диса!„. Дйа wи сəрда hере бу, готе:

— Бəсə, лаwо!... Апе тə бьрчийə, əм шиве бьхöн, паше əwe диса тəр'а бьлизə.

Сəр шиве Сурен т'ö тьшт нəпьрси, т'əне паши həр к'асəке п'əйе we шəраве дьда, кö хəзуре wи hазьр кьрьбу. Сурен к'асəкə дьне жи т'ъжи кьр у готə Ширьн:

— Т'əмийа мьн тə, тö жи п'əйе ве шəраве бьдə, йане на Сируш дhа найнə. Мьн сəр ч'əрме пьшта xwə щер'ьбандийə. Дəwата тəда жи шəраве надə, к'и... к'и, ле əз р'ьнд we нас дькьм... Чьqаси п'əйе we дьди, дhа гəлəки р'əм дьк'əвə дьле we. Ħ'əму жьн öсаньн, əзизе мьн. П'əйа хöде wанə. Ħ'əтани тö нəвежи, кö əw бона тə дьнйаеда йа лапə бəдəwə, əw тə настинə у we т'ьре, wəхта меред дьне хəбəред öса жер'а набежьн, бьзанбə əwə шəвəк'охинə, сəрдəстийа we т'əг'мин нəкьрьнə у тö е т'əнейи, кö тə əw йəк т'əг'мин кьр бь həqи бəдəwийа we qимəткьр. Лəма жи тö мəрьве лапи аqьли, тö сəнəма wейи у əw дькарə бəхте xwə тəр'а бьдə гредане, ле wəхта да гредане, qəйд у чидаред öса давежə дəст у п'ие тə, кö т'ö щара нькари вəки. Wи чахи т'əне р'екə тə дьминə-т'əслими йазийа хаби у п'əйе жьна xwə бьди, йане на гöндийи-öндайи. Мəсəлə, əм Сируше hьлдьн, əwe мьнр'а Сат'ик ани, мьн п'əйе we да, wəки qизəкə зəфə дəлал анийə, зар'а дöда əwe мьнр'а кöр' ани, мьн дhа гəлəки п'əйе we да, həла сəрда жи жер'а дерəки т'əзə к'ьр'и, зар'а сьсийа əwe мьнр'а диса кöр' ани. Ле эгəр паши Сат'ике əwe те дəрхьста, wəки мьн ле кьрийə əйнат, we həма ду həвдö мьнр'а т'əне qиз банина.

Ширьн навбьр'и да хəбəрдана wи:

7

Ә'мр гӧнди һин кьрьнә, wәки wә'де салəwəхтейи башqә-башqәда чь wəхти га гьредьнә әрәбе у чь wəхти жь мал дəрен, wəхта р'йа wана дурə. Дһа зу əw уймиши wәде сале у һəwae дьбьн. Һавине əw т'ӧ щара һ'əйwанəте нирк'еш нивро надə хəбате, к'ӧлеш нак'ъшинə бедəре. Əw we йəке дькə т'əне шəбəqе, эвара у шəве һивəр'он.

Бь wи әдəти эваре жь һ'əwша Әслан әрəба баркьри дəрк'ət. Қаро га дажот, ле Тосьн жи р'уньштьбу. П'оте Қаро, ап'ьнщие Тосьни кəви, хӧрща нане р'е сəр чəwала бун, ле щер'е аве орт'а чəwалада бу. Нава ап'ьнщида т'ьвьнга дагьртибу. Wəрəбае нəрм һенькайа эваре ль бəдəна wан дьхьст. Га р'ьнд нир дьк'ьшандьн, зутьрəке гӧнд пьш wанва ма у иди нəдьһатə ханекьрьне.

— Əгəр га wa бьк'ьшиньн, əме сьламəти жь дӧ р'ожа зутьр хwə щир'а бьгьһиньн,— Тосьн гот.

— Һьлбəт, сьбе на дӧсьбə əме Qəрсе бьн.— Қаро щаба wи да.

Wана qраркьрьбу, wəки ниве шəве у нивро га һесабьн, əw жи һьнəки ч'әве хwə бьднə сəр һəвдӧ, ле wәде дьне бажон. Ньч'е һивейи хар т'əзə жь пьш ч'ийа дəрк'ətьбу, сийа ч'ийа пaqьш дькьр у р'онайа хwəйə шелу дьда р'е. Чарнькале wан һəр тьшт сəqьр'ибу, т'əне ч'ьр'ə-ч'ьр'а т'əкəред әрəбе у хəбəрдана дӧ р'ewийа əw сəqьр'андьн дьт'әр'ьбандьн.

— Бьла тира хӧде дьле сəбəбада һəр'ə харе,— Қаро

к'ьвше, wəки дӧ сийарьн. "Ле əw чьма к'əwшəнр'а дьчьн, чь дьгəр'ьн?„ Хӧшуш к'этə дьле wи у wи т'ьвьнг у фьшəльх жь бьн ап'ьнщи дəрхьст. Сийар дһа гəлəки незики wан дьбун у wəхта орт'а wан у сийарада wəкə 100—200 гав ман, Тосьн гази wан кьр:

— Рорио... Һун к'инə, чь дьгəр'ьн?...

Сийара те дəрхьст, wəки əw т'əг'мин кьрьнə, сəкьнин, Тосьн у һогьре wи данə бəр гӧлла. Сəр сəре wанр'а бу вьзина гӧлла, зəрпа дӧдар'а гӧллəк ль чəwале гəньм к'ət, ле зəрпа сьсийар'а гӧллəк гьрька мьле Тосьн к'ət. Ль бəр р'онайа һиве желва qəрəт'у дьһа р'ьнд дьһатə ханекьрьне у wи дьране xwə жь эше ч'ьр'ьканд, мешьндарийа йəки гьрт у агьр кьр. Сийарəк һəспер'а т'əвайи гӧлолбу э̀рде у ахина wи һатə бьһистьне. Тосьн щара дӧда, щара сьсийа агьркьр, ле гӧллед wи нишане нəк'ətьн. Чawa дьһатə к'ьвше щəрдбашийа т'əг'мин нəдькьрьн, кӧ щəм р'ewийа дькарə т'ьвьнг һəбə у паши гӧллед wан дһа агьр нəкьрьн, т'əне Тосьн у Каро дитьн, чawa сийаре майин жь һəспе пəйа бу, е дьне авитə т'əркийа xwə у зу пьш т'опькда ӧнда бу. Каро а'щебмайи мабу, wəки wəхта сийаре дӧда xwə һьнəки əглə кьр, Тосьн чьма əw нəда бəр гӧлла, ле wəхта һогьре wи готе, кӧ əw гьрка мьлда бьриндар буйə у хава чу, т'əзə мə̀нийа we йəке һ'əсийа, xwə һогьре xwəр'а гиһанд, кьрасе wи эхьст, кьрасе xwə qəлашт у бьрин гьреда.

Каро сəр кьрьна qачахед we шəве э̀щебмайи мабу. Əwана xwə бəр тə̀лдəкида вəнəшартьбун, кӧ ньшкева һ'ьщуми сəр wанкьн, ле һ'этани wи чахи т'уша wанда к'əwшəнр'а дьһатьн, һ'этани кӧ Тосьн гази нəкьр, бь

т'ърка һ'ъщуми сэр эла wана кьр у фьшэке мере we у чэнд мered к'елэка wи хьлаз бун, Шэме шэв дэрбази т'эбиед дьжмьн бу, се т'ъвънг у гэлэк фьшэк хwэр'а ани ль сэр лawька п'арэвэкьр, ле шэбэqе хwэ бэр зьнарэки тэланд у жь wьра эскэред т'ърка дьда бэр гёлла. Ле wэхта эскэр пашда вэк'ьшийан, пешбэри щие, кё we хwэ тэландьбу һ'ьвдэ мэйт'е эскэре т'ърка, һ'ьвдэ т'ъвънг бь фьшэкава у щэбьрхана майин дитьн. Сэрэке эле wи чахи баве К'олос аг'е бу, wи эw т'ъвънг у фьшэк нава хёламед хwэда п'арэвэкьр, ле wэхта сьре һатэ сэр һэрсе т'ъвънгед Шэме, эwе инк'ар кьр, кё т'ъвънга бьдэ, ль бэр аг'е гот, кё р'ожед ог'ърме гьран жьн жи дькарьн бэранбэри мера дэрен у эw һэрсе т'ъвънг мере хwэ— р'а т'эвайи ани мале. Ле гёндда эw дһа гэлэки ӭйан бу чawa пирька, кё навка зар'а дьбьр'э у чawa һ'эким. Qиза т'эбийэта бэйанийэ садэ нэ хwэндьн заньбу, нэ жи гемионатиа ёлми,ле щер'ьбандьна, кё we жь кал у бавед хwэ һьлдабу, эw һинкьрьбу, wэки бона бьрина у нэхwэшиед башqэ-башqэ чь кёлилка у к'ока бьдэ хэбате у wан к'ижан гелида дэстхэ. Бэр пьшта weда һэрт'ьм к'ерэкэ бьч'укэ ноли дузана туж бу, кё жер'а дьготьн ньштьр, пе к'ижане we хуна мэрьвед мэзьн бэрдьда, ед кё жь эша сэре хwэ дьгазьнин. Эwе сэре ньштьре дьда сэр тамара феза щенике, пе кэвчие дарин һедика ль дэстэка we дьхьст у хуне жь тамаре дьп'жьqанд һ'этани кё сьст нэдьбу. Wи чахи we шушэкэ бьч'ук бь дэрманва дани, кё we хwэхwэ һазьр кьрьбу, п'инэ теда дькьр у дьда сэр брине. Паши дэqэке хун дьсэкьни у дэwса брине анщах дьһатэ т'эг'минкьрьне.

Һʼэтани чʼьвик жи Һелуна хwə хьрабнакə, ле əw нə чʼьвикə, ле мəрьвə у мал жи Һелун нинə.

Һоста Хечо əw жь нав хьйала дəрхьст:

— Əгəр мə ə̀рəбə нəшанда, əw йəк нəдьqəwьми,— wи гот.

— Wи чахи мə̀ре щики дьне лехьста, дьбə кӧ дҺа qəwин,— Ə̀слан щаба wи да.— Чьqаси мə̀р нəшойи жə̀ра wи же начə. Гава дьне əз дьфькьрим у мьн тʼьре əз ноли рʼеwики хальфимə нава багəра шəведа, бəр кʼижане нава лущеда тиренща гӧмане дьҺатə ханекьрьне, ле wəхта незики we дьбун əw нава думана нəə̀йанда дьҺʼəлийа. Кʼӧда Һəрʼьм, кӧ дəсте хwə бавежьмə we тиренще, чь бькьм, нькарьм рʼйа рʼаст бьбиньм, тʼьре мьн Һʼьше хwə ӧнда кьрийə, хӧде бькə сьбе əзе сəр Һʼьше хwəда бем, əзе wи чахи qраркьм, кӧ чь бькьм.

— Мə тʼəгʼмин кьр, чаwа qачахəк Һəсперʼа тʼəваи ə̀рде кʼəт у мə qужина wи бьҺист. Паше е кӧ саг' мабу əw Һьлда, дани сəр пьшта Һəспе хwə у пьш тʼопькда qӧльби,— Каро гот.— Əгəр əw хӧламе Кʼолос агʼенə, йəк жь wана йане Һатийə кӧштьне, йане бьриндарə. Сьбе we Һʼəму тьшт сафибə.

— Бəле, тӧ рʼаст дьбежи, лаwо,— Ə̀слан гот.— Сьбе we Һʼəму тьшт сафибə, чаwа тӧ дьбежи жь дӧрӧфе Һəспа кӧшти жи мəрьв дькарə те дəрхə, кӧ əw йа кʼейə. Сьбе we Һʼəму тьшт сафибə, хwə əw мəйт' набьнə гӧндəки дьн чʼə̀л накьн.

Ле we дəме гӧндда нə мəйт' Һəбу у хени жь Тосьн нə жи бриндар. Qачахед шəве əw Тʼемур у кӧрʼе шех

— Әрәба Әслан пар'а вәгәр'ийа, Тосьне көр'е ѡи гьран бриндарә.

— Шькьр ве гавер'а,— һерса ѡи һьнәки дани.— Бьзанбә һәсп бадьлһәѡа нәчу. Бежә чәнд лаѡька была көр'е шехр'а т'әвайи һәр'нә ѡьра, ль к'ө һәсп һатийә көштьне, сәре ѡи жекьн, ььбьн щики майин ч'әлкьн. Һәспә нәтькбәшә, һ'әму ѡи нас дькьн, была шьк нәчә сәр мә, һ'этани әз ч'ьр'ька Әслан банәдьм.

Ѡи ньзанбу, кө Ширьн Назе к'өда бьр, ле те дәрдьхьст, ѡәки бьрийә мала Хечо, ләма жи ѡи һ'әдаде кал жи дькьрә нава к'ома дьжмьнед хѡә, көштьна к'ижани бона ѡи гөлпә ав бу. Ле сьбе зу, ѡәхта әлами ѡи кьрьн, кө Әслан сийари чуйә эла Һ'әсән аг'ае һәйдәри, шькбәрийа ѡи бәрбь мала һ'әдад жь һ'ьше ѡи дәрк'әт у фькаред т'әзә нав дьле ѡида пешда һатьн, ед кө гав у сәһ'әт т'абәти нәдьданә ѡи. Һ'әсан аг'ае Һәйдәри нав у дәнгинә, ѡәкә нәһ-дәһ қәбила дьк'әвьнә нава әшира ѡи. Һ'этани п'ашае т'ьрка жи жь ѡи дьтьрсийан. У әгәр ѡи сьт'ар дайә Ширьн, е кө т'әмамийа олк'еда әйанә чаѡа хортәки қәѡат, ѡе ѡи бькә хөламе хѡәйи лапи незик, паше жи Әслан бь һ'әму пьсмамед хѡәва ѡе һәр'ә бьгьһижә әширәта ѡи. Ѡи чахи бьн дәсте ѡида ѡе бьминә нә кө қәбил, йа ѡир'а нав, намусе у дәѡләте тинә, ле щәрдәкә қачаха, кө һәр дәқәке жь алие қәбилед щинарда дькарә бе һ'ьнщьр'андьне. Ѡи вьра әмр кьр, ѡәки карванәки бь п'ешк'ешава бона Һ'әсән аг'е р'ехьн чаѡа нишана қәдр у сийанәте у т'әми да хьзмәтк'ара, кө дәсте хѡә нәдьнә Әслан, т'әне щәм Һ'әсән аг'а пе бьһ'әсьн, чька фькра Әслан чьйә, чька

Мəрьв т'ьре əw hьнəки сəwс буйə. Дəмина хwəда чawa мəрики кемwаш əw həрт'ьм дьк'ətə к'ура фькред хwə, кӧ сӧр'а wан т'əне wир'а əйан бу. Ле кӧрмəки дьн бубу мəнийа зəwала wи у дьле wи hеди-hеди дьк'ӧта. Wи кӧр'е гӧндие садə хьйалед хwəда дəwa бəгтие дькьр, дьбə кӧ бəгти на, ле хwə we бьготане əw зəве аг'ейə, хwə we wир'а h'əсаб р'уньштана, нədькьрьнə т'ьзбиед нав дəста. Ле нha шанəшине хьйалед wи дьh'ədьмə. Дəлалие дьле аг'ейи дӧh иро буйə гузəкə п'уч', дha р'аст даре дəсте аг'е, кӧ wəхтəке гəлəки кери wи дьhат, нha авитьнə сəр qьршька, кӧ щари пе wи агьре кӧч'ька гӧр'-кьн, йане жи к'ьище к'əланди жь ситьла дəрхьн.

Хəм у хьйалед wи дha гəлəки зедə бун, wəхта гьрəгьред Муса бəге hатьнə хазгиние Бəйазе у мəhəке ду wер'а Муса бəг, кӧр'е wи бь хӧлам у хьзмəтк'арава hатьнə мала К'олос аг'е. Т'емур дора кӧр'е Муса бəге дьчудьhат, зьманпəни дькьр у wи бь гӧha бьhист, чawa Т'емур п'əйе əсле хwə, хушка хwə дьда у чawa дьготə wи:

— Ч'əве гəлəка ль Бəйазе бу, ле-əз шамə, wəки əw бу р'ьсqе тə. h'ətани ч'əве хӧламəки мə жи ль Бəйазе бу. Мьн баве хwəр'а кьрə шəр' у готе, wəки сев готи ангори даребə, əм к'ӧ, хӧлам к'ӧ!... Баве мьн гӧр'а мьн кьр. Hha əм бунə хьзмед həвдӧ, h'əму бəге фькара жь мə бькьн.

Севдин ньзан бу, гəло р'астə, əwи бавер'а кьрийə шəр', ле əйан бу, wəки əw ар'одəе, кӧ нə щарəке, нə дӧда wи жь мьрьне хьлазкьрьбу, əw дӧр'уйе кӧ дӧh сəр qəwата wи зəндəгьрти мабу у бəр h'əмуйа əшкəрə

дьбу. У р'ожэке, wэхта Севдин ль бэр диwаре мала wи сэкьнибу, эw незики wи бу, мьле wи гьрт жь хӧламед майин дурхьст у готе:

— Бэр хwэ нэк'эвэ, Севдин, ӈьндьк майэ, эме ӈ'эйфа хwэ ӈьлдьн. Тӧе бьби сэрэке wан сийара, ед кӧ we малда бьминьн. Эз Муса бэгер'а п'эвк'этьмэ, сийаред wи we пьш т'эпе феза гӧндда ӈивийа мьн бьн. Тӧе ньч'е жерева сэр мала Э'сланда бьгьри, эзе жи жорда беме. Ӈол ӈатийэ бэр к'аша мэ, иӈа тэ дьбиньм!...

Севдин дэнге хwэ нэкьр у чаwа аг'ева ӈатэ к'ьвше, эw бэгэмие дьдэ фькра wи.

Т'эзэ дэстбь пайизе бубу, гӧндийа бедэре хwэ хьлаз кьрьбун, ка к'ьшандьбунэ мэрэка, зьмер'е хwэ дабунэ сэр ӈэв у т'ьвдира зьвьстане дьдитьн. Т'эне кэваниед мале ӈе зэмбил бь кэшкава дьданэ бэр тэ'ве, р'ьштэ у савар ӈ'ьшк дькьрьн. Эw ӈ'эйаме салейи ӧса бу, wэхта тэ'в ль мэрийа хаш дьӈат у Э'слан бь кӧр'ава ль сэр сэле бэр дери р'уньштьбу. К'ьриве Хечо, к'ӧлфэта wи, Каро р'ожэке бэри we пе э'рэба бь чэwалед нанва баркьри бэре хwэ данэ Qэрсе. Wана Тосьн жи хwэр'а бьрьн, кӧ wьра бьбьнэ сэр дог'тьре эскэре урьса, чьмки бьрина wи qэнщ нэдьбу. Э'слан пе ӈ'эсийа бу, wэки qачахед, кӧ шэв р'ева ӈ'ьщуми сэр кӧр'е wи у Каро кьрьбун, эw Т'емур у кӧр'е шех бун, бэре дьхwэст бьчуйа у газьне хwэ ль К'олос аг'е бькьра, ле паше п'ошман бу, дьӈа р'аст Шэма жьна wи нэӈишт. Кӧр'е Тосьни бьч'ук ль сэр чока wибу у мэрьв т'ьре we сэӈ'этe ӈ'ьш у сэwдае wи т'эне нэвие wива гиронэ, ле эw дьфькьри дэрӈэqа Тосьн у щансахийа wида. Ньшкева

бубу, кӧ wир'а дэст дьда. Т'эмамийа гӧнд нава шинеда бу у т'ӧ к'эсэки шьк нэдьбьрэ сэр.

Р'ожтьра дьи, wэхта тэ'ри к'этэ э'рде К'олос аг'а бь гьрэгьред хwэва шив хwэрьн, wи готэ хӧлама, кӧ hэспа зинкьи, т'ьвьнга hьлдьн у hивийа э'мре wи бьн. Hив hэла дэрнэк'этьбу у шэвэ тэ'ри бу. Дьбежьи, wэки шэва тэ'ри бона дьзанэ, ле нэ кӧ т'эне дьз хwэ ль тэ'рие дьгрьи. Эw h'эму мэрьв хwэ ль тэ'рие дьгьрьи, ед кӧ т'ьре т'эне эw дькарьи тэ'рнеда бьбиньи у we h'эсаб дькьи сьт'ара хэм у хьйалед хwэ, we ньвьште, йа кӧ дькарэ wана жь h'эму qэзийа хьлазкэ. Сэрдэстийа мэрьвед ӧса т'эне we йэкеданэ, кӧ эw hазьр, бь т'ьвдир, ньшкева у бь хайинти h'ьщум дькьи. Ле хайинти, чawa э'йанэ, hэла т'ӧ кэсир'а нэбуйэ п'игара qэнщ.

Незики ниве шэве wэхта К'олос аг'е финщана qawейэ пашьи валакьр, wи бьи ч'э'вада гот:

— Wэ'дэйэ... бьла хӧде ог'ьра мэр'абэ!... Мера жеhатьи, жьна нанпэ'тьи... Т'емур бьла малда бьминэ, т'эви гьлийа нэбэ, эwи сэрh'ьшкэ, hэла хер у шэр'е дьне ньзанэ. Севдине wэр'а бежэ, кӧ hун чь бькьи.

Паше эw дэрк'эт, ль hэспе сийар бу,да пешийа чэнд сийара у нава тэ'ристана шэведа ӧнда бун. Мередкӧ малда мабун, к'ьнще хwэ нээхьстьи, т'ьвьнгед wан ль р'эх wан, сэре хwэ данинэ сэр кӧлаве оде у сэh'этэке шундатьр иди хэwр'а чун. Одеда т'эне дӧ мэрьв р'анэзабун, дьчун у дьhатьи. Йэк Севдин бу, е дьне Т'емуре кӧр'е аг'е. Севдин нава фькред к'урда бу, т'ьре дьхwэзэ р'окэ у бьпивэ, чька р'астие жи hол hатийэ бэр к'аша

гəwрийа Т'емур алийан, əw бу ноли мəрəки, кӧ сəре wи qəйм гьртьнə, ћьлбьр'инə жор у əw поч'а хwə чьqаси жи ба накə, нькарə хьлазбə. Wи нькарьбу бькьра гази, т'əне вьг'ə-вьг'а wи бу у к'əф дəве wи дьк'əт, ле чəнд дəqа шундатьр, wəхта Севдин дəсте хwə сьсткьр, мəйт'е ћəла гəрм ньхьли бəр п'е wи.

Дьлке Севдин бəрк' дьк'ӧта. Əw фəсал вəгəр'ийа оде, дит, wəки сийар щие хwəйə бəреда р'азанə, диса дəрк'əтə дəр, дӧ-се щара чу бəр дəре we ћəрəме, ль к'ӧ Бəйаз р'азабу, ле тӧрӧш нəдькьр ћəр'ə ћӧндӧр'. Бəйаз we маледа р'адьза, ль к'ӧ Т'емур бь жьн у зар'ед хwəва р'адьза, т'əне əw от'аха пешьнда р'адьза, ле бьре we от'аха дьнда. Əw щарəкə дьне незики дəри бу, сьвдəре сəкьни у ньзанбу чь бькьра. Ћəр'ə ћӧндӧр', п'инəки текə дəве Бəйазе у we бьр'əвинə?... Wи чахи ћəма дəнгəк жи бе, əw ӧндайə. Ћ'əму хӧламе бьднə пəй wи у читие wии мəзьн т'əне гӧће wие бьминə. Бь р'əзадьли Бəйаз wир'а нар'əвə, wи дəве we щер'ьбандийə... Wəки ӧсанə, чаwа əw дьфькьри, т'əне р'ек дьминə... Wи щарəкə дьне жи дора хwə ньћер'и, дит кӧ ћ'əму тьшт сəqьр'ийə, бəрбь лодед гиће лəзанд, пе чаwа хӧроме гиће пьшткьр, ани у бəр дəре Бəйазе дани, ле wəхта щара пашьн жь бəр лоде ћат, агьр бəри лодеда, зу-зу хwə от'аха Бəйазер'а гићанд, пьштое хwə ани хар, агьр бəрдае у wəхта иди агьр гӧр' бубу, р'əхдəри у к'əрди дьшəwьтин, Браћим бəр wир'а дəрк'əт у əщебмайи же пьрси:

— Кӧр'о, тӧ вьра чь дьки? Агьр ль хани у лода к'əтийə, qəт т'алаша тə нинə.— Пешие Севдин хwə ӧндакьр, чьмки wи дьдит, wəки хьйалед wи дьт'əр'ьбьн,

қиза ѡи жи кöштьи, агьр жи бəри мала ѡан у лода ѡан дайə. Ииа сəре хѡə ььлдьдьм т'əркəсəрати дьне дьбьм.— Ду ѡер'а ѡи ь'əму тьшт готе, чь кö К'олос аг'е дьхѡəст бькьра.

Паше əѡи сəре ьəспе вəгəр'анд у ньқойи нава тə'ристане бу. Э'слан щида бубу кəвьр у ньзанбу чь бьгота. Дьжмьне мала ѡийи дöь иро дьхѡəзə қəнщие бькə, бона чь?... Чь бу мə'ни, ѡəки əѡ öса зу ьатə röьастьне, нава к'ижан сьрк'еда дьле ѡийи кəвьри бьшавтьн у жь ѡе бьшаве ньшкева бина мəрьвайе ьат?... Мə'р сале щарəке п'осте хѡə дьгöьезə, ле хəйсəте хѡə нагöьезə. Ле мəрьв?... Мəрьв мə'р нинə. Т'əбийəте к'иськəки хере, к'иськəки жə'ре кьрийə дьле мəрьва, ььнək дəре к'иське жə'ре гьредьдьи, к'иське хере ль бəр мəрьва вədькьи, ььнək жи дəре к'иське хере гьредьдьи, к'иське жə'ре ль бəр мəрьва вədькьи, бь хѡə жи бир дькьи, ѡəки зубə-дəрəнгбə жь ѡе жə'ре əѡ жи дькарьн нəь'ьш бьк'əвьн у ь'əта хѡə дьь'əсьи, иди дəрəнгə. Гəло Севдин жи öса дəрəнг нək'ətийə?... У Э'слан ьатə сəр ѡе фькре, ѡəки на, чьмки е кö щарəке шьмьтийə, щара дöда ѡе фəсалбə, Севдин те дəрхьстийə, кö ьатийə хапандьне. Бьзанбə əѡ р'аст дьбежə, илаьи, ѡəхта ѡи бь хѡə т'əг'мин кьр, чаѡа шəв ль т'аг'а бəг дəнге куч'ька дььат у чəнд сийар жь мала ѡи чун. Ѡи дəйн ль кöр'а у Шəме кьр, кö ьəѡарие ль пьсмамед ѡи дахьи, кö бь ч'əкава бенə мала ѡи. Ѡи öса жи э'шарəти да баве Севдин. У ѡəхта ь'əму т'оп бун, Э'слан ѡанар'а гьликьр, кö чь қəзийа ль пешийа ѡанə, паше гот:

— Бь фькра мьи, əм готи ьəма ииа жь вьра баркьи

хwəда hат, зəрпа дöда, ду wер'а йа сьсийа жəндə к'ома wи, ле ду йа чарар'а həспе К'олос аг'а ноли гöлокəке жь зин авитə ӭрде у дəсте wийи р'асте зəндеда бриндар бу, қужин же hат. Сəр сийаре wида нə кö т'əне гöллə, ле öса жи кəвьр у кöч'ьк дьбарин. Бахар бьки ниве сийаред wи зедəтьр hатьбунə кöштьне у бриндаркьрьне. Дö-се хöлама əw ӭрде р'акьрьн, к'ətнə бьн мьле wи у бəрбь мале бьрьн, ле wəхта əw гьhиштə бəр дəре оде, wи дит, wəки дö хöлам we мəйт'е Т'емур дьбьнə оде. Wи ахинəкə к'ур р'аhишт у хwəда қьч'қьч'и. Нава т'əмамийа ӭмре wида щара ӭwльн бу, кö бəхте wи əw хапанд, мразе wи ч'ӭвада ма. Ле wəхта ӭшарəти дане, wəки Бəйаз, жьн-зар'ед Т'емур у Браhим hатьнə кöштьне, həрдö лодед гиhе шəwьтинə у əw т'əмам шöхöле дəсте Севдинə, е кö р'əвийə, wи сəре хwə к'öта бəлгие сəр кölав у кьрə қир'ин: "Ах, ль мьн„!

Wи р'ьнд дани бəр ч'ӭве хwə, кö чь h'алиданə: кöр' фəтьсандьнə, Бəйаз hатийə кöштьне, бьзанбə Муса бəг жи жь пьшта wи чу, Браhим hатийə кöштьне, Севдин хайин дəрк'ət. Əw бубу ноли мьшкəки, кö к'ətийə т'əле у дькə-накə нькарə же дəрк'əвə. Əw wи h'алида бу, wəхта шех дəрда hат, сəр wир'а сəкьни у гот:

— К'олос аг'а, к'ока мера hат, бежə сийара бьла пар'а вəгəр'ьн.

Аг'е ноли пльнге hарбуйи сəре хwə бльндкьр, ль шех ньhер'и у готе:

— Чь?... Тə чь гот?... Wана ощахе мьн коркьрийə, тö дьбежи пар'а вəгəр'инə. Wана мала мьн wеранкьрийə, тö к'əти h'əйра мера.

9.

Иди h'эйшт сал дэрбаз бубун, кӧ бэрэка Э'слан Тэндурэкеда щиwар бубу. Нава wи wэ'дэйида гэлэ тышт qэwьмин. Чэнд сала паши qэнщбуна бринер'а Э'слан чу р'э'мэте, ду wир'а к'ьриве Хечо чу р'э'мэте, ле пьсмамийа hэрдӧ ощаха ноли бэре qэwин бу. Мала Э'сланэ wэхтэке мэзьн жь hэвдӧ бэла бубу. Паши мьрьна Э'слан Шэме чу гьhиштэ Ширьн, е кӧ Qэрседа дьма у Карапетр'а т'эвайи h'эдади дькьр. Иди се кӧр' у qизэкэ wи hэбун. Дэрбэке-дӧда эw чу Тэндурэке щэм бред хwэ, wэки жь wьра hэр'э Синэке у h'эйфа баве хwэ жь К'олос аг'е hьлдэ, ле бра эw данэ сэрwэхткьрьне, кӧ сэргэрмийа нэкэ у пар'а вэгэр'андьн. Илаhи we дэма баво-бавое, wэхта дэстбь шэр'е h'эмдьнйаейи йэке бубу, wэхта бэдбэхтикэ лапэ гьран чаwа сэр щмаэ'та эрмэнийа, ӧса жи сэр щмаэ'та к'ӧрдада hатьбу.

Сӧлт'анед Т'урк'иае сэйасэтийа шэрqейэ бьнп'эрдэкьрийэ ӧса дэрбаз дькьрьн, йа кӧ мэрьв дькарьбу навкэ: "Р'ува заре хwэш, hӧндӧр'ва мэ'ре р'эш„. Wи алида илаhи сӧлт'ан h'эмид п'ьh'ин ль гор'а h'эму сӧлт'анед Т'урк'иае хьст. Wи дьдит, wэки Т'урк'иа, кӧ wэхтэке гэлэк щмаэ'та у дэwлэта хоф же дьк'ьшандьн, буйэ hэспэкэ кӧлэк, йа кӧ нава гежгэр'инкед зьнек'арийа хwэда дьхэньqэ, дьхwэст мэлh'эма зэда we бьдита, ле диса бь дэсти qэт'ле у зьнек'арие. Т'ӧ шаhэк, т'ӧ п'адшак, т'ӧ qьр'алэк, т'ӧ сӧлт'анэк ӧса бь хайинти, ӧса бь мьхэнэти, ӧса бь дӧр'ути, ӧса бь дэщали бэрбь щмаэ'тед бьн дэсте хwэ нэдьбун, чаwа кӧ сӧлт'ан h'эмид.

бун у мqабьли әскәред т'ьрка шәр' дькьрьн. Бь т'әмиед сӧлт'ан Һ'әмид qаймәqаймед wи бәглькед к'ӧрда бәрәвкьрьн у ә̇мр кьрьн, wәки дәстбь хәзакьрьна әрмәнийа бькьн, һәбуна wана т'аланкьн, ле п'ьр'анийа бәглькед к'ӧрда те дәрхьстьн, wәки wәхта әрмәни жь орт'е бенә һьлдане, сьбе сьре wе бе сәр wана, ләма жи хwә данә паш. Һәла сәрда жи гәләка ә̇шарәти данә әрмәниед Wане, Муше, Диһарбәк'ьре у щиед майин дәрһәqа wе зьнек'арийа сәрәкед т'ьркада.

Р'астиек'әвә, сӧлт'ан Һ'әмид гӧмана хwә жь бәглькед к'ӧрда нәдани. Wи р'ьнд заньбу, wәки бразиед Бәдьр хан бәге, Мӧрт'ӧла бәг у һьнәк бәглькед дьн бь qәбилед хwәва дьжмьне wинә у т'ӧ щара дәстбь wе qәт'ле накьн, орт'а бәгед к'ӧрдед эзди у сәрәкед әрмәнийа һәрт'ьм хwәш буйә у әw алие әрмәнийа бунә, дһа р'аст сәйасәтийа wи дәрһәqа хәзакьрьна әрмәнийәда, ӧса жи дәрһәqа хәзакьрьна к'ӧрдед эздида бу. Ле wәки ӧсанә wи чьма бәглькед к'ӧрда т'оп кьр у готә wан, кӧ дәстбь хәзакьрьна әрмәнийа бькьн? Wи чьма сӧр'а хwә wанар'а диһаркьр? Сӧлт'ан гӧмана хwә дьда сәр wе йәке, wәки дьбә кӧ чәнд бәглькед кемаqьлә ч'ә̇вqӧл тьмайа һәбуна әрмәнийа бькьн у бьк'әвьнә т'әла wи. Әw йәк бәсә, кӧ т'ьрк бьнва дәстбь хәзакьрьна әрмәнийа бькьн, ле әwе дәнг ль дьнйае бәлакә, wәки т'ьрк һаж т'ӧ тьшти т'ӧнәньн, әw шӧхӧле дәсте к'ӧрде "бәйанинә„ у зьнек'арийа хwә бавежә стуйе к'ӧрда. К'олос аг'а йәк жь wан бәга бу, кӧ дәрбази алие т'ьрка бу у бу хайине щмаә̇та хwә. Паши wе эваре, wәхта wи һ'ьщуми сәр бәрәка Ә̇слан кьр у бриндар бу, нәдьхwәст

у чу мале. К'олос аг'е дьдит, wэки меред бэре оламтийа.кӧ бэре wир'а дькьрьн, хэрщ у хэр'аще бэре, бэртилед бэре-т'эмам жь дэсте wи чун. Дэwса эла бэре т'эне чэнд хӧлама хwэ wи гьртьнэ, иди к'эсэк wир'а h'эсаб р'унане, чьмки эw бубу ноли qьр'алэки бе т'ащ, бе т'эхт у бе эскэр, дэрhэqа к'ижанида дькарьбун хэбэрдана чawa аг'ае wэде бьhӧри, кӧ иди hеч'э, саг' нинэ. Ле wи нэдьхwэст т'эслими р'озгара хwэбэ, wи дьхwэст диса наве wи сэр зарабэ, диса хофе же бьк'шиньн, же бьтьрсьн. Ле чь тэhэри?... У wи хwэ р'йа qачахие гьрт. Дӧ-се щара щэрда wи карване т'ӧщара шеланд, дӧ-се щара жи wи шэв h'ьщуми сэр шьванед эла Щэwo бэге кьр, шьван кӧшт у пэз бьр. Ле мэрэме wи нэ мале дьне бу. Чь кӧ wи т'алан дькьр, бawар бьки, т'эмам дьда Демирли п'аша. Мэрэме wи эw бу, wэки Демирли п'аша амьние же бинэ у эw qачахе хwэр'а т'эвайи бьбэ к'омэкэ эскэре минбаши у wанр'а т'эвайи h'ьщуми сэр эла Щэwo бэге бькэ, бе бьгьhижэ Qэрсе, h'эйфа хwэ жь Ширьн hьлдэ.

*

* *

Сала 1918-а бу. Сawa хэзакьрьна эрмэнийа ль Стэмболе, Эрзӧрӧме, Муше, Диhарбэк'ьре у щиед майин ӧса жи бэлайи сэр эрмэнийа у к'ӧрдед эздийэ wан щийа бу, ль к'ӧ hэла эскэред урьса дьма. We сawe бедадикэ дhа мэзьн сэр щмаэтеда ани, wэхта дэнг бэла бу, кӧ эскэред урьса пашда вэдьк'ьшьн у дьчьнэ Урьсете. Жь мера к'омед сильh'кьри дьhатьнэ т'эшкилкьрьне, мэрэме

бәрә қижин у қур'ә-қур' сәqьр'и у hесир бәрбь Әрәз к'ьшийа. Пешийа wан чәнд әхтийаред бәләд дьчун, ду wана hесир бу, ле паши h'әмуйа читед мерайә бь т'ьвьнг бун. Ньнәк hәспа сийар бун, кӧ щарна дьhатьн т'әсәлийа hесир дькьрьн у щарәкә дьне пар'а вәдьгәр'ийан.

Пешие әw лемьшта мәрийа р'йа п'ашальхр'а дьчун, незики бәрбанга сьбе, hесиред жь гӧндед дәр у доре Qәрсе жи hатьн сәрда зедә бун у әw бу нолани ч'әмәки гӧр', кӧ нә сәре wи дьhатә ханекьрьне, нә жи к'әнаред wи. П'ак бу дӧр'йанәкә р'йа п'ашальхда әw лемьшт бәлайи сәр се к'ома бу, кӧ бькарьбә дhа зу бьльвә. Сурен, Қаро, Ширьн бь зар' у к'ӧлфәте малева т'әви we к'оме бун, йа кӧ жь р'йа п'ашальх дагәр'ийа у бәрбь мьле р'асте чу. Р'астә, hесир hәй дьк'ьшийан, hәй р'удьньштьн hеса дьбун, ле р'ек'әтьна бе т'ьвдир, бе ав, бе нан, cawa мьрьне иди әw жь h'ал эхьстьбун. Илаhи h'але wан жьна чәтьн бу, кӧ зар'е wанә бәрбьстан hәбун. Назе дьк'әтә т'әви wан. Кӧр'е wейи бьч'ук-Qадьр т'әзә п'екьрьбу сала дӧда, hәла жь бьстан нәhатьбу бьр'ине у жь де дурнәдьк'әт. Кӧр'е wейи орт'е-Р'остәм у қиза we К'awe, hәр йәк т'аки хӧрщеда, авитьбунә т'әркийа hәспе, ле кӧр'е wейи мәзьн h'әйштсали бу, к'еләка пирка хwә hәсп дәстк'еш дькьр. Жьна Қарапет щарщарна али Назе дькьр, ле дьhатә к'ьвше, кӧ әw жи гәләки wәстиайи бу.

Wи h'алида шәбәqе, wәхта тәв т'әзә зәрьqи бу, дәве р'еда әw р'асти канике hатьн. Н'әмуйа бәрбь кание ләзандьн у чәнд дәqед дьне шундатьр, дурва мәрьв т'ьре кәрне пез ль дора кание к'әтийә к'орие. Ньнәк әwqаси

дьне блыдтьр бу, ләма жи бона мера дһа сәмт бу, кө дһа р'ынд нишана әскәра бьгьрьн у wана бьднә сәкьнандьне. Ширьн у Қаро пьш qуч'әкеда вәләзийа бун, йа кө һәма пешбәри шьвәр'е бу. Wана р'ынд т'әг'мин дькьр, wәки әскәр wьра т'әне we шьвәр'ер'а дькарьн дак'әвнә гели у дәрбази алие wана бьн, ләма жи ч'әве wан һәрт'ьм ль шьвәр'е бу.

Ньшкева wи бәри дурва дө щийа һәсп һатьнә ханекьрьне, ед кө гредабунә дө т'опа. Әw һьнәки жи пешда һатьн, паше зьвьр'ин, әскәра т'оп ль сәр һесира qөр'әмиш кьрьн у һесир данә бәр гөллед т'опа. Щмаәт ноли р'әфед ч'ьвикайә тәйр пәйк'әти ль навпәние бәла бу. Гөлләк незики Шәма дйа Ширьн т'әqийа, йа кө һәспа зар' сәр пьштебун дәстк'еш дькьр. Һәсп жь щи qөлоз бу, хwә пашда да у т'әне wи чахи жь дәсте Шәма хәдәр бьриндаркьри фьльти, wәхта әw пашоп'е әрде к'әт, дьхwәст бькьра гази, ле нькарбу.

Һәр һесирәк к'әтьбу горийа көл у дәрде хwә, кәсәки гөһ нәдьда сәр һәспа тьрсийи, кө пар'а вәдьгәр'ийа. Wәхта Назе хwә Шәмер'а гиһанд, сәре we дани сәр ч'ока хwә, we иди т'әг'дир дабу. Бука бәләнгаз зар' жи, һәсп жи биркьрьбу у wәхта сәр һ'ьше хwәда һат, һәсп бь көр' у qиза wева иди дак'әтьбу гели, дәрбази wи бәри ч'ем бубу у шьвәр'ер'а бәрбь әскәре т'ьрка дьчу. Wи чахи we дьхwәст бьда пәй, ле жьна нәһиштьн. Т'әне вьра Ширьне у Қаро т'әг'мин кьрьн, wәки әw һәспа Ширьнә, кө көр'е wи Р'остәм у qиза wи К'awe һәр йәк т'аки хөрщеда ль сәр пьшта wенә. Т'ьрка жи wи бәри т'әг'мин кьрьн, wәки һәсп бәрбь wан те. Йәк жь пьш

ка. Йане на we h'әта-h'әтае мьнр'а бьбә к'әсәр. Авәке сәр ви агьридакә, әз нькарьм.

— Әз жи нькарьм,— Каро гот,— сьбә-дёсьбә we бежьн: әвә братийа wана!? Әw бона мьн мьрьнә.

— Хени жь мьн у тә кәсәке haж пе т'ёнәбә.

— Ле исаф!... Исафер'а тё чь дьбежи? Qәwатәкә ёса hәйә, wәки бькарьбә we йәке жь исафе вәшерә?...

— Wәки ёсанә тё бьре мьн нини!...

— На хер, әз бре тәмә, ләма нькарьм. Каро нишан гьрт у диса бу qьрч'ина гёлла wи. Ле ве щаре wи нә кё нишана әскәра дьгьрт, чьмки иди к'әсәки тёрёш нәдькьр бәрбь hәспе бе, ле гёллә чәнд гава ль пешийа hәспе дьхьст бь we гёмане, wәки hәсп пешда нәчә. У wәхта Ширьн диса ль шьвәр'е у hәспе ньhер'и, дит, кё зә'ф hьндьк майә, wәки hәсп hьлк'ьшә hесуйе, hерса wи р'абу, дәст ле ләрьзин, wи т'ьвьнг р'асткьр у нишан гьрт. Hәспе чәнд гав жи кьрьн у hәма вьра бу qьрч'ина гёлла wи. Паше wи сәре xwә дахьст у нәдьхwәст әw h'әму тьшт бьдита, чь кё qәwьми, т'әне бьн левада жь Каро пьрси:

— Лек'әт?...

— Малхьраб, тә чьма ёса кьр, бәлки сах бьмана!

— Әз иди зьнек'арьм, тә әз жь we зьнек'арие хьлаз нәкьрьм, сәрда жи тё мьнр'а дьбежи бра.

— Тә h'ьше xwә ёндакьрийә, чьйә?...

Хәбәр hәла дәве Карода бун, wәхта Ширьн жь бәр we qуч'е дәрк'әт, xwә авитә бәр qуч'әкә дьн. H'әтани тә'ри к'әтә ә'рде hәрдё алийава дәнге гёлла дьhат, ле паше, әw дәнг мәрьв т'ьре нькъси у лап кәр' бу. Wәхта тә'ри к'әтә ә'рде, щаб данә Ширьн кё дйа wи hатийә

нава hэр йэкеда дьhатэ к'ьвше бэдбэхтийа дэhа, сэда, h'эзара мэрьвед беч'арэ, гӧмана к'ижана т'эне эw бу, кӧ бьн п'ие wанда ӭрд бу, т'эне wи дэст нэдьда wан у эw нэдэшандьн. Жь qур'ина Назе Qадьре бэр дьле де hьшийар бу у гьрийа, жь гьрие зар'е п'эрч'ьма дьле де hьнэки дани, ле хӧлина hесьра нэhатэ бьр'ине. Ширьн бэр дьле жьнеда hат у готэ we:

— Wана вэнагэр'ини, дэрhэqа сахада бьфькьрэ.

— Ле Каро, чь ле qэwьмийэ?— we пьрси.

— Каро сахэ, эw бэр qуч'е бу, wэхта эз hатьм, нhа дьбэ кӧ hатийэ гьhиштийэ зар'ед хwэ.

We дэме, wэхта Ширьн Назер'а гьли дькьр, wэки чawа hэсп дэрбази wи бэри ч'ем бу у шьвэр'ер'а hьлк'ьшийа, чawа wи т'эwaqэкьр, кӧ Каро нишана hэспе бьгрэ, ле wи нишана эскэре т'ьрка дьгьрт, чawа wи бь хwэ hэсп кӧшт у эw qэйеда гӧлол бу, Каро иди ч'емр'а дэрбази wи бэри бубу у бьн qэйеда ль we т'анге дьгэр'ийа, к'индэре бь т'эг'мина wи готи щэндэке hэспе буйа. Wэхтэке шундатьр, чахе hив т'эзэ дэрдьк'эт у мэрьв дькарьбу hьнэки бьqьшьранда Каро р'асти щэндэке hэспе hат. Эw лэз бэрбь щэндэк чу, дьхwэст хӧрща сэр пьшта hэспе бьнhер'ийа, чька зар' мьрьнэ, йане сахьн, ле хӧрщ нэ сэр пьшта hэспе бу. Эw щида бу р'ӧсас у ньqьти дьле wи, кӧ эскэре т'ьрка hатьнэ у хӧрщ бьрьнэ. Ле зар'о к'ӧнэ?... Эгэр эw мьрьнэ, бьзанбэ эскэра готи мэйт'е wана бавитана, мэйт'е wан готи вьра бьн. У эw гэр'ийа... Эп'ещэйи гэр'ийа, ле сэр-бэрат'е wан нэдит. Каро иди гӧмана хwэ бьр'и у дьхwэст пар'а вэгэрийа, wэхта жоре дэнге зар'эке бэр гӧhе wи к'эт. Wи хwэ wи

Ду wep'а wи сэре т'асме зьнарэки гьреда, хӧрщ авитэ сэр мьле хwэ у пэйайи жере бу хут ль т'анга щэндэке hэспе. Вьра wи хӧрщ вэкьр дьхwэст К'awe h'ьшйаркьра, ле эw h'ьшийар нэдьбу у чахе wи дэсте хwэ да сэр ӭнийа we, дит, кӧ сарэ, ноли ава wи ч'эме, кӧ эw тер'а дэрбаз бубун. Каро гэлэки бэр хwэ к'эт, чьмки К'awe h'ьзкьрийа Ширьн бу, ле алие дында эw ша дьбу, чьмки жь дӧ зар'а wи йэк пар'а вэдьгэр'андэ щэм де у баве, жь дӧ бьрина wи бьринэк qэнщ дькьр. Дьhатэ к'ьвше wэхта hэсп к'этьбу, т'ае хӧрщейи кӧ К'awe тедабу, йане зьнер к'этьбу, йане к'этьбу бьи hэспе у зар'а бэлэнгаз кӧштьбу. Ле Р'остэм сах у съламэт бу, т'эне гэлэки тьрсийа бу, лэма жи wэхта Каро эw жь хӧрще дэрхьст, бу кур'ина wи, хwэ авитэ п'есира хьлазкьре хwэ у готе, wэки нахwэзэ хӧрщеда р'уне. Каро т'ьвьнга хwэ hьлда, дэстэки wида Р'остэм, дэсте дьнеда хӧрщ бь щэндэке К'awева дак'этэ к'энаре ч'ем. Вьра бэр т'умэки шилане wи hьнэ кэвьр бэрэвкьр, К'awe бь хӧрщева ч'ӭлкьр, Р'остэм пьштькьр у дэрбази wи бэри ч'ем бу.

Wэхта эw hэвразр'а hьлк'ьшийа жоре, hив иди лап дэрк'этьбу, р'онкайа хwэ дабу ч'йа у банийа у мэрьв дурва дькарьбу qэрэт'у бьqьшьранда. Т'эне hесуйа гели, wэхта Каро бawар бу, кӧ эw жи, Р'остэм жи жь qэзйае хьлаз бунэ, wи те дэрхьст, кӧ гэлэки wэстиайэ, ле wи бина хwэ нэстэнд, чьмки дьлэзанд зу зар'ед хwэ бьбинэ у мьзгинне бьдэ Ширьн. Дурва се-чар мера ле кьрнэ гази, кӧ эw к'ийэ. Каро наве хwэ да, hат незики wанар'а дэрбаз бу у нава hесиред wэстианйэ, кӧ к'ом-к'ом ньхьлибунэ ӭрде, зар'ед хwэ гэр'йа. К'ортэкэ ль бэр

ҚИМӘТ 30 К.

EZDIKI.COM